Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

MARTERPASSEN IX

Jaarbrief over 2002 van de
Werkgroep Boommarter Nederland

Maart 2003

Uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

MARTERPASSEN IX

MARTERPASSEN IX

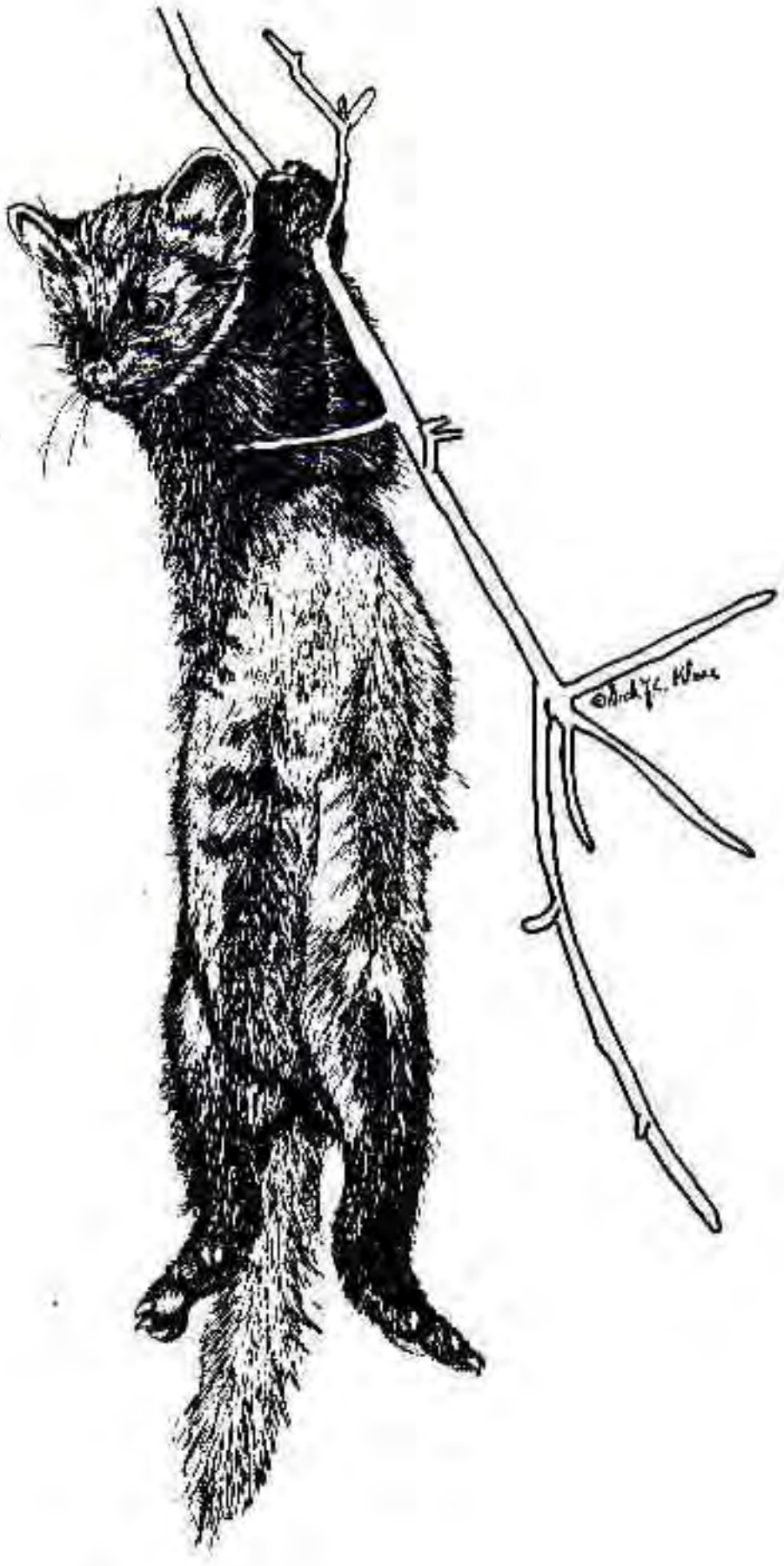
Bericht over 2002 van de
Werkgroep Boommarter Nederland
van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

Ben A. van den Horn

Redactie

Amersfoort, maart 2003

INHOUD

OPENING

Voorwoord 10
Ben van den Horn

FAUNISTIEK

Boommarterwaarnemingen in 2002 11
Gerard Müskens en Sim Broekhuizen

Vallende boommarters, niet kapot te krijgen 15
Vilmar Dijkstra

De Marters van Broekhuizen 16
Bram Achterberg

Zichtbaarheid van boommarters 20
Rob van 't Zelfde

Boommarter op de kast 22
Gerrit Visscher

OECOLOGIE

Veldwaarnemingen in 2002 van de boommarter 24
Henri Wijsman

Wat zijn de karakteristieken van een boommarternest? 29
Sim Broekhuizen

Onderzoek in 2002 op de Terreinen 'Natuurmonumenten' 34
WBN

Onderzoek op de Veluwezoom, meer boommarters in 2002 ? 39
Vilmar Dijkstra

Onderzoek in 2002 op Den Treek-Henschoten en Austerlitz 43
Ben van den Horn

Individueel herkenbare boommarters 46
Henri Wijsman

BELEVING

Onze 'eerste' 49
Monique van der Horst & Abi

Hoe de WBN ons bracht in Białowieża National Park 50
Ben van den Horn

INHOUD (vervolg)

BESCHERMING

Boommartervriendelijk beheren 52
Monique Bestman

Een kast voor een boommarter in Flevoland 54
Jeroen Reinhold & André Wolfs

FOTOGRAFIE, MEDIA, LITERATUUR

Boommarter in focus, boommarter (onder- of over-)belicht 57
Ad van Roosendaal

De boommarter geschetst en geschilderd 59
Jeroen Verhoeff

Referenties en nieuwe literatuur 62
Hans Vink & Henri Wijsman

HUISHOUDELIJK

Excursie Gaasterland op 18-19 mei 2002 64

Bijeenkomst en excursie te Veluwezoom op 29 maart 2002 65

Bijeenkomst en excursie in Fochteloërveen op 5 oktober 2002 65

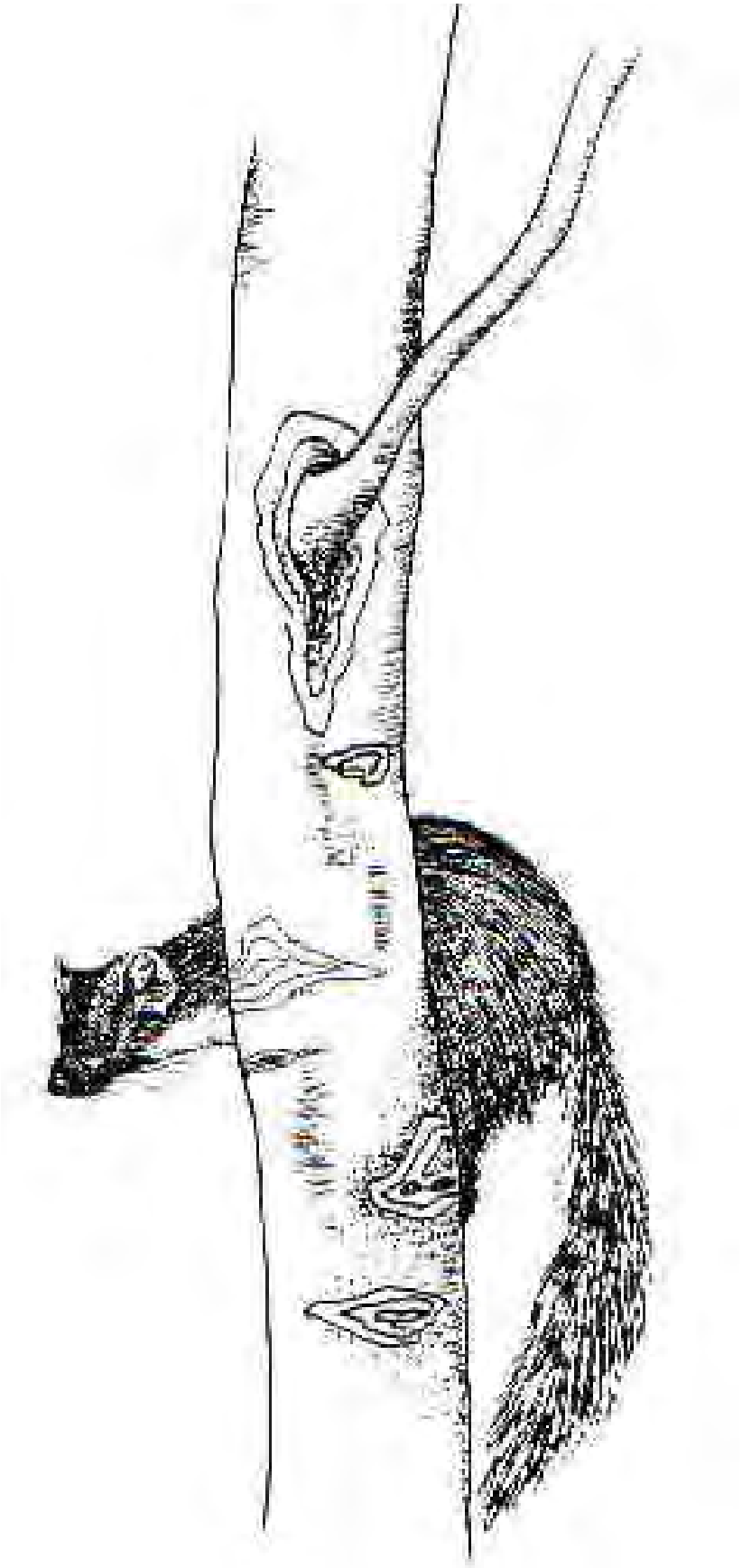
Jaarverslag 2002 van de Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ 66
Bestuur WBN

Financieel verslag 2002 68
Penningmeester WBN

Begroting Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ 2003 69
Penningmeester WBN

Werkgroep Boommarter Nederland: ledenlijst 69
Secretaris WBN

COLOPHON

OPENING

Voorwoord

We hebben ze een jaar lang bijna niet gezien in de bossen waar ze zich schuil houden. Ze hebben ons vast wel gezien de afgelopen winter. Op het moment van verschijnen van deze MARTERPASSEN IX heeft een aantal gelukkige leden van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) al weer oogcontact gehad met de boommarter.

Dit is nog net niet de tiende aflevering van MARTERPASSEN. De WBN gaf van 1993 tot en met 1999 de nieuwsbrieven MARTERPASSEN I-VII uit, die ieder over één kalenderjaar gingen. Na een pauze van drie kalenderjaren is de traditie in 2002 weer hersteld met MARTERPASSEN VIII, die de jaren 1999-2001 bestreek.

Twee mijlpalen liggen al weer een jaar achter ons, te weten het tienjarig bestaan van de WBN en het 50-jarig bestaan in 2002 van onze moedervereniging, de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Hoe nodig is die bescherming en hoe liggen de kansen voor de boommarter? Bij onze inventarisaties in 2002 is een record aantal nestbomen ontdekt. Echter, er komen nog steeds regelmatig boommarters om op de Nederlandse wegen en de politieke ontwikkelingen in 2002, zoals het niet langer aankopen van natuur door de rijksoverheid, werpen een schaduw op het eerdere beeld van de toename van de arealen bos en geven geen aanleiding om opgelucht adem te halen.

Het afgelopen jaar is een start gemaakt met het bestrijden van de verslapping in de registratie van de gegevens van nestbomen en zichtwaarnemingen in het bestand van Alterra en de WBN. Daarnaast heeft de WBN zich voorgenomen om structureel informatie te verzamelen over boommarters in de Geldersche Vallei, naar aanleiding van de planologische ingrepen in dit belangrijke gebied. De wens tot een intensievere samenwerking en informatie-uitwisseling tussen de WBN en Natuurmonumenten heeft gestalte gekregen met een gezamenlijke bijeenkomst op 14 november 2002 op de Veluwezoom. Ook het Geldersch Landschap heeft aangegeven tot meer samenwerking te willen komen. De presentatie van deze eerste oplage van MARTERPASSEN IX in Staverden kan als symbool worden gezien voor ons streven naar een vruchtbare samenwerking met het Geldersch Landschap.

Met een planmatige aanpak en een flinke dosis enthousiasme is het mogelijk gebleken om een groot aantal WBN-leden actief mee te laten werken aan deze MARTERPASSEN. Dit levert veel nieuwe feiten op over de boommarter en sommige bijdragen reiken zelfs nog verder. Daarnaast hopen we terreinbeheerders te blijven adviseren bij het in stand houden van geschikte territoria met voldoende nest- en rustplaatsen voor de boommarter.

De WBN heeft in mei 2003 het plan opgevat om naar het Nederlands-Belgische grondgebied op excursie te gaan. In dit gebied hoopt de WBN een bijdrage te kunnen leveren aan de met enige regelmaat terugkerende boommarterwaarnemingen.

De groei en het ledental van de WBN zet zich voort. Toch zullen we ons nog actiever moeten blijven inspannen om contacten te leggen met mensen die actief zijn in de ‘witte plekken’: de natuurgebieden waarvan we niet zeker weten of er boommarters voorkomen. Ik hoop dan ook dat deze MARTERPASSEN een bijdrage kan leveren aan het werven van nog meer actieve leden. Veel leesplezier toegewenst !

Ben van den Horn

FAUNISTIEK

Boommarterwaarnemingen in 2002

Gerard Müskens en Sim Broekhuizen

1. Inleiding

Ook in de negende editie van MARTERPASSEN willen we een (voorlopig) overzicht geven van de boommarterwaarnemingen van het afgelopen jaar. Doordat MARTERPASSEN traditiegetrouw altijd vroeg in het jaar verschijnt, moet er rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat ook nadien nog gegevens over het afgelopen jaar binnenkomen, zodat het overzicht in MARTERPASSEN als steeds een voorlopig karakter heeft. Mochten er lezers zijn die waarnemingen kennen die niet in dit overzicht zijn opgenomen, dan stellen de auteurs toezending daarvan zeer op prijs.

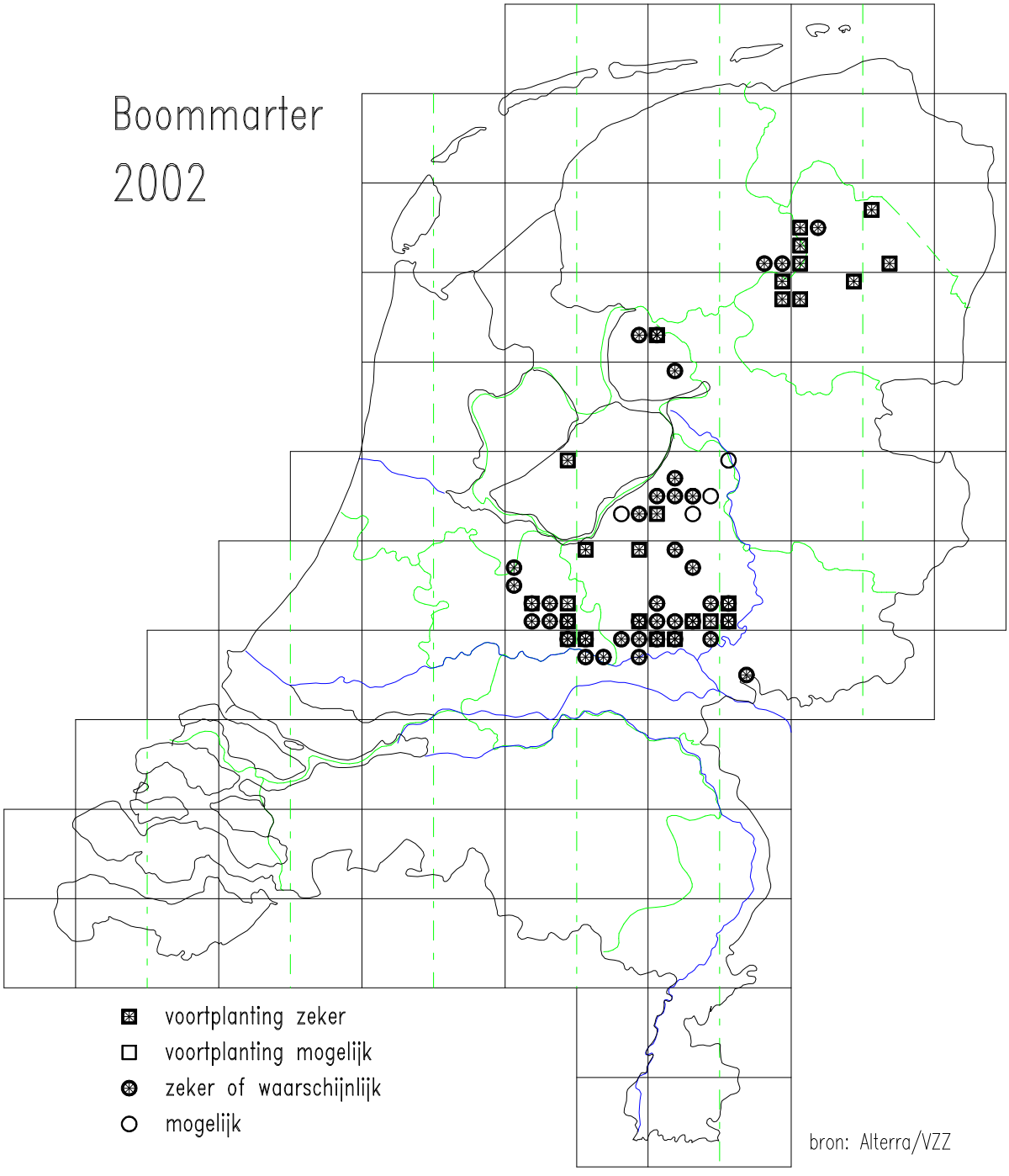
De jaarlijkse overzichten pretenderen niet een jaarlijks beeld van de aanwezigheid van de boommarter in Nederland te geven. Boommarters leven zo obscuur, dat van veel dieren de aanwezigheid niet zal worden opgemerkt. Het waarnemen van een levende boommarter is vaak een kwestie van toeval. Alleen in die gebieden waar in het voorjaar systematisch alle bomen met potentiële nestholten worden gecontroleerd is het vaststellen van de aanwezigheid van de boommarter geen toeval meer. De bosgebieden waar dat in 2002 het geval was zijn echter beperkt in aantal en betroffen delen van de Utrechtse Heuvelrug, de zuidwest- en zuidoostrand van de Veluwe en de Drents-Friese Wouden. Maar ook van de dieren die omkwamen door het verkeer zal een deel niet zijn gemeld. Wat dat betreft geeft een jaaroverzicht slechts een beperkte indicatie van het voorkomen van de soort.

De waarde van de jaarlijkse overzichten zit, naast dat ze kunnen stimuleren tot aanvullingen, vooral in het feit dat ze voor een bepaalde periode kunnen worden samengenomen en op die manier toch een redelijk indicatief beeld geven van de verspreiding in die periode. Men moet zich echter bewust zijn van het feit dat er zich met name onder de verkeersslachtoffers zwervers kunnen bevinden die ver buiten het vaste verspreidingsgebied terecht zijn gekomen. Het is daarom van belang dat alle verkeersslachtoffers worden onderzocht op leeftijd, geslacht en voortplantingsstatus. Het gevaar bestaat anders dat alle dieren die buiten de bekende voortplantingsgebieden worden aangetroffen als zwerver worden aangemerkt en dat zodoende nieuwe en onverwachte vestigingsgebieden over het hoofd worden gezien, terwijl juist deze vestigingen van veel belang kunnen zijn voor de samenhang van de verschillende (sub)populaties.

2. Voortplantingsgebieden

Op de kaart zijn de atlasblokken met waarnemingen en vondsten die op voortplanting wijzen (nesten met jongen, nog van de moeder afhankelijke jongen en drachtige en zogende vrouwtjes) gemarkeerd met een gevuld vierkantje (zie Figuur 1). Duidelijk komen ook dit jaar de drie gebieden met regelmatige voortplanting naar voren: de Drents-Friese Wouden, de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. In Drenthe werden, anders dan in 2000 en 2001, weer gevallen van voortplanting gevonden op en langs de Hondsrug. In MARTERPASSEN VIII schreven we dat de bossen op en langs de Hondsrug ‘knippergebieden’ lijken, waar soms wel en soms geen voortplanting plaatsvindt. Kennelijk is hier de (verkeers)sterfte herhaaldelijk groter dan de aanwas. Hopelijk geldt dat niet voor 2002.

Meer nog dan in voorgaande jaren valt voor de Veluwe op dat de waarnemingen met betrekking tot voortplanting geconcentreerd zijn in het zuidelijke gedeelte van dit gebied. Dit hangt waarschijnlijk vooral samen met het feit dat juist in het zuidelijke deel een aantal leden van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN)

Figuur 1 *Atlasblokken waar met zekerheid of mogelijke voortplanting heeft plaatsgevonden, alsmede verkeersslachtoffers (zekere waarnemingen) en overige (zeker of waarschijnlijk of mogelijke) waarnemingen in 2002.*

potentiële nestbomen inventariseert en controleert, terwijl dat in het noordelijke deel dit jaar alleen in het Leuvenumsche Bosch het geval was. Hier werd wel een grote latrine gevonden, maar geen aanwijzing voor voortplanting. Wel werd bij Elspeet een zogend wijfje doodgereden.

Opmerkelijk zijn weer de gevallen van voortplanting aan de rand van de Veluwe, buiten de grote bosgebieden. Het gaat hier om de kampenlandschappen tussen Nijkerk en Putten aan de westrand van de Veluwe en tussen Eerbeek en Brummen aan de oostrand. Ook dit lijken echter 'knippergebieden' te zijn.

Nieuw is dat, nadat er in voorgaande jaren al herhaaldelijk boommarters waren waargenomen, in 2002 voortplanting is geconstateerd in zowel Flevoland (Hollandse Hout bij Lelystad) als in de Noordoostpolder (Kuinderbos). Het zou zelfs verheugend genoemd kunnen worden, ware het niet dat het in beide gevallen een doodgereden zogend wijfje betrof, waarvan het onzeker is of de jongen zich al alleen konden redden. Op de A6, aan de westrand van het Kuinderbos was in januari al een volwassen boommarter doodgereden en in maart sneuvelde langs de oostrand van het bos nog een volwassen mannetje. Het is te hopen dat er in beide polders voldoende boommarters zijn overgebleven om de verliezen door het verkeer op te vangen en dat beide polders als vestigingsgebied van de boommarter behouden zijn gebleven.

Verspreid over de gehele Utrechtse Heuvelrug werd voortplanting van boommarters geconstateerd, met uitzondering van het noordelijke deel boven Lage Vuursche, waar overigens wel sporen van boommarterbewoning werden gevonden.

3. Waarnemingen buiten de bekende voortplantingsgebieden

Buiten de gebieden met voortplanting werd in 2002 in het Voorsterbos, in het zuidoosten van de Noordoostpolder, een volgroeid maar niet reproductief vrouwtje doodgereden. Ze had een versterking kunnen zijn geweest van de vestiging in het Kuiderbos.

Op de A12 ten zuiden van Didam werd in een open landschap een volwassen mannetje doodgereden. Het dichtstbijzijnde bosgebied is dat van Huize de Bijvank en, nog wat meer naar het oosten, het Bergher bosch. Hoewel in de jaren 90 wel eens vaker een verkeersslachtoffer uit deze omgeving is gemeld (zie de boommarter-Lutra, pag. 88), is het tot nu toen niet gelukt in beide bosgebieden feitelijke bewoning door boommarters vast te stellen en vooralsnog gaan we er van uit dat het doodgereden mannetje één van de spaarzame zwervers is die vanaf de Veluwe aan de oostkant van de IJssel terecht is gekomen.

Hoewel niet naderhand controleerbaar, moeten zeker nog de waarnemingen van boommarters in De Wieden in de Kop van Overijssel worden genoemd. Ook hier werden al eerder boommarters als verkeersslachtoffers gevonden en in 2000 was er zelfs een 'mogelijk' geval van voortplanting. Het doodgereden vrouwtje uit het Voorsterbos behoorde wellicht ook tot deze populatie. Anders dan in de Liemers lijkt hier wel sprake te zijn van een structureel voorkomen van de boommarter. We hopen nog steeds op een mogelijkheid om de verzamelde weefsels van de verkeersslachtoffers op genetische verwantschap te laten onderzoeken en dan antwoord te krijgen op de vraag of deze boommarters nu tot de noordelijke populatie behoren of tot die van de Veluwe, of dat er genetisch gezien maar van één populatie sprake is, waarin de Wieden-marters een brug vormen tussen Friesland-Drenthe en de Veluwe.

Ook niet controleerbaar zijn de op boommarters duidende waarnemingen uit Oostelijk Flevoland, zoals die vermeld zijn in de bijdrage van Jeroen Reinhold en André Wolfs in 'Een kast voor een boommarter in Flevoland' op pagina 65 in deze MARTERPASSEN.

4. Verkeersslachtoffers in 2001 en 2002: opmerkelijk verschil door voedsel?

In 2002 werden 36 doodgereden boommarters onderzocht op onder meer geslacht en leeftijd, tegen 43 in 2001. Waren er in 2001 25 juveniele en subadulte dieren bij (85 %), in 2002 waren dat er maar 15 (41 %), zoals blijkt uit Tabel 1.

Tabel 1 *Aantallen onderzochte doodgereden juveniele en subadulte boommartermannetjes en –vrouwtjes in 2001 en 2002, in vergelijking met het aantal doodgereden zogende vrouwtjes in die jaren.*

	2001			**2002**		
Maand	man juv/subad	vrouw juv/subad	vrouw zogend	man juv/subad	vrouw juv/subad	vrouw zogend
januari						
februari						
maart						
april						2
mei						1
juni		1	1			2
juli	2	1		1		1
augustus	6	4		1	2	
september	5	3		3	3	
october	2	1			2	
november				3		
totaal	15	10	1	8	7	6

Daartegenover werd er in 2001 maar één vrouwtje met jongen aangebracht (2 %), in 2002 waren dat er 6 (17 %).

Hoewel, gezien de geringe omvang van de boommarterpopulatie in Nederland, best een groot aantal verkeersslachtoffers wordt verzameld, is dat aantal ook weer niet zo groot dat aan de verschillen tussen beide jaren erg grote betekenis kan worden toegekend. Ze noden echter wel uit tot speculatie. Zo zou het feit dat in de tweede helft van 2002 maar één jong dier werd aangeleverd er op kunnen wijzen dat het voortplantingssucces in 2002 laag is geweest in vergelijking met 2001. Dit zou mogelijk een gevolg kunnen zijn van een slechtere voedselsituatie voor de jongen in 2002 dan in 2001. Het relatief grote aantal doodgereden zogende vrouwtjes (5) in 2002 zou er op kunnen wijzen dat de vrouwtjes in 2002 mobieler waren dan in 2001, wat eventueel ook een gevolg zou kunnen zijn van de relatief slechte voedselsituatie in 2002. Hierdoor zouden de vrouwtjes in 2002 grotere afstanden hebben moeten afleggen om aan voldoende prooien te kunnen komen.
Als 2001 inderdaad een relatief goed voedseljaar is geweest, dan zou dat ertoe geleid kunnen hebben dat er in dat jaar veel jongen groot zijn geworden, waardoor het aantal volwassen boommarters in 2002 groter was dan in 2001. Van deze jong-volwassen boommarters was een deel begin 2002 wellicht nog niet gevestigd. Als nog explorerende dieren hebben ze mogelijk voor extra veel sporen gezorgd, zoals werd waargenomen door Vilmar Dijkstra (zie ‘Onderzoek op de Veluwezoom, meer boommarters in 2002 ?’ op pagina 39 in deze MARTERPASSEN).

5. Afgeleide evidentie voor de rol van het voedsel

Het is natuurlijk speculatie, dat 2002 voor de boommarter een jaar met slechte voedselomstandigheden was en 2001 een jaar met goede voedselomstandigheden. Het is natuurlijk een gemis dat we, naast alle inspanning om de nestplaatsen te vinden, geen goede kwantitatieve inventarisaties van de prooisoorten verrichten. We moeten het wat dat betreft met indirecte aanwijzingen moeten doen. Misschien is het broedsucces van andere bosbewonende predatoren zo’n aanwijzing. Volgens Fred Koning (pers. med.), die al vele jaren lang de bosuilenstand in het gebied van de Amsterdamse Waterleidingduinen intensief volgt, was 2002 voor de bosuilen daar een buitengewoon slecht voortplantingsjaar: van de

23 aanwezige paren kwamen er maar 9 tot broeden, en daarvan waren maar 4 paren succesvol: ze brachten samen 10 jongen groot. Daarentegen was 2001 een uitzonderlijk gunstig voortplantingsjaar: van de toen aanwezige 22 paren kwamen er 20 tot broeden, waarvan er 14 succesvol waren: ze brachten samen 41 jongen groot.
Vanuit Drenthe is bekend dat 2002 een heel slecht muizenjaar was, behoudens de voor de boommarter niet zo relevante dwergmuis (Rob Bijlsma, pers. med.). Mogelijk gold dat voor het hele land. Een misschien anekdotisch detail is dat in maart 2002 door een hond een adult vrouwtje werd doodgebeten, waarvan de embryo's al in een vroeg stadium geresorbeerd waren. Resorptie van embryo's hebben we maar heel zelden geconstateerd.
Het lijkt aantrekkelijk om nog eens verder na te gaan hoe de samenstelling van de verkeersslachtoffers in de verschillende jaren is geweest en hoe die zich verhoudt tot het broedsucces van ook andere bosbewonende predatoren als buizerds, sperwers en haviken en met wat bekend is over de muizenstanden in die jaren. Ook wordt het dan tijd alle gegevens over het aantal jongen per boommarternest in de afgelopen jaren eens bij elkaar te leggen. Wellicht krijgen we zo toch een idee over het belang van de verschillende prooisoorten voor de boommarter.

6. Tot slot

Behalve de meldingen uit De Wieden, de Noordoostpolder, Flevoland en bij Didam waren er in 2002 geen waarnemingen van boommarters buiten de bekende voortplantingsgebieden. Zo zijn er geen nadere gegevens omtrent de aanwezigheid van boommarters in bijvoorbeeld de Alde Feanen in Friesland, de bossen langs de Overijsselse Vecht, Twente, de Achterhoek, Kennemerland en de Brabantse Kempen. Vooral dat laatste is verontrustend, omdat dit al weer een aantal jaren achtereen zo is (uit de Achterhoek is er wel een nog onzekere aanwijzing uit de buurt van Varsseveld). Zolang er echter geen systematische landelijke inventarisatie en controle van potentiële nestholten plaatsvindt en er ook geen sluitend systeem is voor het melden van verkeersslachtoffers, is het onvermijdelijk dat het beeld van de verspreiding van de boommarter incompleet is en voor een belangrijk deel wordt bepaald door de activiteit van onze nestboominventariseerders en de informatie die ze van derden vergaren. De contacten tussen de WBN en natuurbeherende organisaties die afgelopen jaar zijn aangehaald kunnen daarbij van groot belang zijn.

Vallende boommarters, niet kapot te krijgen

Vilmar Dijkstra

Sinds 1993 inventariseer ik op de Veluwezoom een aantal gebieden op het gebruik van boomholten door boommarters (zie Lutra deel 43 (2001) nummer 2). Dat gebruik is af te leiden uit latrines en prooiresten bij holle bomen. Op de Veluwe zijn deze sporen in de periode november/juli aan te treffen.

Op dinsdag 26 november 2002 liep ik een eerste verkennend rondje op de Imbosch (Veluwezoom) langs de bomen die voorgaande jaren in trek waren bij boommarters. In een beukenvak vond ik onder een levende afgebroken holle beuk ongeveer 8 uitwerpselen, waarvan er één kakelvers was. Direct ontstond het plan om in de schemering terug te komen en eens te kijken wat er te voorschijn zou komen.
Om 16.30 u vleide ik mij tegen een boom in de buurt en wachtte af. Om 17.31 u hoorde ik zacht gekrabbel aan de stam en kort daarop werd tegen de half bewolkte hemel het silhouet van een klimmende boommarter zichtbaar. Gezien het formaat schat ik in dat het een vrouwtje betrof. Het dier klom in één van de twee nog aanwezige zijtakken en balanceerde op de dunne twijgen op ca. 7 meter hoogte. De boommarter maakte vervolgens een sprong van ongeveer 1 tot 2 meter om in een zijtak van de ernaast staande

dode beuk te komen. Blijkbaar kreeg ze niet voldoende grip, aangezien ze naar beneden stortte. De tak waar ze naar toe sprong bestond dan ook slechts uit een eenzame staak zonder zijtakken. De klap waarmee ze neerkwam was verre van geluidloos en de schrik zat er bij mij goed in. Ze was echter amper op de grond gevallen of ze 'vloog' 10 meter verder al weer een boom in alsof er niets aan de hand was. Via de toppen van die boom vertrok ze naar de rand van het beukenvak de dichte begroeiing in. Dat boommarters van enkele meters hoogte uit een boom vallen en daar niets aan overhouden, had ik al eens meegemaakt. Ook het vallen van enkele weken oude jongen had ik al eens meegemaakt en is zeker niet zeldzaam. Soms raakt het jong in kwestie daarbij gewond of sterft uiteindelijk. Volwassen boommarters lijken echter wel gebouwd om valpartijen van relatief grote hoogte te overleven zonder er een schrammetje aan over te houden (behalve flinke spierpijn de volgende dagen?). Voor een boommarter lijkt het mij ook wel verstandig om tegen een stootje te kunnen als je door de boomkruinen rent en springt.

De Marters van Broekhuizen

Bram Achterberg

1. Inleiding

Het landgoed *Broekhuizen*, vroeger een van de vestigingsplaatsen van het RIN, ligt ten zuidwesten van Leersum, aan de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug, op de overgang naar het Kromme-Rijngebied. Het is een in de 18e eeuw aangelegd kasteelbos met een mengeling van loofhout (vooral beuken en eiken), naaldhout (voornamelijk douglas) en kleine landbouw-percelen. Het gebied ligt landschappelijk tamelijk geïsoleerd, met landbouwgebied ten westen en zuiden en de bebouwde kom van Leersum ten oosten van het landgoed. In noordelijke en noordwestelijke richting is het landgoed echter verbonden met de bossen van Breedeveen (Staatsbosbeheer) en de Darthuizerberg (Utrechts Landschap) door secundaire wegen die zijn omzoomd met beuken. Afgezien van het privé-terrein rond het kasteel wordt het gebied beheerd door Staatsbosbeheer (SBB). Het betreft hier een, vooral tijdens de weekenden, intensief gebruikt wandelgebied dat echter niet al te sterk is doorsneden met wandelroutes.

Eind mei 2002 kwam een melding van de inventarisatiemedewerker van SBB, Freek Mayenburg, dat hij een latrine had aangetroffen in een boom langs één van de wandelpaden. Op 8 juni hebben Chris Achterberg, Monique van der Horst en ondergetekende deze boom (een tamme kastanje) teruggevonden, en is de directe omgeving globaal geïnventariseerd. De latrine was inmiddels geheel uit de boom geregend, en de resten lagen (nauwelijks zichtbaar) op de grond. We vermoeden daarom dat de marter de boom al enige tijd geleden (ten minste een week) had verlaten. Bij de inventarisatie viel ons echter een grote beuk op, gelegen op zo'n tweehonderd meter afstand, met veel inrottingsgaten. Bij deze boom troffen we een spoor van veren aan dat van de grond de beuk in liep. Wij dachten toen al dat het hier om marteractiviteit ging. Er waren weinig andere sporen: er lagen wel wat afgebeten veren onder de boom die er al langere tijd leken te liggen.

2. Een onverwachte ontdekking

Op 22 juni besloot ik de betreffende boom nog eens te controleren. Ruim voordat ik de boom had bereikt hoorde ik al gekekker: jonge boommarters! Op één van de laaghangende takken zaten twee jonge marters die nieuwsgierig naar beneden keken: ze hadden mij blijkbaar ook al gehoord. Ik trok mij op 'veilige afstand' terug om de marters te kunnen observeren. Al snel bleek dat het om drie jongen ging die spelend door de hele boom klommen. Zo rond zeven uur bleek ook het moertje aanwezig te zijn: ze vertrok door de boomkruinen en kwam om kwart voor negen terug.

3. Observaties

In de periode van 24 tot en met 30 juni heb ik de marters op Broekhuizen intensief geobserveerd. Daarbij konden een aantal interessante waarnemingen worden gedaan. Telkens werd van rond twee uur in de middag tot aan de invallende duisternis geobserveerd vanuit een gesloten schuiltent die (met toestemming van de terreinbeheerder) bij de boom was geplaatst. Ik zet hieronder de belangrijkste waarnemingen op een rij.

4. Gedrag van de jongen

De beuk waarin de marters zich bevonden blijkt in vele opzichten een ideale nestboom voor actieve jongen. Op zo'n tweeënhalve meter boven de grond zitten twee grote gaten, waarvan er één uitkomt in een vrijwel horizontaal 'aambeeld' (zie Figuur 2) met een diameter van een halve meter met daaraan een dikke tak aangehecht. Het andere gat zit in het midden van een groot litteken op de stam. Ongeveer twee

Figuur 2 *Jonge boommarter, half uit het gat op het aambeeld van de nestboom, dat een handig uitgangspunt vormt voor de activiteiten van de drie jongen (Foto: Bram Achterberg).*

meter hoger zit nog een gat in de stam en ruim een meter hoger begint een uitgebreide kroon met contact met naburige bomen. De boom moet van binnen grotendeels hol zijn omdat alle gaten van binnen met elkaar verbonden blijken te zijn. Ondanks het feit dat het direct voor de observatieperiode veelvuldig had geregend, is de nestholte blijkbaar zeer droog: steeds wanneer een marter zich buiten uitschudt vliegt het zaagsel in het rond! De aanwezigheid van het aambeeld maakt het voor de jongen eenvoudig om de nestholte te verlaten. Vrijwel altijd begint speelgedrag op het aambeeld, dat als startpunt voor de verdere verkenning van de boom dient. Er wordt vrijwel uitsluitend gespeeld als het moertje in de boom aanwezig is. Het moertje houdt zich altijd afzijdig, en laat zich tijdens het spel niet zien. Zoals eerder vermeld wordt het meest intens gespeeld in de periode direct volgend op de terugkeer van het moertje. Alhoewel de jongen zich ook buiten vertonen als zij afwezig is, blijven zij in dat geval veel korter buiten de nestholte en gaat het vaker om individuele martertjes dan om het hele drietal.

Bij het spelen worden veel 'achtervolging-spelletjes' gedaan waarbij één jong de ander volgt die dan, vaak via de nestholte, weer achter of boven de achtervolger opduikt. Ook wordt een variant van het spelletje '*king-of-the-castle*' waargenomen dat ook bij andere zoogdieren (b.v. bij de jongen van bergschapen, edelherten en beren) bekend is: daarbij probeert een jong een ander van een hoge positie (aambeeld, tak) te verdrijven, waarna de rollen worden omgekeerd. De laaghangende takken van de boom worden uitgebreid verkend, meestal in tweetallen. Dat geeft dan aanleiding tot veel verwarring en gehaspel als de voorste van de twee martertjes besluit op zijn passen terug te keren en daarbij op de hem (of haar) volgende marter stuit. Er is een duidelijke tweedeling in het spelgedrag: de twee iets kleinere jongen (vermoedelijk vrouwtjes) trekken veelvuldig met elkaar op, terwijl het iets grotere mannetje meer individueel op verkenning gaat. Tot aan de verhuizing aan het eind van de waarneemperiode (zie onder) werd de boom niet 'vrijwillig' door de jongen verlaten. Wel viel een tweetal keren een jong op de grond dat dan, met de nodige moeite, weer langs de stam omhoog klom.
De intense speelperioden duurden globaal tussen de tien en de dertig minuten. Daarna bleef het meestal geruime tijd (meer dan een uur) rustig.

5. Interactie tussen de jongen en het moertje
De interactie tussen de jongen en het moertje volgde, voor zover waarneembaar, een min of meer vast patroon. Bij vertrek van het moertje volgen een of twee jongen haar tot in de kroon van de nestboom, maar niet verder. Ze komen dan binnen een paar minuten weer naar beneden, maar blijven enige tijd naar boven kijken om te zien of het moertje wellicht terug komt. Als echter blijkt dat het moertje definitief is vertrokken keren de jongen naar de nestholte terug, en blijft het vervolgens langere tijd rustig. Soms komt een enkel jong de nestholte uit om even nadrukkelijk naar de kroon te kijken. Een paar keer gebeurde dit nadat er buiten de boom een aanwijsbare 'verstoring' was geweest, zoals een buizerd die in een naburige boom was neergestreken. Bij terugkeer van het moertje is het patroon haast omgekeerd. Blijkbaar kunnen de jongen het moertje in de kroon van de nestboom horen aankomen. Ze gaan haar dan tot in de kroon tegemoet, en volgen haar de nestholte in. Het moertje wordt steeds enthousiast begroet, waarbij de jongen proberen zo dicht mogelijk tegen haar aan te kruipen (zie Figuur 3). In één geval heeft het moertje een prooi, een vogel die ik niet kon determineren, bij zich. Deze prooi wordt in de nestholte verdeeld, waarbij de jongen zeer luidruchtig zijn en waarbij men de botten van de prooi kan horen kraken! Vervolgens trekken de jongen zich individueel, ieder met zijn deel van de buit, buiten de nestholte, op takken of op het aambeeld terug. Tijdens het verorberen van de prooi zijn de jongen zeer intolerant ten opzichte van elkaar.

6. De verhuizing
In de avond van 24 juni, rond 19.15 u, begint het moertje met de verhuizing van de jongen. De verhuispoging vangt een half uur na terugkomst van een langdurige afwezigheid (vanaf 16.00 u) aan. Wellicht heeft het moertje in die tijd een geschikte nieuwe schuilplaats verkend. Tot twee maal toe probeert ze de jongen over te halen om haar via de kroon van de nestboom te volgen naar een aanpalende beuk. De jongen durven echter de sprong van de nestboom naar deze beuk niet te maken. Bij de derde poging volgt één jong, dat prompt op de grond terechtkomt. Daarna gaat ook het moertje via de boomstam naar de grond en leidt zij dat jong over de grond in oost-zuidoostelijke richting weg. De twee overgebleven jongen blijven luid schreeuwend achter in de kroon van de nestboom. Na enige tijd keert de rust weer en trekken de jongen zich terug in de nestholte. Toen de waarneming rond 21.30 u werd beëindigd was het moertje nog steeds niet teruggekeerd naar de achtergebleven jongen.

De volgende ochtend blijkt nog een enkel jong, het mannetje, in de nestboom aanwezig te zijn. Het andere, de vorige avond nog aanwezige, jong is verdwenen. In de namiddag wordt de observatie hervat. Rond 16.00 u komt het jonge mannetje over de grond teruggewandeld vanuit dezelfde richting waarin de vorige avond het moertje met het jong was vertrokken. Na

Figuur 3 *Het moertje (midden) met twee van de drie jongen op het aambeeld, direct na terugkomst van het moertje (Foto: Bram Achterberg).*

enige tijd in de boom en in de nestholte te hebben rondgesnuffeld vertrekt het jong weer over de grond in eerdergenoemde richting. Vijf dagen later, op de avond van 30 juni, blijkt dat het jonge mannetje de oude nestboom nog steeds gebruikt. Tegen zonsondergang vertrekt het mannetje weer in dezelfde richting als voorheen. Dit doet vermoeden dat de rest van de marterfamilie op niet al te grote afstand in die richting bivakkeert. Een zoektocht levert echter niets op.

Rond de verlaten nestboom was de grond bezaaid met prooiresten, voornamelijk de veren van duiven en opvallend veel, duidelijk getekende, veren van bonte spechten. Het doet vermoeden dat het moertje een heel nest van vrijwel volgroeide spechtenjongen heeft leeggehaald.

7. Context

Na afloop van de hierboven beschreven waarnemingen is de aanwezigheid van deze boommarter door medewerkers van SBB ter sprake gebracht tijdens het overleg met de vrijwilligers van een op het landgoed gelegen heemtuin. Deze gaven toen te kennen al een aantal keren een boommarter te hebben waargenomen. Er is nu afgesproken dat zij in het vervolg dergelijke waarnemingen aan de Beheerseenheid Heuvelrug-Zuid van SBB zullen melden.
De echtgenote van de eigenaar van het kasteel heeft mij verteld twee maal een boommarter in de tuin te hebben waargenomen, waarvan één keer tot op het bordes.

Eind juli 2002 werd op de provinciale weg Leersum-Doorn (N225) ter hoogte van Dartheide een zogend vrouwtje doodgereden. Uit een vergelijking van de keelvlek van dit vrouwtje met foto's van het moertje op Broekhuizen is gebleken dat het om een ander individu gaat. Eerder was ook op de N225 ongeveer 2 km ten westen van Broekhuizen werd in 1999 een boommarter doodgereden. Ten

noorden van de N225 werd in 2001 een marter doodgereden op de Maarsbergse weg (N226) ter hoogte van het Breedeveen, op zo'n tweeënhalve kilometer afstand. In 2002 werd in het Leersumse Veld, na jaren van zichtwaarnemingen en andere aanwijzingen voor de aanwezigheid van boommarters, een nestboom gevonden door Wim Bomhof. Van de meer westelijk gelegen Kaapse Bossen (Natuurmonumenten) is al jaren een nestboom bekend.

Er is een aantal recente waarnemingen van boommarters ten zuiden van de N225, tussen Leersum en Amerongen. In juli 2000 is er op de Gooyerdijk aan de zuidkant van Broekhuizen een doodgereden boommarter gemeld. Het dier kon echter niet terug gevonden worden en is dus niet met zekerheid gedetermineerd. In mei 1999 is door roofvogel-inventariseerders een boommarter waargenomen in een opstand van eiken en populieren langs de Ameronger Wetering, op hemelsbreed ongeveer anderhalve kilometer afstand van de hier besproken nestboom. In augustus 2000 heeft ondergetekende twee boommarters, vermoedelijk een vrouwtje met jong, gezien op het landgoed Zuylenstein, zo'n drie kilometer van Broekhuizen, en zo'n anderhalve kilometer van de nestboom 1999 van het bekende 'vrouwtje van de Hazenberg' dat van 1997 tot en met 2000 is gevolgd. Op het meer zuidwestelijk, tussen de Ameronger Wetering en de Lekdijk gelegen, Kolland worden boommarters gemeld door de jachtopzichter.

8. Conclusies

Op grond van de later gemelde maar eerder gedane waarnemingen en de eigen observaties lijkt het vrijwel zeker te zijn dat er in 2002 op Broekhuizen voortplanting heeft plaatsgevonden. Naar alle waarschijnlijkheid zijn de jongen begin april geboren in de kastanjeboom naast het wandelpad. Deze is vervolgens eind mei, begin juni verlaten, waarschijnlijk hebben de marters daarna de hier beschreven beuk betrokken en waren zij bij de inventarisatie op 8 juni reeds daar aanwezig. Bij de eerste waarnemingen op 22 juni waren de jongen dan zo'n 10 a 11 weken oud. De zelfstandig ondernomen tochtjes van het jonge mannetje op 25 en 30 juni zouden de eerste stappen op weg naar zelfstandigheid kunnen zijn.

Het ligt in de bedoeling om in het seizoen 2003 Broekhuizen op te nemen in de inventarisatierondes. In het opengestelde deel in de kern van het landgoed bevinden zich een paar beukenvakken, echter met (gezien de leeftijd van de bomen) betrekkelijk weinig gaten van zwarte spechten[1]. Aan de westelijke rand van het landgoed, langs de Langbroeker Weg, bevinden zich echter een flink aantal in verval zijnde beuken met vele geschikte gaten.

[1] Tijdens de waarnemingen is in het betrokken vak een aantal malen een zwarte specht waargenomen, en ook de contactroep gehoord.

Zichtbaarheid van boommarters

Rob van 't Zelfde

Als de nestperiode van 'zijn' boommarter ten einde is gelopen, en de jonge dieren ieder hun eigen weg zijn gegaan, volgt er voor de onderzoeker een lange periode van stilte. De zichtbaarheid van deze zo schuwe dieren is buiten de nestperiode immers van dien aard dat men zelden een exemplaar te zien krijgt. Toch is er in de herfst en de vroege winter als de temperatuur nog aangenaam is, wel degelijk activiteit. Tijdens het aanzitten bij wildakkers die zijn aangelegd om wilde varkens, reeën en edelherten te kunnen tellen en observeren heb ik avonden kunnen genieten van boommarters. Hier volgt een impressie van zo'n avond.

De strakke westenwind waait door het geopende venster van de wildkansel: het is begin december en waterkoud. Vóór ons, Joop de jachtopzichter en ik, ligt een kleine akker van twintig bij veertig meter. De kansel is gebouwd op palen van tien meter hoog, hoog genoeg om

Figuur 4 *Jonge boommarter bezoekt de latrine in Wolfheze (Foto: Rob van 't Zelfde).*

de dieren in alle rust te kunnen observeren. Joop voert iedere dag wat maïs en oud brood om de dieren gedurende een periode wat eerder te laten komen dan normaal. Als er in het bos naast de hoogzit veel tumult van eksters en gaaien is, zijn onze zintuigen extra gespitst. Er komt beweging in het dichte douglasvak naast de wildakker. De gaaien schetteren en vliegen gehaast over de akker heen. ''Er komen iedere avond twee boommarters op de akker om brood op te halen'', fluistert Joop. Als de gaaien weer rustig zijn beweegt een grote tak van een oude douglas op en neer. Er zit een boommarter op dertig meter voor ons op de tak te kijken of de kust veilig is, schommelt op de tak heen en weer en springt op de grond naar het oude brood. Met gebogen rug en staart huppelt het dier naar het brood en neemt het in de bek - *azer* zoals de jager zou zeggen - rent richting dekking en komt een aantal minuten later weer brood ophalen en verdwijnt weer op dezelfde manier. Zeker vijf boterhammen worden er meegenomen voordat het dier aan de gestrooide maïs begint te eten. Tijdens het horen konden wij de maïs in de bek breken. Plotseling kijkt de nog jonge marter geschrokken achter zich en maakt dat ze weg is, de dekking in. Achter op de akker loopt een grotere marter met een prachtige staart en een donkere vacht, de gele bef steekt af in de avondschemer. Gehaast loopt het dier naar de plaatsen waar de andere marter het brood heeft opgehaald en markeert ze duidelijk met urine. Op een grote boomstobbe wordt ook nog een drolletje gelegd en dan verdwijnt de marter in de vallende avond. Op deze akkers worden door mijn vriend Joop regelmatig meerdere marters tegelijk gezien. Het observeren van dieren via het lang zitten bij open plaatsen zoals akkertjes en open kaalslagen geeft vaak deze verrassende ontmoetingen.Zelf maak ik kleine voeder-plaatsen op en in oude stronken en in de buurt van een nest of slaapboom. Wat boommarters lekker vinden is moeilijk na te gaan, maar kattenbrokken met een vissmaak lijken ze wel te

waarderen en tijdens het groot brengen van de jongen ook stukjes kalfsvlees en kippeneieren.
Na een boominspectie in de herfst op een late namiddag liep ik op een keer in het donker naar mijn geparkeerde auto achter hotel Wolfheze, toen er een boommarter op de vuilniscontainer zat. Waarschijnlijk werd hier in resten vlees uit de keuken gedumpt, zodat het dier haalde zonder veel moeite zijn kostje op kon halen.

Boommarter op de kast

Gerrit Visscher

In overleg met Stichting Het Geldersch Landschap besloot ik in 2001 een door haar beheerd natuurterrein voor Ravon te gaan monitoren op reptielen. Ik had ontdekt dat op het relatief kleine heideterrein Erica, even ten westen van Barneveld, nog levendbarende hagedissen voor kwamen. Omdat het terrein deel uitmaakt van een zeer geïsoleerd gelegen natuurgebied te midden van grootschalig mais- en weidegebied in de Gelderse Vallei, was ik zeer benieuwd of hier nog een redelijke populatie voor kwam en of er ook andere soorten reptielen zaten.

Op 22 mei 2001 maakte ik in de avonduren een verkenningsronde door het gebied. Omstreeks 21.30 u liep ik via een zandpad terug. De heide wordt omgeven door een grove dennenbos, gemengd met natuurlijke opslag van onder meer berken en vuilboom. Nauwelijks in het bosgedeelte gekomen zag ik plotseling een donkerbruin, marterachtig dier over de grond door het takhout struinen. Bunzing, dacht ik onmiddellijk en pakte mijn kijker. De afstand was hooguit 15 meter. Alhoewel het begon te schemeren was er nog voldoende licht. Groot was mijn verbazing toen het dier geen bunzing, maar een op de grond jagende marter bleek te zijn! Ik maakte een licht piepgeluidje en als door een wesp gestoken hield het dier stil en keek in mijn richting. Prachtig kon ik toen zijn gele bef zien en wist ik het zeker: boommarter!

Ook de spitse, goed uitkomende oorschelpen sloten voor mij iedere verwarring met steenmarter uit. Bovendien is het voorkomen van steenmarter in dit deel van het land vooralsnog onbekend. Op dat moment was mijn avond natuurlijk al 100% geslaagd: een boommarterwaarneming in een gebied waar ik deze soort absoluut niet verwachtte. Het mooiste kwam echter nog.

Door een (wat mij betreft al te) enthousiaste IVN-vogelliefhebber zijn overal in het terrein nestkasten opgehangen voor kleine zangvogels. De man deed dit oorspronkelijk ten behoeve van een IVN-jeugdgroep en om niet overal een ladder te moeten plaatsen heeft hij de nestkastjes op jeugdhoogte gehangen, zodat inkijk vanaf de grond mogelijk was.

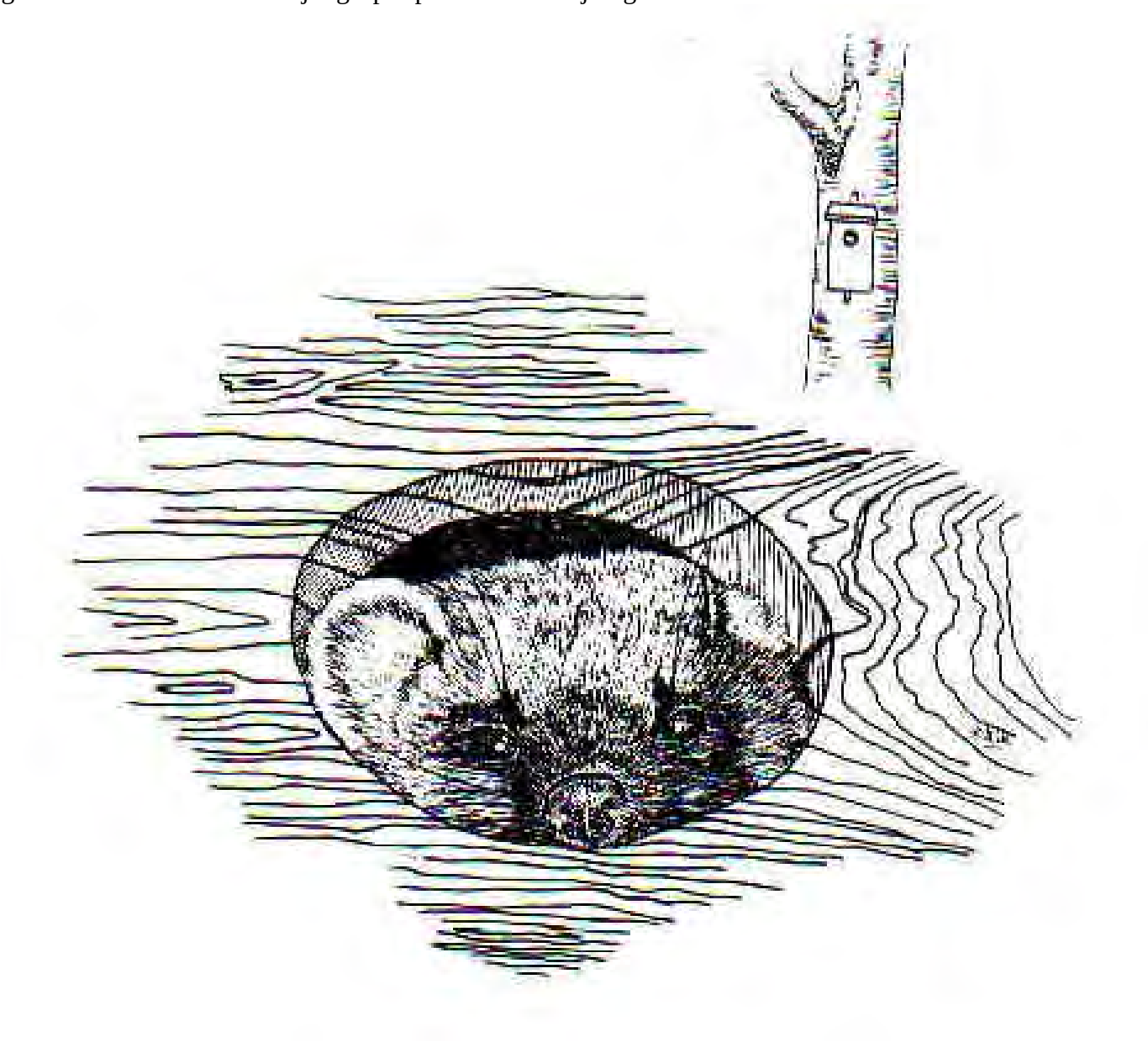
Een van die nestkasten hing aan een berk in de omgeving van de jagende boommarter. Deze kast trok zijn of haar aandacht, want plotseling sprong de marter vanaf de grond ineens op die nestkast. Dat duurde slechts kort, want marter en kast vielen beiden op de grond. De nestkast bleek niet bestand tegen het gewicht van de marter en schoot los van de boom.
Als bij toverslag was de interesse van de boommarter voor de inhoud van die kast verdwenen. Het dier maakte een geschrokken indruk en verdween over de grond tussen de struiken.

Ik moet zeggen, het duurde even voor ik van de verbazing bekomen was. Hier miste ik een prachtige kans om te ontdekken hoe een boommarter een nestkast probeert te openen op zoek naar prooi. Want natuurlijk was hij/ zij er niet zonder reden op gesprongen: de nestkast bleek vol te zitten met jonge pimpelmezen.

Ik heb de kast, die slechts met twee spijkers aan de boom had gezeten, rechtstandig op de grond gezet tussen wat takhout. Hierdoor zouden de oudervogels rustig kunnen blijven voeren, maar

was een hernieuwde confrontatie met de marter niet uitgesloten. Althans dat hoopte ik later te kunnen vaststellen. Helaas voor mij maar gelukkig voor de pimpelmezen, was de marter blijkbaar voldoende afgebluft en is niet terug geweest. Althans het nest jonge pimpels bleek een week later nog springlevend en stond op punt van uitvliegen.

Inmiddels zijn er nieuwe feiten bekend over het voorkomen van de boommarter in de Gelderse Vallei, maar daarover meer in een volgende bijdrage.

OECOLOGIE

Veldwaarnemingen in 2002 van de boommarter

Henri Wijsman

In samenwerking met Bram Achterberg, Chris Achterberg, Wim Bomhof, Harry van Diepen, Vilmar Dijkstra, Hans Kleef, Ben van den Horn, Monique van der Horst, Johan Metselaar, Jeroen Reinhold, Elise Schokker.

1. Winter

Wim Bomhof vond eind december in de sneeuw urinesporen onder de nestboom 2001, Noordhout, Utrecht. Na observatie (stil in de sneeuw zitten...!) kwam de boommarter er inderdaad uit. Henri Wijsman had deze beuk in 1999 al onder observatie omdat er ook toen korte tijd (in het voorjaar) een boommarter in huisde, maar een nest werd het in dat jaar niet. In 2002 was deze boom overigens ook niet bewoond, en evenmin is dichtbij een andere nestboom gevonden.

Hans Kleef meldde dat hij nabij Smilde een boom heeft die al vanaf december gebruikt is als dagrustplaats. De boom heeft twee gescheiden holten. Op een dag in februari bleek dat er in beide holtes een boommarter zat: twee boommarters in één boom. Man en vrouw? Broer en zus? Vilmar heeft vorig jaar in januari ook al ooit zoiets gevonden. Het is dus iets heel anders dan bijvoorbeeld de waarneming van boswachter Hoogewerf (UL) die omstreeks 29 mei twee volwassen boommarters zag in de Ridderoordse Bossen bij Bilthoven. Juni is het paarseizoen.

2. Nestplaats

Hans Kleef vond in Drenthe in een bos van niet meer dan 300 ha twee nesten, op een afstand van 926 m. Een ervan op 2 m hoogte in een 4 m hoge dode spar zonder enig contact met omringende bomen!

Vilmar Dijkstra vond een nestboom die ook in 1996 en waarschijnlijk ook al in 1995 in gebruik was als nestboom. Als dagrustplaats is deze boom ook al de afgelopen winter benut. Er waren alleen *oude* uitwerpselen te vinden, ook in de vork; Vilmar schrijft: “Laat dat nog eens een waarschuwing zijn om niet te snel een boom af te schrijven!”. Vilmar kon minimaal twee jongen horen.

Ben van den Horn vertelt hoe langs de nestboom in Den Treek-Noord een crossfiets-paadje loopt, diep uitgesleten; de rest van de vegetatie is grassig met bijzonder veel takken van ooit gevelde bomen. Blijkbaar loopt de marter ook langs dit pad, want naar beide kanten zijn er verscheidene uitwerpselen op aan te treffen, met name heel verse. Als je nu zou hebben geaarzeld of de boom bewoond was, zou je door een dergelijke controle van de omgeving daar toch achter hebben kunnen komen.

Hans Kleef kreeg via vogelaars informatie over boommarters in centraal Drenthe op een oud buizerdnest. In 2001, hoorden wij achteraf, waren er ook op De Sysselt (GL, waar niet veel holle bomen zijn) “twee jonge boommarters op een buizerdnest”.
Hans Kleef vond bij Smilde een nest in dezelfde grove den als 2001; bij Veenhuizen een nest in dezelfde eik als 2001; elders in Drenthe een nest in dezelfde grove den als in 1996; op de Hondsrug een nest in dezelfde boom waar vorig jaar een wijfje in de voortplantingsmaanden resident was.

Die nesten in andere bomen dan beuken zijn natuurlijk echte doordenkers. Wij hebben wel eens de neiging bij de beuken te beginnen. En dan dat hergebruik van steeds weer dezelfde bomen! Net alsof al die andere bomen echt minder geschikt zijn. Het zal echter wel bijna

steeds om hetzelfde moertje gaan. Maar dat zou je graag willen bewijzen aan de hand van haar signalement.

Dit jaar heeft Hans Kleef 10 nesten opgespoord. Misschien gaat iemand zich toch afvragen wat nu wel het geheim is van zijn succes. “Niks ‘geheim’ ”, zegt hij! “Het gaat om systematisch inspecteren van *alle* potentiële gelegenheden en vooral dat niet bij slechts eenmaal laten. En *nooit* concluderen dat er geen nest is *omdat de latrine niet gevonden wordt*!! Ik durf te stellen dat een latrine altijd aanwezig is maar geregeld zeer moeilijk te vinden. Het belopen aanzien van een holte-ingang (vettige verkleuring), ook als er geen haartje te zien is, vormt een aanwijzing. Kortom, heb je het *gevoel* dat het wel eens raak zou kunnen zijn, neem het geduld om een uurtje te luisteren. Jongen van welke leeftijd dan ook laten zich met tussenpozen gedurende de hele dag horen, of het moertje nu wel of niet aanwezig is. Keer bij twijfel een aantal keren terug. En let op subtiele veranderingen. En natuurlijk de tips van beheerders en andere veldwerkers natrekken zoals bijvoorbeeld roofvogelaars: de horstnesten komen tenslotte van hen!”. Hij vond dit jaar op de Hondsrug ook weer een steenmarter in een holle boom.

Ben van den Horn wijst op de situatie op Den Treek: een boom met oude latrine waar je nu aan voorbij loopt (de boom waar de jongen geworpen zijn). Twintig meter verder de boom waar de marter al in april heen verhuisd is, maar waaraan je niets kunt zien (ze zat er toen pas een week, maar veel mest heef ter nooit gelegen)[2] !

Johan Metselaar zag een marter toen hij toch maar weer eens oplette bij een boom tussen Bilthoven en Lage Vuursche in. Op die boom had hij mij al eerder attent gemaakt, en op 26 april zag ik er oude mest en een paar oude prooirestjes. Johan ziet daar al vele jaren elke winter mest onder een of meer bomen. Er is een duidelijke latrine en de marter is inmiddels al met prooi gezien, waaruit volgt dat er jongen zitten. De jongen zijn niet gehoord, de plek is vlakbij een zeer drukke weg en is uiterst luidruchtig. De boom bevat eigenlijk alleen takgaten, net als een paar andere beuken vlakbij: het maakt duidelijk hoe verraderlijk het soms is: van de grond zie je geen ingang en toch is de boom hol! Bomen met alleen maar natuurlijke holten zijn erg interessant.

3. Late nesten

Het is opletten dat je bij de voorjaarsrondes een boom niet te vroeg afschrijft.

Ben van den Horn en Elise Schokker vonden bij Austerlitz een nestboom doordat een vogelaar op 29 mei een latrine opmerkte onder een beuk die zij eind april [3] het laatst geïnspecteerd hadden. Daarna is er vijfmaal vruchteloos geobserveerd van 6 tot 13 juni. Pas op 16 juni zijn er jongen gezien; de moer is ook nog op 19 juni gezien. Deze boom was eerder in de winter in gebruik geweest als dagrustplaats (winter 1999/2000.

Waarschijnlijk is ook in het Cronebos bij Hilversum een ander laat nest gevonden. Het wordt hieronder beschreven onder het hoofdje: recrutering. Daar werd op 29 april onderzocht en waarschijnlijk begin mei nog eens. Omdat er niets lag is de boom verder genegeerd. In de zomer bleek er echter een flinke hoeveelheid mest onder te liggen (de latrine was ook nog op een tak zichtbaar) alsmede prooiresten van meesjes en van een jonge bonte specht. Dit zal dus ook wel een laat nest geweest zijn.

4. Marterkasten

Bij inspectie van zijn marterkasten die nabij Amerongen hangen, vond Johan Metselaar in één van de kasten een jonge boommarter. Het diertje was heel mak en beet volstrekt niet. In een andere kast lag wat verse mest en op een derde, enkele tientallen meters verderop in de beukenlaan, lag echt een latrine. Die laatste boom zal dus wel diegene zijn waar de jongen geboren zijn, en nu schijnt de moeder ze wat heen en weer te zeulen. Johan legt altijd wat stro in de kasten, met name bij die met een opening

[2] Zie ‘Onderzoek in 2002 op Den Treek-Henschoten en Austerlitz ‘ op pagina 43 in deze MARTERPASSEN.

[3] Interessant was dat deze boom *tussen* de nestbomen 2001 en 2000 ligt van de in MARTERPASSEN VIII afgebeelde boommarter die een andere bef heeft. Deze moet dus een stuk territorium hebben prijsgegeven, want in 2002 was ze teruggekeerd naar haar bestboom 2000.

onderin. Dat stro bijten ze stuk en de stukjes vallen naar beneden; daar kun je aan zien of de kast gebruikt wordt. Als die stukken echt heel klein zijn wijst dat op jongen, zodat je ook eventueel later kunt weten of er jongen in een kast hebben gezeten. Binnen in de kast van de latrine stonk het (hoewel leeg) en was het stoffig en vol vliegen. Johan vond het logisch dat de moeder dan gaat verhuizen. Op 27 april was bij inspectie wel mest op de kast gezien, maar die leek oud. Ook haren rondom de ingang van een hol in een eik vlakbij (ooit als nestboom gebruikt) leken toen oud.

Ook nabij Zeist had Johan een nest in een kast. Hij klimt er dan ook bij. (Er staan daar geschikte holle bomen genoeg). Rondom vliegveld Soesterberg waren al Johans kasten echter onbewoond, zelfs krabsporen ontbraken vrijwel.

In Flevoland is Jeroen Reinhold verder gegaan met het marterkasten-plan. Op vijf locaties komen samen 10 kasten te hangen. Het prototype is getoond aan Vilmar Dijkstra en Monique Bestman en hun beviel het. Plan is er wat zaagsel in te brengen om te zien of het gebruikt wordt. Al weet je dan nog niet welk dier het is. Het is echt een veelbelovend lange-ademplan.

Wekeromse Zand: “De boommarter bracht twee jongen groot in een uilenkast” . Daar zie je toch alweer dat kasten belangrijk kunnen zijn!

5. Verhuizen

Ben van den Horn en Elise Schokker vonden op 17 april een nestboom die veel vóór 14 april waarschijnlijk nog niet bewoond was en op 30 april al weer verlaten werd; maar 20 meter verderop stond een beuk waar Ben bij toeval de boommarter heen zag gaan. Dit geval is boven al gemeld bij nestbomen.

Een vogelaar meldde op 29 mei een flinke latrine onder een boom in boswachterij Austerlitz die door Ben geïnspecteerd was eind april. Het was wel een bekende, een boom die al eerder, in de winter, door boommarters gebruikt was. Toch een nestboom? Maar deze plek ligt tussen de nestboom 2001 en 2000/2002 van de marter van de Hoogt (Treek-Zuid) in!, op slechts 1150 m van de Hoogt en 3 km van Kamp Zeist. De marter heeft echter een duidelijk andere bef dan marter van de Hoogt. Dus een verhuisboom daarvan is dit niet. Voor een verhuisboom van Kamp Zeist was het wel heel vér; en als de jongen groot zouden zijn, zou je verwacht hebben dat ze uit de talrijke gaten zouden kijken en dat er veel prooiresten onder de boom zouden liggen; het leek er meer op dat de jongen nog vrij jong zijn. Maar in Kamp Zeist lag op 27 april al een flinke hoeveelheid mest op het dak van de marterkast, dus die jongen zullen al wel groter zijn.

Bij de laatste boom van Ben en Elise in Austerlitz zijn tenslotte door een vogelaar of boswachter (gemeld door de hoofdboswachter) ten minste twee boommarters gezien, een oude en een jong. Het hele feit dat het hier gaat om een boom die pas heel laat in gebruik is genomen klopt ermee dat hier lange tijd vruchteloos is geobserveerd en dat de jongen pas op 16 juni gezien zijn. Dan is het dus echt een apart geval en geen verhuisboom. Een mooi en interessant geval, omdat kennelijk een bij boommarter A in trek zijnde boom (in haar territorium in 2001) nu bij boommarter B in gebruik blijkt te zijn (omdat A dit jaar weer zat in de boom waar ze in 2000 zat). Het is overigens inderdaad een enorme “flatboom” met wel een stuk of acht openingen. Helaas is deze boom gesneuveld tijdens de storm in oktober. Dit geval is boven al gemeld bij Late nesten

Nabij Remmerden ontdekten Chris en Bram Achterberg en Monique van der Horst in een beuk (no. 32) met twee gaten gemaakt door de groene specht een latrine, eronder prooiresten (konijn) en haar aan de rand van een van de gaten. Onder een andere beuk (no. 37, 450 meter weg) lagen ogenschijnlijk oude uitwerpselen. Hun hond (marter-hond in opleiding!) zag een boommarter in een boom heel dichtbij 32. Deze verplaatste zich onder andere door de kroon van 32. Later bleek echter dat de boommarter nu zat in boom 37. Dit zagen zij een week later wéér. Nu bleek 37 wel degelijk een latrine in de kroon te hebben. Voorzien van moderne hulpmiddelen (mobieltjes) is er geobserveerd. Er was een marter uit boom 37 gekomen en een kwartier later legde hij wederom, nu voor de derde maal, hetzelfde parcours af door de kruinen.

De conclusie was dat in boom 32 de jongen waren geworpen en dat ze eind april al weer verhuisd waren naar boom 37. Maar daar bleef het niet bij. Chris en Monique waren op weg naar een bosuil en zagen in beuk 29 (vol met groene-spechtengaten) een verse latrine op een tak. Op de grond was nog niets te zien! Maar een gat op 3-4 m hoogte had duidelijk een 'gepolijste' rand met haren. Kwart voor zes keek er een boommarter naar buiten en er waren nu ook duidelijk jong(en) te horen. Bram heeft het vrouwtje goed gezien en op grond van witte vlek op de kop en de keelvlek is het hetzelfde vrouwtje als van beuk 37. Chris concludeerde op grond van het geluid van de jongen, en het feit dat ze nog niet gezien werden en dat er geen prooiresten onder de boom lagen, dat het er op leek dat deze jongen zo'n 2 weken jonger waren dan die van de nestboom op Den Treek vanwaar de jongen kort voor half april geboren moeten zijn. Van de eerste boom (32) naar verhuisboom 37 is 450 m; vandaar naar verhuisboom 29 is 600 m; vandaar naar 32 wederom 600 m. Het geeft een eerste indruk van de minimale omvang van het territorium. Maar na 6 juni is de boommarter weer verhuisd, Bram slaagde er niet meer in om de nieuwe (derde) verhuislocatie te vinden. Chris merkt nog op dat deze marter vertrok als de belichtingsmeter van de camera rond 1/3 seconde aangaf .

Bram en Chris hoorden via een vogelaar van een kastanje met holte waar mogelijkerwijze boommarters huisden op het terrein van een kasteel bij Leersum. Het verdere verhaal staat in 'De Marters van Broekhuizen' op pagina 16 van deze MARTERPASSEN. De verhuizing blijkt hier een proces met vele fasen te zijn.

In 2001 waren er twee nestbomen in het oosten van het Nationaal Park Veluwezoom, beide gevonden bij de eigen inventarisatie van Natuurmonumenten – afstand 1050 m. Denkelijk zijn deze twee bomen in 2002 niet gebruikt, maar toen was er geen officiële inventarisatie meer. Bij een bezoek in november 2002 vonden we een van de bomen geveld door de grote storm. Jammer – maar je kon er nu wel eens een keer in kijken. De ruimte binnen viel tegen, maar in elk geval zaten er prachtige grote bijenraten in, de honing geurde je tegemoet. De woning was dus sowieso gekraakt door de bijen. Denkend over het "waarom" van verhuizen bedacht ik me dat vaker dan wij weten daar boven in zo een hoog gat de boommarters misschien helemaal niet zelf verhuizen willen, maar dat ze gedwongen worden door de bijen die hen verdrijven.

6. Klimbomen

Ik heb wel eens (maar niet vaak) gestaan bij een boom (beuk) helemaal VOL met krabsporen. Een dergelijke boom, maar dan morsdood, zodat niet op de schors maar in het *hout* die sporen voor vele jaren gefixeerd zijn, zagen we op de excursie bij Veenhuizen in oktober. Deze dode boom was in 2002 een nestboom geweest, maar reeds vele jaren geleden stonden die krabsporen er op. Zouden het nu altijd bomen moeten geweest zijn waar ooit jonge boommarters een tijdje gezeten hebben? Er is vooral een probleem als het geen bomen waren waarin de jonge marters geworpen zijn. Het zou aardig zijn om achteraf te constateren dat het verhuisbomen zijn geweest. Ik vond die conclusie tot nu toe een beetje te snel. Temeer omdat in sommige beukencomplexen-met-nestboom, o.a. indertijd op de Hazenberg, er maar één boom was waar de marters naar beneden klommen. In de voorbeelden die ik ken was die boom niet zo erg bekrast, maar je zou je gemakkelijk kunnen voorstellen dat een dergelijke boom-voor-afdalen nogal vol kan raken. Hans Kleef antwoordde dat de dode stam in Veenhuizen sinds 1996 geregeld verse sporen vertoonde – in dit geval moet je dus concluderen dat de boom intensief beklommen moet zijn. Dat zou wel kunnen zijn geweest door klimoefeningen van een stel jongen (al voor 1996) maar ook kunnen zijn ontstaan door klimmen dat gespreid in de tijd plaats vond. Ook vond ik wel eens een boom met bijzonder veel krabsporen bovenin de boom, zo een beetje tot onder het hol, maar niet tot de grond toe. Hans Kleef is vaak boven in de boom geweest, trof geregeld krabsporen in de hoogte rond holen aan. In vrijwel alle gevallen moeten ze volgens hem toegeschreven worden aan de zwarte specht, te zien aan de "diffuse wirwar" van sporen waarbij de karakteristieke parallelle marterkrassen ontbreken. Ik weet dat krabsporen

gewoon op de schors langer dan een jaar zichtbaar blijven en Hans denkt zelfs aan vele jaren van zichtbaarheid. Zelf vond ik in 1994 nabij Lage Vuurse een boom helemaal vol krapsporen van de opening (groene specht, 4½ m) naar beneden. Deze boom stond midden in een laan beukenbomen, dus het is niet erg waarschijnlijk dat het hier ging om een afdaalboom. Dan is de gedachte dat er jonge boommarters hebben gehuisd toch wel heel aantrekkelijk.

7. Zogen

Op de autoweg N225 nabij Leersum is een boommarter overreden (25 juli). Deze marter was al begraven; maar gelukkig heeft Chris Achterberg haar weer boven de grond gekregen[4]. Volgens opgave van Chris was het een zogend vrouwtje, maar gezien de bef *niet* het moertje van het nabij gelegen kasteel. Voorzover mij bekend zoekt er niemand op het nabij gelegen Dartheide (UL), maar in de gids van het Utrechts Landschap staat dat er op Dartheide boommarters 'zitten'. Voor zogen een opvallend late waarneming!

8. Recrutering

Met recrutering wordt de vestiging van boommarters in nog onbezet gebied bedoeld. Nadat in mei 1998 het residente moertje van het Cronebos (Natuurmonumenten) bij Hilversum overreden was, verdwenen pardoes alle sporen van boommarters uit dit bos en de naburige bossen. Dit bleef enige jaren zo. Pas in september 2001 werd er een boommarter overreden (maar niet bewaard!) op ongeveer 4 km afstand. In dezelfde herfst was en een zichtwaarneming bij De Leyen (UL), op 7½ km afstand. In de winter was in een bosuilkast op het landgoed Zonnestraal onder Hilversum (afstand 4 km) een holenduif met afgebeten kop aangetroffen. En meteen is in de zomer van 2002 ook een duidelijke latrine aangetroffen onder een van de beuken die waarschijnlijk al eens eerder door een marter zijn bewoond. Dat is dus ook weer een interessant voorbeeld van het gebruik van steeds weer dezelfde bomen, in dit geval absoluut door een ander dier: vroeger met zekerheid een slaapboom, met een zeker niet goed onderbouwbaar vermoeden ook ooit een nestboom, en nu in elk geval een slaapboom, maar meer waarschijnlijk een nestboom. Weliswaar werd in mei een boommarter overreden nabij Soestdijk (afstand 4 km), maar ik vernam dat er bij het Pluismeer onder Lage Vuursche "in de maand mei of juni" *twee* boommarters gezien zijn (afstand een kleine 3 km).

9. Voedsel

Vilmar heeft gezien hoe een jong van boven uit een opening zat te krijsen terwijl de moeder binnen was. Dus het ging niet om krijsen om voedsel! Misschien moeten we oppassen voor we krijsende jongen gaan associëren met jongen die door de moeder verlaten zijn.

Vilmar hoorde van een wandelaar op Beekhuizen die eerst een sperwer een zangvogel zag slaan; vervolgens werd de sperwer besprongen door een boommarter die er met de prooi vandoor ging!

Harry van Diepen meldt dat een bewoner van Hattem op 4 mei een boommarter door zijn tuin zag lopen achtervolgd door merels en een zwarte kraai. De waarnemer voegde toe dat in 1999 30 van zijn postduiven waren gedood door een boommarter.

Geurt Besselink zag volgens het bijschrift van de boommarterfoto op zijn website natuurfotogeurt.nl hoe een boommarter een konijnenhol binnenging, eruit kwam met een konijntje en dat hij die vervolgens in de boom opat. Bang dat een vos hem de prooi afpakt?? Ze brengen wel vaker prooi omhoog, net zoals panters dat doen in een leeuwengebied.

10. Diversen

Boommarters houden niet van natte poten! Boswachter N. Nelis (Leuvenum, NM)) vertelde dat er op verscheidene plaatsen omgevallen bomen dwars over de hier en daar diepe en snelstromende Hierdense Beek liggen en dat juist op die bomen hij in het verleden nogal eens mest van boommarters (en trouwens ook van vossen) aantrof. Henri en Willemien Wijsman hebben ook al een uitwerpsel van boommarter

[4] Interessant is dat Hans Vink en Herman van den Bijtel het dier ook al hadden zien liggen.

gevonden precies bij het begin van zo een boomvormige brug.

Boswachter Harco Bergman van het Kuinderbos heeft de resten van een jonge marter gevonden bij een vossenburcht, op 29 mei. Het is opgestuurd aan Alterra en het bleek een boommarter-vrouwtje dat ook jongen had gehad (zie ook 'Een kast voor een boommarter in Flevoland' op pagina 54 van deze MARTERPASSEN).

Jan den Uil, Ermelo, zag in de Speulder en Sprielder Bossen nabij Bato's Erf al van verre hoe allerlei alarmerende vogels heen en weer vlogen, zwarte en bonte spechten, kauwtjes, duiven, boomklevers, mezen, roodborstjes, vinken. Twee kauwen voerden met doodsverachting duikvluchten uit op iets donkerbruins hoog in een beuk. Als de vogels tot op centimeters naderden dreigde de boommarter met opengesperde bek. Na een aantal minuten bereikte hij een holte waarna het stil werd. – Vroeger was er een paar maal een nest bij Bato's Erf, maar het onderzoek daar is geëxtensiveerd. (Uit Het Linnaeusklokje, KNNV afd. N.W. Veluwe, mededeling van Harry van Diepen).

Vilmar zag een vrouwtjesdier kotsen; het braaksel aan de voet van de boom was precies wat hij wel vaker had zien liggen en dan voor 'diarrhee' hield.

Waarschijnlijk ben ik tot op heden vergeten melding te maken van 'Zoogdieren in Overijssel', de Nieuwsbrief 5, winter 2001/02 van de Werkgroep Overijssel van de VZZ. In 2001 kwamen er twee onafhankelijk meldingen van zwemmende visotters (dus TOEN al) in de Weerribben. Maar aan sporen vond men alleen die van boommarters. Ook uit de Wieden kwamen meldingen van boommarters. Waarschijnlijk komen de 'boomotters' de laatste jaren in het moerasgebied van Noordwest-Overijssel voor. Op een oud haviksnest werden uitwerpselen en prooiresten gevonden. Op de WBN is in dezen geen beroep gedaan.

Wat zijn de karakteristieken van een boommarternest?

Sim Broekhuizen

1. Inleiding

Het aantal in Nederland levende volwassen boommarters wordt wel geschat op ongeveer 300, waarmee deze soort verreweg de zeldzaamste van onze landroofdieren is (zie ook 'Boommartervriendelijk beheren' van Monique Bestman op pagina 52 van deze MARTERPASSEN). De vraag die uit deze constatering voortvloeit is welke de factoren zijn die beperkend zijn voor het voorkomen van de boommarter. De gedachten gaan dan al snel uit naar een aantal mogelijkheden: (1) te weinig geschikt biotoop van voldoende omvang, (2) te weinig beschikbaar voedsel, (3) te weinig veilige schuilplaatsen, (4) te veel verstoring, (5) te weinig voortplanting en (6) te hoge sterfte.

Leden van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN-VZZ) zijn de afgelopen tien jaar steeds succesvoller geworden in het vinden van nestplaatsen van boommarters in boomholten. Er heeft zich binnen deze groep een bepaalde methodiek en ook een bepaald zoekbeeld ontwikkeld, waarover elders in deze MARTERPASSEN meer is te vinden. Met de opgedane ervaring leek het mogelijk om nader in te gaan op de vraag of wellicht de beschikbaarheid van veilige schuilplaatsen in boomholten een beperkende factor kan zijn, in bijzonder met betrekking tot het werpen en grootbrengen van jongen. De vraag die zich daarbij aandiende was welke de kenmerken zijn van een veilige nestplaats in een boomholte.

Voor de beantwoording van deze laatste vraag is een aantal jaren geleden een drietal invulformulieren ontworpen. Het eerste formulier betrof een aantal aspecten van de nestholte en de boom waarin deze zich bevond. Het tweede formulier betrof het gedrag van de jongen. Dit leek van belang omdat gebleken was dat boommarterwijfjes hun jongen soms tijdens

de nestfase verplaatsen en er dus mogelijk een onderscheid moest worden gemaakt tussen een geboortenest en een 'verhuisnest'. Het derde formulier betrof de omgeving van de nestplaats. Uitgangspunt was dat niet alleen de kwaliteit van de nestholte bepalend is, maar ook die van de directe omgeving.

Inmiddels zijn voor ruim 60 nestplaatsen formulieren ingevuld en verzameld, voldoende om tot een eerste evaluatie te komen. Het bleek dat het vaak niet mogelijk was om van alle eventueel relevant gedachte kenmerken de gevraagde gegevens te verzamelen.

Hoewel ook enkele boommarternesten zijn gevonden op andere plaatsen dan in boomholten, is dit aantal zo gering dat ze niet in de evaluatie zijn betrokken. Naast de uitkomsten van deze eerste uitwerking, worden ook een aantal opmerkingen gemaakt die betrekking hebben op de methode van registratie van de gegevens. Deze zijn cursief weergegeven.

2. Methodische beperkingen

Naar de meeste nestplaatsen waarvan gegevens zijn verzameld is actief gezocht. Dat houdt in dat vooral nesten gevonden zijn die pasten bij het zoekbeeld en de mogelijkheden van de speurder. Het zoekbeeld was in het algemeen gericht op boomholten met een toegangsopening van 7 cm of meer. Op andere plaatsen werden jongen eigenlijk alleen actief opgespoord door vogelaars in het kader van inventarisaties van roofvogelnesten.

Van de leden van de WBN zijn er maar enkele die de boomholten ook van binnen (kunnen) inspecteren door naar de holte toe te klimmen. Of een gat voldoet aan door de boommarter aan een nestplaats gestelde eisen, blijkt meestal alleen uit het feit dat een boommarter de holte metterdaad als zodanig in gebruik heeft genomen. Als dat niet het geval is, blijft het meestal onduidelijk of dat komt doordat de holte niet voldoet of doordat er geen belangstellend boommarterwijfje voorhanden is. Doordat de binnenkant van de wel gebruikte holten maar incidenteel goed beschreven is en van niet-gebruikte holten praktisch nooit, blijft het moeilijk te duiden waarop de keuze van de boommarterwijfjes gestoeld is.

Holten met een toegang van voor de boommarter voldoende omvang ontstaan soms door inrotting op plaatsen waar zijtakken zijn afgebroken, maar in Noord- en Midden-Nederland vaker door het hakwerk van zwarte- en groene spechten. Veel van de kenmerken van de holten worden daardoor in eerste instantie bepaald door het gedrag van deze spechten en de voorkeur van de boommarters kan alleen in dat kader tot expressie komen.

Doordat op de invulformulieren een deel van de gestelde vragen niet steeds beantwoord kon worden, zijn verschillende leden van de WBN er toe overgegaan om voor zich zelf een vereenvoudigd formulier te maken. Door die vereenvoudiging zijn soms ook aspecten weggelaten die waarschijnlijk wel gecontroleerd hadden kunnen worden.

3. De nestplaatsen

Van de 64 gemelde nestlocaties bevonden zich er 59 in een boomholte, 2 in een roofvogelhorst, 1 in een bosuilenkast, 1 onder een houtstapel en 1 onder het dak van een zomerhuisje. Hoewel deze verdeling zeker voor een deel is bepaald door de zoekstrategie van de waarnemers, geeft het resultaat aan dat boomholten veelvuldig als nestlocatie worden gebruikt. Opmerkelijk is dat van de 59 gemelde boomholten en maar één was die door inrotting was ontstaan; de overige 58 waren gemaakt door zwarte en groene spechten.

4. Nestbomen en gaten

Van de 58 als nestplaats gebruikte holten die door spechten waren gemaakt bevonden zich er 44 in een beuk, 10 in een zomer eik, 1 in een Amerikaanse eik, 2 in een grove den en 1 in een lariks. Van de 60 nestbomen waarvan dat bekend was, had de nestholte 22 maal slechts één opening, 16 maal twee openingen en 22 keer drie of meer openingen, waarbij het hoogste aantal 10 bedroeg. Hierbij moet worden opgemerkt dat ik niet zeker ben of alle melders de vraag net zo hebben begrepen als hij was bedoeld: het aantal gaten dat toegang geeft tot de nestruimte. Er kunnen in een aantal nestboom

ook gaten hebben gezeten die geen toegang tot de nestholte gaven en het is onduidelijk of die andere gaten van invloed zijn op de nestkeuze. Een apart probleem vormt soms de aanwezigheid van kleine gaten, vaak onder in de holte, die wel als 'ventilatiegaten' werden aangeduid en waarvan men niet altijd wist of ze wel of niet meegeteld dienden te worden. Soms stonden ze apart vermeld, anders was het niet bekend of dit dilemma zich had voorgedaan en welke keuze er uiteindelijk gemaakt was.

Van de 52 bomen waarin de nestholte spechtenwerk was, was dat bij 40 bomen het werk van de zwarte specht, bij 11 bomen van de groene specht en in één geval hadden beide soorten met één gat bijgedragen. De zwarte specht levert in de onderzoekgebieden dus een grotere bijdrage aan het creëren van nestplaatsen voor de boommarter dan de groene specht. Of dat ook in relatieve zin het geval is, valt zo niet te zeggen: daarvoor zou ook de verhouding tussen bomen met gaten van zwarte- en groene specht in de rest van het veld bekend moeten zijn. Zwarte spechten maken hun holten voornamelijk in beuken: van de 41 gebruikte zwarte spechten holten waren er 37 in een beuk, 2 in een den en 1 in een Amerikaanse eik. Het gezamenlijk met een groene specht gemaakte nest zat in een lariks. Van 11 door groene spechten gemaakte nestholten zaten er slechts 4 in een beuk en 7 in een zomereik. De hoogte van het nest blijkt sterk te variëren: gemeld werd van 2 tot 17,5 meter, aannemend dat de feitelijke nestlocatie zich ter hoogte van het onderste gat bevindt. Of dat feitelijk ook het geval was, is in het algemeen niet opgegeven. Een vraag dienaangaande was ook niet in het formulier opgenomen. Nestholten van boommarters gemaakt door groene spechten hadden gemiddeld een kleiner aantal toegangen (1,6) dan die gemaakt door zwarte spechten (3,1). Laaggelegen onderste openingen naar nestholten (2,5-3,5 m) worden zowel door groene- als zwarte specht gemaakt. Gemiddeld bevond bij de holten gemaakt door groene spechten de onderste opening zich op 5,4 m (*n*=11), bij die door zwarte spechten gemaakt op 8,6 m (*n*=40). Bij de holten van de groene specht zaten de laagst gelegen openingen in zomereiken, wat wellicht te maken heeft met de lagere vertakking van de stam bij deze boomsoort, vergeleken met de beuk. Bij de zomereiken die als nestboom werden gebruikt bevonden de eerste voor boommarters te belopen zijtakken zich op 1-7 m hoogte (gemiddeld 3,6 m; *n*=9), terwijl dat bij de als nestboom gebruikte beuken op 4-18 m hoogte was (gemiddeld 10,9 m; *n*=31). Het blijkt in ieder geval dat boommarters holten met een laag gelegen onderste opening niet afwijzen. Of boommarters toch geen voorkeur hebben voor hoger gelegen holten kan alleen maar beoordeeld worden als bekend is of in de omgeving zulke hoger gelegen holten als alternatief ook beschikbaar zijn. Deze vraag was niet op het formulier opgenomen.

5. Krooncontact en krabsporen

Van de 64 nestbomen waarvoor iets over het krooncontact was ingevuld, hadden er 63 krooncontact met andere bomen.

Bij 53 nestbomen werd iets vermeld over krabsporen op de stam. In 14 gevallen was dat 'onbekend'. Bij de overige 39 nestbomen waren er evenveel stammen met krabsporen (19) als zonder krabsporen (20). De aanwezigheid van krabsporen hoeft echter niet te betekenen dat het vrouwtje de nestopening vanaf de grond benaderde. In het formulier werd niet gevraagd naar de ouderdom van de krabsporen (zo die al goed te bepalen zou zijn) en ook werd niet gevraagd naar de hoogte ten opzichte van de onderste nestopening waarop de sporen zich bevonden.

6. Hoogte en diepte van de nestholte

Voor de door spechten gemaakte nestholten met slechts één gat zijn geen gegevens over de hoogte bekend. Er was op het formulier ook niet naar gevraagd en er zijn, zoals al eerder aangegeven, weinig mensen die bij de openingen klimmen om de nestholte nader te inspecteren. Van de nesten met meerdere toegangen kan de afstand tussen het onderste en het bovenste gat gelden als indicatie voor de minimale hoogte van de nestholte. De variatie daarin liep van 0,5 tot 7,5 m, met een gemiddelde van 2,2 m. Hierbij moet wederom worden opgemerkt dat ik er niet zeker van ben dat alle opgegeven gaten daadwerkelijk met

elkaar in verbinding stonden. Al met al is het nog onduidelijk of en in hoeverre de hoogte van de holte voor de boommarter van belang is.

Ook ten aanzien van de diepte van de nestholte, gemeten als de afstand tussen de onderrand van het onderste gat tot de bodem, zijn maar weinig gegevens binnengekomen: 13 maal werd een maat opgegeven die varieerde van 0 cm tot 'meer dan een meter' en twee maal werd 'ondiep' genoemd. Bij de minste diepten (0-10 cm) ging het bij drie van de vier gevallen om inrottingsgaten. Bij de spechtengaten was de gemiddelde diepte, als de diepte van meer dan een meter wordt weggelaten, 28 cm (*n*=9).

7. Nestmateriaal

Doordat maar weinig nestholten van binnen werden geïnspecteerd, is er ook weinig informatie over het al dan niet aanwezig zijn van nestmateriaal en de aard daarvan. Van de 58 maal dat hierover iets was ingevuld, was dat 51 maal 'onbekend'. Eenmaal was expliciet aangegeven dat er géén nestmateriaal aanwezig was, driemaal dat zich op de bodem vermolmd hout bevond, tweemaal dat er veren aanwezig waren. Dit materiaal is waarschijnlijk niet specifiek als nestmateriaal aangebracht. Ook de aanwezigheid van rolletjes haar vermengd met molm is niet als nestmateriaal te beschouwen, daar het haar afkomstig is van het verharen van de marters zelf.

Slechts éénmaal, bij een holte van een zwarte specht in een beuk, was er sprake van specifiek naar binnen gebracht gras, waarbij het natuurlijk de vraag is of dit door de boommarter zelf werd verzameld, of door een ander dier dat er eerder een nest had willen maken.

8. Expositie van de nestopeningen

De manier waarop de expositie van de gebruikte nestgaten op de formulieren kon worden aangegeven blijkt niet handig te zijn. Dit geldt met name voor de gevallen dat de nestholte meerdere toegangen had. Als er bijvoorbeeld vijf gaten waren die allemaal de zelfde expositie hadden, kon met het aankruisen van één vakje voor een windrichting worden volstaan, hadden één of meerdere gaten een andere expositie, dan konden ook één of meer andere vakjes worden aangekruist. Het was echter niet mogelijk om de verdeling over de verschillende windrichtingen aan te geven.

Het blijkt dat expositie van de gaten naar de nestholte naar alle richtingen mogelijk is. Dit geldt zowel voor de holten met slechts één gat als voor holten met meerdere gaten. Er lijken iets meer gaten in de noordoostelijke helft van de bomen te zitten dan in de zuidwestelijke helft, wat redelijk spoort met de ervaring van Hans Kleef, die in de Drents-Friese Wouden een lichte overmaat van oostelijke expositie vond. Het is echter de vraag of we hier te maken hebben met een lichte voorkeur van de boommarters dan wel met een lichte asymmetrie in het aanbod, gerelateerd aan het gedrag van de spechten. Zo we voortgaan met het verzamelen van expositiegegevens, is het wellicht zinniger om dit te beperken tot het onderste gat, er vanuit gaande dat zich daarbij het nest bevindt waar de jongen worden geboren.

9. Latrine

Van 43 nestbomen was aangegeven waar de latrine zich bevond, van 10 was aangegeven dat dit onbekend was. 17 maal lag de latrine in een vork met de stam, even zo vaak op een zijtak; zevenmaal werd alleen een latrine op de grond gevonden en tweemaal lag hij in een naastgelegen boom. Opmerkelijk is dat in de zes gevallen dat een nest alleen werd gevonden aan de hand van de latrine, deze niet op de grond lag maar steeds in een vork of op een zijtak.

10. Vondst van de nestboom

Bij de vraag naar hoe de gevonden holte als nestholte werd gedetermineerd is geen onderscheid gemaakt tussen het aspect van bewoning en de feitelijke vaststelling dat het om een nestplaats gaat. Zo vond Vilmar Dijkstra bijvoorbeeld op de Zuidoost Veluwezoom herhaaldelijk al in de winter bomen met behoorlijk grote latrines, zonder dat al sprake kon zijn van een nest en lang niet altijd werd zo'n boom later ook werkelijk de nestboom. Het is, met zijn ervaring, dus te verwachten dat hij met de vaststelling of een holle boom ook een nestboom was, wachtte tot hij echt iets van

jongen vernam: of door ze te zien, of soms door ze te horen. Anderen durfden de beslissing met een nestboom te maken te hebben blijkbaar al wel te nemen op grond van de aanwezigheid van een grote latrine, maar ook dat moest natuurlijk later nog bevestigd worden door de aanwezigheid van jongen. De gestelde vraag, met de optie van 'latrine', lijkt dus niet zinvol. Belangwekkend is wellicht wel dat van de 55 keer dat de vondst berustte op de waarneming van levende jongen, dit 7 maal was op basis van geluid. Zeven maal ook werd een nest pas in een erg laat stadium gevonden, namelijk toen de jongen al zelf klommen. In drie van deze gevallen ging het wellicht om een 'verhuisboom', omdat bij twee bomen geen latrine gevonden werd en bij één alleen een latrine op de grond.

Een methodische moeilijkheid is dat bij het vaststellen van een nest aan de hand van waarnemingen van jongen geen grip kan worden gekregen op eventuele vroege neststerfte. Dat kan alleen als de holten in bomen met latrines al vanaf vroeg in het jaar regelmatig worden geïnspecteerd, wat overigens niet wenselijk is met het oog op verstoring. Alleen de toepassing van temperatuursensoren, zoals Hans Kleef doet, lijkt hier een bruikbare methode te zijn, zij het dat vroege neststerfte dan alleen zal worden opgemerkt als het hele nest omkomt.
De belangstelling voor neststerfte komt voort uit de vermeende jaarlijkse verschillen in de verkeerssterfte, die wellicht het gevolg zijn van verschillen in beschikbaarheid van voedsel, zoals aangegeven in het overzicht van de boommarterwaarnemingen in 2002, elders in dit nummer.

11. Omgeving van de nestboom

De vragen naar de aard van de omgeving van de nestbomen en naar de daar aanwezige boomsoorten hebben eigenlijk niet zoveel zin, indien de gegevens niet vergeleken kunnen worden met die van locaties rond niet door boommarters uitverkoren nestgelegenheden. Kenmerkende karakteristieken zullen alleen opvallen als ze steeds dominant rond een nestboom aanwezig zijn. Zo is wel gedacht dat boommarterwijfjes een voorkeur zouden hebben voor holle bomen in de nabijheid van opstanden van dicht naaldhout. Deze zouden de jongen goede dekking bieden wanneer deze het nest verlaten hebben en nog kwetsbaar zijn voor predatoren. De voorkeur zou – in afnemende mate – kunnen uitgaan naar opstanden van Douglas, (fijn)spar, grove den en eventueel lariks. Van de 61 nestbomen waarvan de boomsoorten in de nabijheid werden aangegeven, waren er bij 15 (25 %) Douglas sparren aanwezig, bij 13 (21 %) geen Douglas maar wel (fijn)sparren, bij nog eens 13 (21 %) geen Douglas of (fijn)spar maar wel grove dennen en bij 3 (5 %) geen andere naaldbomen dan lariks. In totaal bevond zich bij 44 nestbomen (72 %) naaldhout in de directe omgeving. Daar staat echter tegenover dat zich in de omgeving van 15 nestbomen (25 %) alleen maar beuken bevonden. De vraag blijft dus of een en ander nu relatief veel of weinig was.
Inmiddels hebben we uit de in de Boommarter Newsletters vermelde terugvondsten van verplaatste jongen geleerd dat wijfjes hun jongen over veel grotere afstanden kunnen verplaatsen dan 50 of 100 meter. Dit maakt de vraag naar de aard van de directe omgeving wellicht minder relevant.

12. Gedrag in en bij de nestplaats

Bij nadere beschouwing van de ingevulde formulieren met betrekking tot het gedrag van de boommarterwijfjes en hun jongen in en bij de nestplaats, blijkt de opzet van dit formulier minder gelukkig. Het gedrag is iets dat zich in de tijd ontwikkelt en als zodanig niet in een enkelvoudig formulier is te vangen. Dat blijkt ook wel uit het feit dat meerdere invullers nog aparte observatieprotocollen hadden bijgevoegd, die natuurlijk niet gestandaardiseerd waren.

Een bijkomend punt is dat de formulieren met betrekking tot de nestplaatsen en hun directe omgeving bedoeld waren om in te vullen bij de eerste ontdekking van de nestplaats. Herhaalde invulling, zonder dat expliciet is aangegeven dat het om een herhaling gaat, geeft doublures in het bestand en daarmee oververtegenwoordiging van kenmerken. Gegevens over het gedrag zijn natuurlijk ook hergebruik van het nest relevant, maar een deel van de gedragingen van een

bepaald vrouwtje uit verschillende jaren zal niet onafhankelijk van elkaar hoeven te zijn. Er waren ook opgaven van waarnemers die een vrouwtje in verschillende jaren als individu herkenden juist op grond van haar gedrag.
Veel van de gestelde vragen bleken nauwelijks beantwoord en ook moeilijk beantwoord te kunnen worden, omdat daarvoor zeer frequente of permanente waarneming nodig was. Alleen het gebruik van videoregistratie of, iets meer indirect, van de temperatuurregistratie zoals door Hans Kleef toegepast, kan de gevraagde informatie leveren. Dat wil niet zeggen dat incidentele gegevens niet van belang zijn voor de verdere duiding van de variatie in gedrag. Die duiding lijkt nu echter nog prematuur en overstijgt in ieder geval de nu beschikbare tijd daarvoor. Hopelijk kan er in de volgende MARTERPASSEN op worden teruggekomen.

Onderzoek in 2002 op de Terreinen 'Natuurmonumenten'

WBN

1. Inleiding

De Werkgroep Boommarter Nederland heeft in de winter van 2001 op 2002 met Natuurmonumenten (NM) besprekingen gevoerd over uitbreiding van het onderzoek naar boommarters in de terreinen van NM. NM heeft daarbij onder andere uitgebreid naar voren gebracht dat men tot het uiterste terughoudend is bij alles wat als dierproeven in de levende natuur zou kunnen worden beschouwd. Dit bleek echter helemaal niet in de bedoelingen van de WBN te liggen. Wel menen wij door een uitgebreide inventarisatie van de nestbomen van boommarters tal van gegevens te kunnen toevoegen aan wat van boommarters tot dusverre bekend is. Deze gegevens kunnen verder bescherming van het zeldzame roofdier ten goede komen. NM vroeg ook om regelmatige terugkoppeling aan het bosbeheer. Dit hebben wij toegezegd, want dit was altijd al de gewoonte geweest van onze mensen in andere terreinen waar wij onderzoek verrichten.

Op de Veluwe neemt het boscomplex van Leuvenumse Bos/Leuvenhorst een belangrijke plaats in. Daarom heeft de WBN gevraagd of deze bossen nader in onderzoek mogen worden genomen.

In Utrecht onderzoeken wij veel bossen, min of meer lineair gerangschikt langs de Utrechtse Heuvelrug. Hierin nemen de Kaapse Bossen een belangrijke plaats in. In deze reeks past ook het onderzoek naar boommarters in het Cronebos dat al sinds 1995 plaats vindt. Het leek wenselijk ook deze vergunning onder te brengen onder de grotere paraplu van de WBN.

Voor kleinere bezittingen zoals Leusveld en Wolhezer Bossen geldt eigenlijk hetzelfde. Eindrapportage is toegezegd onder auspiciën van de werkgroep en volgt hier.

2. Probleemstelling

In de omvangrijke toelichting die bij deze collectieve aanvraag behoort zijn tal van aspecten van het onderzoek opgesomd. Ze laten zich samenvatten als volgt.
Nestbomen van boommarters zijn moeilijk te vinden. Toch zijn er genoeg bomen met holten er in, merendeels gemaakt door de zwarte specht, ook wel door de groene, de opening van een bontespechten-nest is echter te nauw. Boommarters moeten dus speciale eisen stellen aan hun nestplaats. Bomen waarvan geconcludeerd mag worden dat boommarters er slapen zijn ook al niet al te talrijk, dit zijn soms wel de bomen waar ze in andere jaren in nestelden.
Boommarters bewonen grote territoria. De gemiddelde grootte zegt iets over het aantal boommarters dat in geheel Nederland voorkomt. Van boommarters weten we niet precies waar ze gelopen hebben; maar in een gebied van grote omvang komen meestal wel enige boommarternesten voor en dan bepaalt de afstand ertussen (een ruwe maat) het oppervlak van het territorium en daarmee ook het aantal

gevestigde marters in een gebied. Het zou goed zijn om een nationale inspanning te verrichten om er achter te komen hoeveel boommarters er in geheel Nederland zitten. Daartoe zou men weliswaar niet het gehele land, maar toch wel enige grote aaneengesloten gebieden moeten inventariseren.
Er zijn geen twee boommarters gelijk. Het patroon van bruine vlekken op de oranjegele bef en de afgrenzing van witte keel en bruine bovenvacht zijn herkenbaar, zij het dat heel precies observeren noodzakelijk is. Kent men eenmaal een individuele boommarter dan is het mogelijk iets te zeggen van de dynamiek van de populatie: bijvoorbeeld hoe oud wordt ze, nestelt ze elk jaar in dezelfde boom, of hoeveel jongen produceert ze.

3 Boommarters Leuvenumse Bos 2002 vergunning 914 (Henri J.W. Wijsman)

3.1 *Historie*

In de databank van de WBN, gemeenschappelijk met het instituut Alterra in Wageningen beheerd, komen enige oudere gegevens voor. De vogelaar H. Raaijmakers meldde in 1994 een aantal bomen met krabsporen en daarnaast ook prooiresten, zowel in het beukencomplex achter de voormalige boerderij Beekhuizen als in het dal van de beek. In een rapport uit 2000 getiteld Boommarterinventarisatie 1999 in de terreinen van Natuurmonumenten in Gelderland (André Westendorp) lezen we dat boswachter Nico Nelis in die jaren menig spoor van een boommarter vindt, maar geen nestboom. De bomen waar hij zijn waarnemingen deed zijn meegenomen in het onderzoek. Hij gaf ons namelijk een kaart van enige belangrijke bomen. In dit alles valt op dat er wel heel geregeld boommarters gesignaleerd worden in het terrein, maar dat er geen nestbomen zijn aangetroffen.

3.2 *Bezoeken*.

Voor Het Leusveld en voor de Leuvenumse Bossen gold als restrictie dat de onderzoeker zich voor elk bezoek moest aanmelden. Deze regeling wordt niet gewaardeerd en heeft hier en daar het onderzoek regelrecht belemmerd, namelijk wanneer er niemand te bereiken viel. Voor de beheerseenheid Leuvenum ligt dat overigens zo dat er eigenlijk altijd wel iemand in het kantoor aanwezig is.
De bezoekdata waren april 22 en 23, mei 1, 6, 7, 22, 28 en juni 4. Op 28 mei is ook het hertenreservaat bezocht, dit onder begeleiding van boswachter Hovenkamp, die erg geïnteresseerd is. In dit terrein vonden we echter geen aanwezigheidssporen. De bezoeken zijn veel te laat begonnen, omdat eerder de vergunning nog niet beschikbaar was. Daarnaast is de WBN in 2002 alert geworden op late nesten en wij menen nu dat er zeker tot half juni moet worden doorgezocht.
Na de meeste bezoeken werd mondeling gerapporteerd aan de in het kantoor aanwezige boswachters, en daarnaast is enige malen aan boswachter Nelis doorgegeven welke bomen wij met name bewoond hadden bevonden.

3.3 *Resultaten*

Er is GEEN nestboom gevonden. Wel werden er regelmatig uitwerpselen gevonden die waarschijnlijk van een boommarter afkomstig waren, hoewel bij het merendeel, als ze al iets ouder zijn, vos niet geheel uit te sluiten valt. Daarnaast werden enige prooiresten gevonden, waaronder de resten van een merel met het uitwerpsel van de dader ernaast gedeponeerd.
In vijf gevallen werd er naast een boom een flinke hoeveelheid uitwerpselen aangetroffen. In die bomen heeft de marter dus enige tijd verblijf gehouden. Men denkt direct aan een nestboom. In enige gevallen is er daarom gedurende enige uren geobserveerd, maar er werd geen spoor van een marter aangetroffen en ook werden deze latrines niet meer uitgebreid, dus de bomen waren niet meer in gebruik.

Er staan veel opgaande beuken waarin spechten graag nestelen. Binnen de grenzen van Het Leusveld en de Leuvenumse Bossen werden 19 complexen bomen gevonden met holle bomen er in. In de aangrenzende gebieden “Horstmeer” aan de Klarenweg (SBB) zijn ook holle bomen gevonden. Door de beperking in het aantal bezoeken is het er nog niet van kunnen komen om hiervan een systematische lijst samen te stellen. Wij hebben ongeveer 107 bomen geïnventariseerd. In de toekomst hoop ik te

kunnen beschikken over digitale kaartjes om de waarnemingen in te kunnen intekenen.

Vier bomen liggen dicht bij elkaar. De afstand A-B=350 m; A-C=1050 m; A-D=750 m; D-C=1300 m. In deze contreien heeft dus een marter gehuisd. Misschien is een van deze bomen toch een nestboom geweest, ofwel de marter zat in nog weer een andere boom in de nabijheid.

Boom E lag 1500 m ten zuidwesten van boom D. De beuk vertakt al heel snel boven de voet en lijkt voor spechten niet geschikt; in twee dode takken echter zaten spechtengaten. In een daarvan nestelde een matkopmees. Onder de boom lag een opvallend grote latrine; kennelijk heeft hier een marter in de winter 2001/2002 langere tijd verblijf gehouden.

Afgezien van deze vijf bomen met latrines is een beuk opgevallen waarbij oude prooiresten lagen; het zag er naar uit dat dit in 2001 een nestboom kan zijn geweest. Even verder in het bos lagen de resten van een witte kip met afgebeten veren. Zoiets kan ook het werk zijn geweest van een vos. De boommarter kan echter door veel nauwere openingen heen (slechts weinig breder dan 5 cm). De afstand van deze beuk tot boom C is 900 m.

Onder een boom bij de beek, waar nogal eens recreanten komen, lag een enkel uitwerpsel. Even verder stond een beuk met spechtengat midden in een vak beuken, die van twee tot vijf meter hoogte overdekt was met krabsporen. Dergelijke bomen worden wel meer waargenomen, het hoeven niet per se nestbomen te zijn. Wel is waarschijnlijk dat dergelijke bomen intensief beklommen zijn door jonge boommarters (in dit geval dus in 2001).
Bij enige beuken langs de beek ten noorden van de Stenen Brug lag een enkel uitwerpsel. Op en bij enige van de over de beek liggende bomen lagen uitwerpselen. Het maakt de indruk alsof boommarters niet van natte voeten houden en de beek via de boom oversteken.
Uit onderzoek door Vilmar Dijkstra verricht in Veluwezoom (NM), blijkt dat de bomen waarbij hij in de winter uitwerpselen van boommarters vindt (ze zijn er dus geweest, en hebben waarschijnlijk daar geslapen) vaak later, soms enige jaren later, als nestboom gebruikt worden.

3.4 *Overig*
Interessant was een Boomklever die om zijn nest te maken eerst de wijde opening van een zwarte-spechtenhol helemaal had dichtgepleisterd. Een enorm werk.

3.5 *Conclusies*
Boommarters komen in het onderzochte gebied voor. Indien men in zo een gebied enige jaren lang de voor boommarters belangrijke bomen inventariseert, kan het niet anders of men stuit een keer op een nestboom. De interpretatie van de latrines is moeilijk: een boommarter heeft er gedurende enige tijd verblijf gehouden in het vroege voorjaar. Onderzoek van Hans Kleef maakt duidelijk dat ze dan pas ‘op het laatst’ naar een geheel ander hol gaan om te werpen. Maar zelfs dat dat nesthol vlak bij de eerder bewoonde bomen ligt, mag je niet zeggen.

4. Boommarters Kaapse Bossen 2002 vergunning 911 (Wim Bomhof en Henri J.W. Wijsman)

4.1 *Historie*
In 1992 was er een nestboom in de befaamde beuk met wel meer dan tien openingen, gemaakt door zwarte spechten. Onderzoekers van Alterra hebben toen geobserveerd en de WBN heeft deze boom na afloop van het seizoen bezocht. Over oudere gegevens beschik ik niet. Nadien heeft de WBN nogal eens na afloop van het seizoen bij boswachter Nieuwerf geïnformeerd naar de aanwezigheid van boommarters. Dit resulteerde in het staatje zoals weergegeven in Lutra 43:96, waar staat dat er nesten in de Kaapse Bossen waren in 1992, 1993, 1995, 1996, waaraan toe te voegen valt 2001. Volgens boswachter Niewerf ging het in genoemde jaren ook weer om de reeds genoemde befaamde beuk. In 1997 zijn er wel jongen gezien net even ten westen van de Helenaheuvel, net buiten het terrein van NM. Boswachter Nieuwerf had het ook over een oude eik in het laantje in het noorden waar jongen hebben gezeten. Of het

daarbij ging om een nestboom of over een verhuisboom is mij niet duidelijk.
In dit alles valt op dat er wel heel geregeld boommarters gesignaleerd worden in het terrein. De hoop bestond dat ook in 2002 de befaamde boom zou worden gebruikt. Dit temeer omdat men zich afvraagt of zo een moertje in 2001 in die boom echt nog hetzelfde is als dat uit 1992 – denkelijk niet. Wij hoopten juist dat moertje individueel te karakteriseren door een goed signalement. De boom in kwestie moet echt voor een boommarter iets heel belangrijks hebben.

4.2 *Bezoeken*
De aanvraag voor de Kaapse Bossen heb ik gedaan voor mijzelf, Wim Bomhof en Johan Metselaar. Het was ons voornemen dat de laatste in actie zou komen als er een nest gevonden was. Omdat dat niet gebeurde heeft hij geen gebruik gemaakt van de vergunning,
De bezoekdata voor mijzelf waren april 24 en 25; mei 3, 8, 16 en 11 juni. Ook Wim Bomhof is een aantal malen in de Kaapse Bossen gaan speuren: op 23, 25, 29 april en op 10 mei. Hij heeft ook aangrenzende gebieden verkend. Hij wil samen met boswachter M. Reukers de kaart van veelbelovende holle bomen completeren.

4.3 *Resultaten*
Wij hebben de bossen doorgelopen en duchtig gezocht. Er is geen nestboom gevonden. Op veel plaatsen hebben wij de in aanmerking komende bomen in kaart gebracht. Er is nog geen tijd geweest om een en ander in een kaartje te combineren.
Opvallend was dat er van boommarters eigenlijk bijna geen aanwezigheidssporen werden gevonden. Dit maakt waarschijnlijk dat er in 2002 inderdaad geen nestboom is geweest, waarschijnlijker dan dat wij zo een nestboom gemist hebben. Eind april werd een gepredeerde zwarte specht gevonden in het centrale fraaie beukenvak; zo een specht moet welhaast door een boommarter, en niet door een vos, gegrepen zijn. Maar hoe lang daarvoor is onduidelijk. Wel vernamen wij dat inmiddels in de nazomer alweer een exemplaar gezien is.

4.4 *Conclusies*
Indien men in zo een gebied enige jaren lang de voor boommarters belangrijk bomen inventariseert, kan het niet anders of men stuit een keer op een nestboom. Van onze kant moet er nog meer aandacht gegeven worden aan aangrenzende gebieden. Als de boommarter niet “hier” zit, zullen ze immers wel “daar”zitten. Tenzij er een boommarter is overreden, die niet is gevonden en gerapporteerd.

5 Cronebos 2002 vergunning 728 (Henri J.W. Wijsman)

5.1 *Historie*
Een zo kleine bezitting als het Cronebos zou gemakkelijk kunnen worden beschouwd als van betekenis voor de recreatie maar niet zo relevant voor de bescherming van dieren. Voor de boommarter is het een belangrijke bezitting gebleken, vooral door de aanwezigheid van bijzonder oude gammele holle beuken. Helaas eisen stormen hier hun tol, en het aantal holle bomen neemt voorlopig af.
Van 1995 tot 1998 zijn geregeld sporen van boommarters aangetroffen in het Cronebos, alsmede in het aangrenzende Smithuyzerbos, en ook nesten met jongen. Na het overrijden van een zogende wijfjesmarter in 1998 zijn deze sporen volstrekt afwezig geweest, hoewel er jaar in jaar uit naar gezocht is. De vergunning om in het Cronebos buiten de paden te mogen lopen is van jaar op jaar opnieuw aangevraagd en door NM elk jaar opnieuw verleend. Ik wil NM hier uitdrukkelijk voor bedanken, een wijs besluit: schijnbaar is er niets te onderzoeken, maar in werkelijkheid houd je de natuur bij de pols. (In ’s-Graveland is de boommarter op dezelfde wijze uitgestorven, maar daar is de kans op re-kolonisatie natuurlijk bijzonder klein). Juist het volgen van het proces van rekolonisatie is voor de landelijke positie van de boommarter relevant. Juist bij boommarters is het proces van nu eens aanwezig, dan weer afwezig een bekend fenomeen, en het is soms niet gemakkelijk te zeggen of de boommarter in bepaalde gebieden van Nederland nu wel of niet ‘voorkomt’.

Voor het Cronebos geldt nu in het bijzonder de mogelijkheid om te onderzoeken na hoeveel tijd

een territorium, gelegen aan het einde van de lineaire keten territoria langs de Utrechtse Heuvelrug, weer bemand is nadat de territoriumhoudster slachtoffer van het verkeer is geworden.

5.2 *Bezoeken*
Ik heb zelf mijn onderzoek in het Cronebos ook maar onder de collectieve paraplu gebracht. Het Cronebos is bezocht van begin april tot half mei, alsmede in juli, augustus en september.

5.3 *Resultaten*
Mij werd verteld dat in een rapport van bureau Waardenburg vermeld staat dat in de herfst van 2001 op een stempelkussen in de faunapassage bij het Cronebos onder de A27 een afdruk van de poot van een boommarter staat.

Op 25 september 2001 vond Ruud van Beusekom een dode marter op de weg N234 nabij Pijnenburg.
Op 2 april vonden mijn echtgenote en ik op twee holle bomen verse krabsporen. Er klommen dus weer boommarters.
Later in april zijn wij opgebeld en hoorden van de Roofvogelwerkgroep GVW dat er in het vroege voorjaar op Zonnestraal, ten ZW van Hilversum een holenduif was gevonden in een bosuilkast, met afgebeten kop. Dat wijst op boommarter. Ook waren er op 17 april in het Smithuyzerbos op de bosuilkast in de eik middenin uitwerpselen gevonden. Vrijwel direct hierna belde daar nog iemand anders over op! Juist dat wijst er op dat opeens de boommarter weer verschenen was, want ook die jongens letten razend scherp op.
Ten slotte werd op 16 mei een boommarter overreden in het Baarnse Bos (SBB) nabij Paleis Soestdijk. Dat is wel een eind weg en dat geldt ook voor Zonnestraal, maar als boommarters daar lopen, kunnen ze ook in het Cronebos lopen, want ze leggen grote afstanden af.
Hoewel dit alles betekende dat de boommarters terug waren, durfde ik nog niet rekening te houden met de mogelijkheid dat ze dit jaar ook zouden nestelen, vooral ook na het overrijden van een marter. De bekende holle bomen zijn wel onderzocht, tot half mei, maar uitwerpselen werden niet aangetroffen.
Niettemin moet er een nestboom zijn geweest. Op 28 juli lag er in het centrale beukencomplex bij een van de bekende holle bomen (de boom waarvan wij in 1995 achteraf dachten dat deze wellicht een nestboom in 1994 zou zijn geweest) een behoorlijke latrine, met kleine prooirestjes ertussen: meesjes, jonge bonte specht. Aanvoeren van prooien wijst op jongen: dan moet het echt een nestboom zijn geweest. Dit moet dan een laat nest zijn geweest, precies zoals dit jaar door de WBN ook gevonden in Austerlitz (SBB).
De storm van 27 oktober spaarde deze boom.

5.4 *Conclusies*
Na 3½ jaar afwezigheid werden sporen van boommarters aangetroffen. Dat had ook de aanwezigheid van een mannetje kunnen betekenen. Maar gelukkig staat het Cronebos meteen weer op de kaart van boommarterland.
Het is verleidelijk om verband te leggen met mededelingen omtrent waarnemingen van boommarters in de tussenliggende jaren in het Gooi. Als het Cronebos weer bewoond is zou men meer boommarters zo af en toe op de Gooise heiden kunnen verwachten en dus ook af ten toe in het Spanderswoud. Voor NM zou dit kunnen betekenen dat een rekolonisatie van ’s-Graveland tot de mogelijkheden behoort. De boswachters daar weten hoe ze sporen van boommarters kunnen herkennen; we hebben het samen geoefend. Het wachten is op de eerste waarneming.

6. Wolfhezer Bossen (door Rob van ’t Zelfde).

In 2002 behoefde van de onderzoeksaanvragen geen gebruik te worden gemaakt, omdat een wandelinspectie van het terrein de indruk gaf dat er geen nestbomen van boommarters aanwezig waren. Wel aanwezigheidssporen: prooiresten, mest op paden en wissels.

7. Boommarters Leusveld e.o. (door Ad van Roosendaal)

7.1 *Leusveld*
Door allerlei omstandigheden is de eerste afspraak, om een gezamenlijk terreinbezoek te brengen met de beheerders of toezichthouder, de

heren Oosting en Niemeijer op 13 mei tot stand gekomen.
Dit is al erg laat in het seizoen. Tijdens dit terreinbezoek hebben we een aantal voormalige bekende nestbomen van enkele jaren daarvoor bezocht en bekeken. Het ging daarbij om een paar beukenvak(jes) met bomen met gaten van de zwarte specht. Ook hebben we nog een bosuilenkast en de bijbehorende schuur bekeken op aanwezigheid of (prooi)resten.
Daarbij kwamen we tot de conclusie dat het plaatsen van een nestkast voor een kerkuil geen overbodige luxe zou zijn. Wat dan ook een week later ook geschiedde. Is het geen ruimte voor de kerkuil, dan vindt er misschien een bosuil of een boommarter haar rustplaats.

Op 23 mei nogmaals een ronde langs de holle bomen. Dit leverde weinig meer info op.
Gegevens van Dick Klees, Sim Broekhuizen, Henri Wijsman, de heer N. Broekman hebben duidelijk gemaakt dat er een nestboom is geweest ten westen van het Huis Leusveld, met 3 jongen.

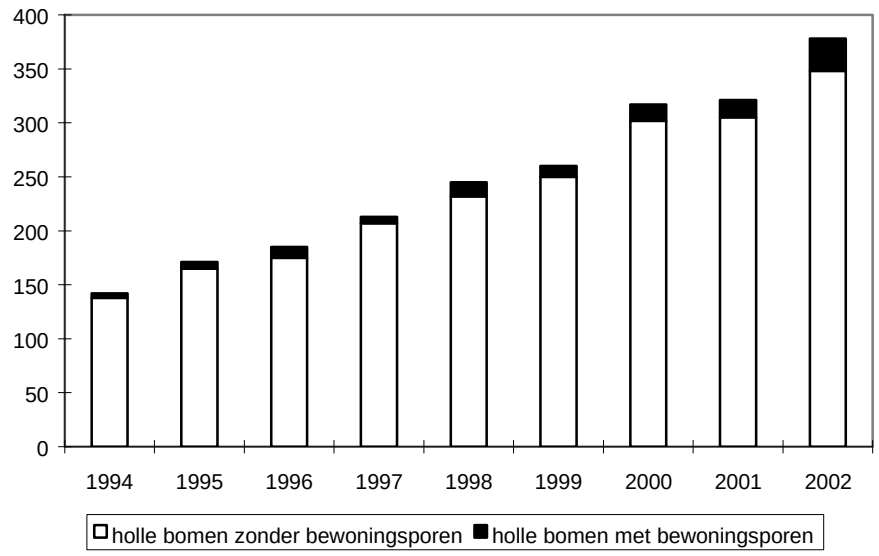
7.2 *Leuvenheim*
Jaarlijks loop ik langs de bomenrij van voornamelijk eik op landgoed Leuvenheim, waar NM toezicht houdt. Hier trof ik op 9 mei een latrine en prooiresten aan bij een eik met twee groene-spechtengaten. Het is de boom waar Vilmar Dijkstra ooit een verdronken jonge boommarter van ongeveer 4 weken oud aantrof in de naastgelegen sloot.
Op 11 mei tussen 19.00u-20.00 u trof ik nog meer prooiresten aan en verse keutels.
Op 20 mei komt het moertje om 7.20 u thuis en komt later nog een keer kijken.
Op 21 mei komt het moertje thuis met een prooi in de bek: waarschijnlijk een bosmuis, gezien de lange staart. Maar helemaal zeker is dat niet. Om 18.08 u gaat ze de prooi op een tak opeten.
Op 24 mei blijkt het moertje vroeg in de ochtend al thuis en om 7.48 u komt ze kijken en gaat weer rusten.
Op 27 mei om 6.30 u blijkt het moertje ook al thuis, om 7.30 u komt het moertje kijken en gaat om 10.24 u naar de latrine. Er ligt een rosse woelmuis in het bovenste gat. ‘s Middags om 16.30 u ligt de muis in het onderste gat en wordt er aan getrokken en gegeten.
Op 5 juni zag ik een jong kopje uit het onderste gat steken. Dit is mijn laatste waarneming. Om hoeveel jongen het uiteindelijk ging is onbekend.

Onderzoek op de Veluwezoom, meer boommarters in 2002 ?

Vilmar Dijkstra

1. Inleiding
De afgelopen jaren was ik er al een beetje aan gewend geraakt om veel sporen van boommarters op de Veluwezoom (Imbosch en Onzalige Bos/Hagenau) te vinden. Toch stond ik in 2002 af en toe vreemd te kijken van wat er allemaal om mij heen gebeurde. Onderstaand volgt een aanvulling op het artikel dat in 2000 in Lutra verscheen (2000, deel 43, nummer 2, pag 171-184), met speciale aandacht voor 2002. Voor de methode- en gebiedsbeschrijving verwijs ik naar het artikel in Lutra.

2. Aantal holle bomen met bewoningsporen
Jaar na jaar neemt het aantal holle bomen op de Veluwezoom toe en in 2002 werden er in totaal 827 holle bomen (Imbosch 378; Onzalige Bos/Hagenau 449) drie keer gecontroleerd. In Figuur 5 en Figuur 6 worden het aantal holle bomen met en zonder bewoningsporen voor de twee deelgebieden weergegeven. Het is van belang te weten dat het jaar 2001 afwijkt, aangezien er in de nestperiode minder intensief gecontroleerd kon worden vanwege de MKZ-crisis.
Er waren verschillende aanwijzingen dat er zich in 2002 mogelijk meer boommarters in beide onderzoeksgebieden ophielden. In beide gebieden werden er in 2002 beduidend meer holle bomen met bewoningsporen aangetroffen (Imbosch 30; Onzalige Bos/Hagenau 21). Om te weten of er inderdaad meer boommarters

Figuur 5 *Het aantal holle bomen met en zonder bewoningsporen van boommarter op de Imbosch in de periode 1994-2002.*

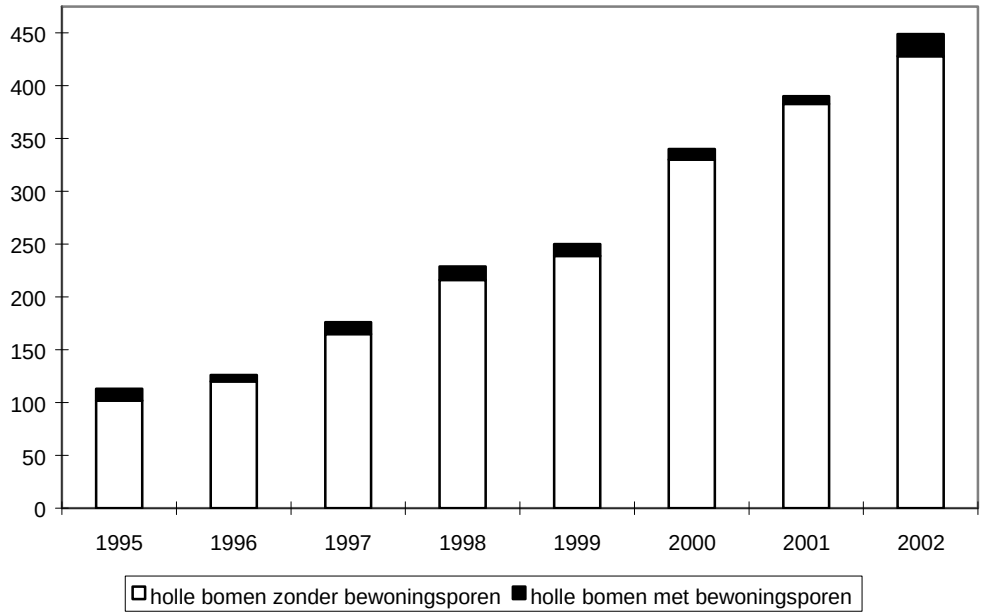
aanwezig waren, moet echter meer bekend zijn over de intensiteit van het gebruik.

3. Intensiteit van het gebruik van holle bomen

Door het aantal uitwerpselen te tellen bij de in gebruik zijnde holle bomen, kunnen we meer over de intensiteit van het gebruik van holle bomen te weten komen. In Figuur 7 staan die gegevens voor de periode 1999-2002 weergegeven. Eerdere jaren zijn weggelaten, omdat in de periode vóór 1999 met zekerheid meerdere nesten zijn gemist en alleen de uitwerpselen zijn meegenomen bij bomen die niet gebruikt zijn als (waarschijnlijke) nestboom. Het is namelijk meerdere malen gebleken dat bij een nestboom niet altijd uitwerpselen aan te treffen zijn. Een enkele nestboom werd voor de periode dat er jongen zijn ook als dagrustplaats gebruikt. De uitwerpselen die toen zijn aangetroffen zijn wel opgenomen in het overzicht. In 2001 is het aantal uitwerpselen met name op de Imbosch niet geheel volledig, vanwege de beperkte toegankelijkheid met de MKZ-crisis. De plaatselijke boswachter die het gebied wel mocht betreden, heeft toen de bomen bezocht waar dat jaar al sporen waren aangetroffen en een aantal bomen waar voorgaande jaren gebruik van werd gemaakt. Duidelijk blijkt dat er in 2002 aanzienlijk meer uitwerpselen in beide deelgebieden werden aangetroffen dan in de voorgaande drie jaar.Verder is het opvallend dat er in de periode 1999-2002 op de Imbosch ieder jaar meer uitwerpselen werden aangetroffen. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat er rond de Imbosch nauwelijks bossen zijn met holle bomen, terwijl er rond het Onzalige Bos/Hagenau uitgestrekte bossen zijn met veel holle bomen. De kans dat er bij de Imbosch een boommarter net buiten het onderzoeksgebied een slaapplaats in een holle boom kiest, is daardoor vele malen kleiner dan bij het Onzalige Bos/Hagenau (zie ook artikel in Lutra).

4. Aantal nesten

Een derde aanwijzing dat er meer boommarters op de Veluwezoom verbleven, geeft het aantal nesten in 2002. Door het gestructureerd zoeken naar nesten vanaf 1999 werden nagenoeg jaarlijks 2 nesten per deelgebied gevonden (zie Tabel 2). In 2002 werden er op de Imbosch 3 nesten aangetroffen. Op het Onzalige Bos/Hagenau werden 2 nesten met zekerheid

Figuur 6 *Het aantal holle bomen met en zonder bewoningsporen van boommarter op het Onzalige Bos/Hagenau in de periode 1995-2002.*

aangetroffen. Een derde boom werd in de periode 23 maart tot en met 26 mei bewoond en er werd regelmatig een boommarter waargenomen, maar het is nooit duidelijk geworden of ze jongen had.

5. Dagrustplaatsen in de nestperiode

Een vierde aanwijzing was te vinden op de Imbosch. Tot 2002 werd er op de Veluwezoom in mei slechts één keer een holle boom met verse sporen aangetroffen, waarbij het hoogstwaarschijnlijk niet om een nest ging. In mei 2002 werden op de Imbosch bij 2 holle bomen verse uitwerpselen gevonden. Bij een van die bomen werden door een professionele filmer op 15 mei opnamen gemaakt van twee volgroeide boommarters die in en om de boom aan het ravotten waren. Uit de beelden valt op te maken dat het niet om lacterende vrouwtjes of seksueel actieve mannetjes gaat. Mogelijk zijn het jongen van 2001 die zich nog in het territorium van hun ouders ophielden, totdat er een plek vrijkomt voor een eigen territorium.

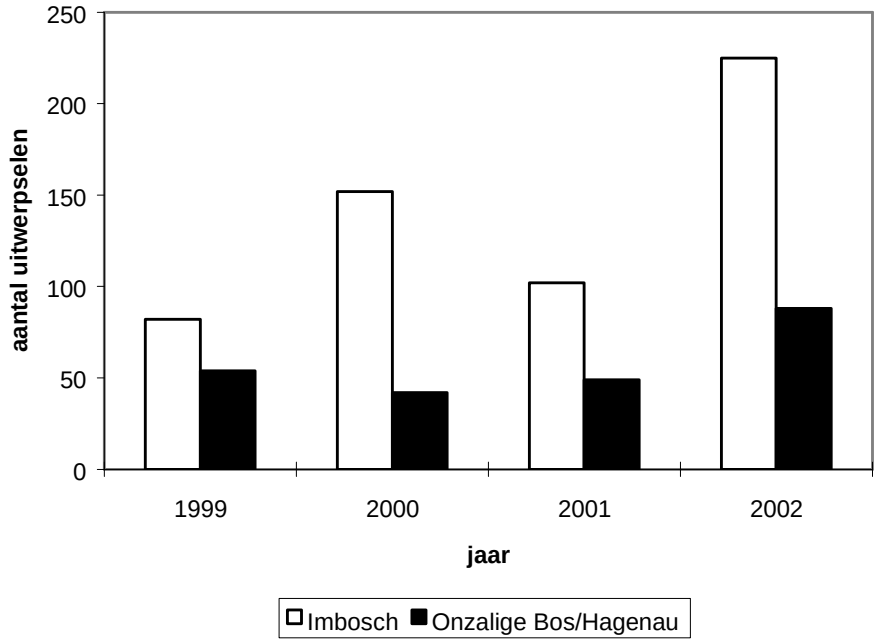
6. Meer boommarters?

Hoe sterk de aanwijzingen ook zijn. Met deze gegevens valt niet te bewijzen dat er werkelijk meer boommarters aanwezig waren. Er kunnen ook andere factoren een rol spelen. Zo krijg ik het idee dat door de sterke toename van het aantal holle bomen, de boommarters deze holle bomen ook in toenemende mate gebruiken als dagrustplaats. Het is tenslotte in vergelijking met vogelnesten e.d. een beter isolerende en veilige rustplaats.

Om meer te weten over het aantal boommarters zal onderzoek aan darmwandcellen in de uitwerpselen noodzakelijk zijn. Helaas is er nog steeds geen goede primer om individuen van elkaar te kunnen onderscheiden. Toch blijf ik uitwerpselen in bewaarvloeistof tussen brood en vlees in de vriezer proppen in de hoop dat er uiteindelijk bruikbare primers ontwikkeld worden.

7. Vooruitblik 2003

Inmiddels (15 januari 2003) is op de Imbosch al de eerste controle ronde gelopen, waarbij 10 bomen met bewoningsporen werden gevonden met een totaal van 112 uitwerpselen. Het belooft een spannend jaar te worden.

Figuur 7 *Het aantal uitwerpselen bij holle bomen die in gebruik waren als dagrustplaats op de Imbosch en het Onzalige Bos/Hagenau in de periode 1999-2002.*

Tabel 2 *(Waarschijnlijke) nestbomen (geboortebomen en verhuisbomen) op de Imbosch in de periode 1994-2002 en het Onzalige Bos/Hagenau in de periode 1995-2002. In de tabel staan de individuele bomen weergegeven, waarbij per jaar per regel het individuele nest te volgen is als er een verhuizing heeft plaatsgevonden.*

	Imbosch			**Onzalige Bos/Hagenau**		
jaar	**geboorte-boom**	**verhuis-boom**	**waarschijnlijke nestboom**	**geboorte-boom**	**verhuis-boom**	**waarschijnlijke nestboom**
1994			boom 1	nvt		
1995			boom 2 boom 3	boom a		
1996	boom 3		boom 4			
1997						
1998	boom 2	boom 4		boom b		
1999	boom 2 boom 5	boom 4		boom c boom e	boom d	
2000	boom 5 boom 6			boom f	boom g	boom h
2001	boom 7		boom 3	boom i		boom j
2002	boom 7 boom 3 boom 9	boom 8		boom i boom k		boom f

Onderzoek in 2002 op Den Treek-Henschoten en Austerlitz

Ben van den Horn

1. Inleiding

Deze bijdrage bevat een verslag van de boommarterinventarisaties op Landgoed Den Treek-Henschoten en Boswachterij Asterlitz. Ook in 2001 en 2002 ben ik samen met Elise Schokker op zoek geweest naar een antwoord op de vraag: *vindt er net als in 2000 nog steeds voortplanting plaats van de boommarter op Landgoed Den Treek-Henschoten en zullen wij ook een nestboom vinden in Boswachterij Austerlitz ?* Van Boswachterij Austerlitz was het voorkomen van de boommarter al vastgesteld; vóór 2000 is dit gebied door Henri Wijsman onderzocht. Veel geschikte bomen en voormalige nestbomen waren dus al wel bekend.

2. Aanpak

De gevolgde aanpak was als volgt: allereerst zijn de in eerdere seizoenen gemaakte beschrijvingen van bomen met geschikte holten geactualiseerd. Vervolgens zijn de plaatsen beschreven, waar boommarter-uitwerpselen of krabsporen worden aangetroffen. Als hulpmiddel zijn kaarten gemaakt van de gevonden bomen met spechtenholten ten einde het terugvinden te vergemakkelijken. Alle bomen met holten worden onderzocht in de periode januari– april tot er uiteindelijk in het voorjaar een nestboom wordt gevonden. Ten slotte wordt getracht het aantal jongen te bepalen bij de vondst van een nestboom.

3. Inventarisaties

3.1 *Verkeersslachtoffers*

De geregistreerde verkeersslachtoffers in de periode 1999-2001 zijn beschreven in MARTERPASSEN VIII (van den Horn en Müskens, 2001). In september 2002 meldde boswachter Hajo Hoogendijk een dood gevonden boommarter op de N224 nabij het Henschotermeer. Deze is ingeleverd bij Alterra.

3.2 *Nestbomen in 2002 op Den Treek*

Op 14 april ontdekte Elise Schokker een enkele keutel bij een nieuw ontdekte beuk met holten in de nabijheid van landhuis Den Treek bij Leusden-Zuid. Op 17 april was er reeds sprake van een latrine met de bekende zwarte urine-uitslag. Diezelfde avond waren er vrijwel voortdurend geluiden uit de boom te horen, te omschrijven als het gekerm van een nest piepjonge katjes. Op 21 april is de marter (de 'Noordmarter') voor het eerst waargenomen. De kop en het lijf waren nog redelijk licht, dus de marter was nog in wintervacht.

De Noordmarter heeft zich van 24 april tot en met 1 mei niet laten zien. Ook de jongen hoorden we niet meer; wel was er nog sprake van een ogenschijnlijk verse latrine en vonden we verse keutels in de omgeving van de boom. We dachten aan een vroege verhuizing; en op 3 mei, na dagenlang vergeefs gepost te hebben bij de verlaten boom, zag ik toevallig plotseling een silhouet op een tak 30 meter verwijderd van de oorspronkelijke nestboom. Ik zag de boom-marter op een tak zitten. Voorpoten strekken, heupen omhoog, kop intrekken en bek open om te gapen en te rekken. Toen hopte ze nog even naar een andere tak, daalde ondersteboven via de stam af en verdween in een van de gaten. Deze vervolgbeuk had twee duidelijke holten aan de noordkant en er lag weinig mest onder de boom.

Op 21 mei heb ik voor het eerst de Noordmarter met jongen gezien. Een jong hing met staart en achterpoten uit het gat en gleed langzaam weg. Plotseling werd ze in één ruk weer naar binnen getrokken, vermoedelijk door de moeder. Op 23 mei zag ik wederom veel beweging. De moeder lijkt bewust voor de ingang te liggen om te beletten dat de jongen uit de onderste holte kruipen. Opvallend is dat de jongen steeds met hun achterste naar de holte bewegen. Een soort zindelijkheidsinstinkt om hun uitwerpselen zo dicht mogelijk bij de rand te deponeren ? Af en

toe lijkt er bewust 'afval' naar buiten te worden gewerkt.

Chris Achterberg en Monique van der Horst hebben 25 en 27 mei de Noordmarter waargenomen en vastgesteld dat er minimaal 2 jongen waren, door het tellen van 2 staartjes tegelijk uit de boom (Figuur 8). Dit waren ook de laatste waarnemingen.

Figuur 8 *Jonge boommarter op Treek-Noord (Foto: Chris Achterberg).*

Op 27 april heb ik op de Hoogt een verse latrine gevonden rond de bekende nestboom van 2000. Een dag later hebben we de marter (kortweg de 'Zuidmarter') voor het eerst waargenomen. Er is duidelijk steun voor de gedachte dat de Zuidmarter en de reeds twee jaar bekende marter met de vlek op de voorpoot één en dezelfde zijn. Op 10 mei 2002 meldde Henri Wijsman bij de Zuidmarter de bekende effen gele bef (zie foto MARTERPASSEN VIII) te hebben gezien. Ook het gedrag was bekend uit 2000; vertrouwd en voorspelbaar. Op 8 mei 2002 hoorde Henri Wijsman het geluid van jongen en op 3 juni zag hij ten minste één jong op de Hoogt.

Op zondagochtend 2 juni zag ik hoe de Zuidmarter een bosmuis aandroeg. 's Avonds hoorden we de Zuidmarter in de opening van de boom kauwen op iets hards, vermoedelijk een bot. Ogen dicht en de witte hoektanden in de onderkaak duidelijk zichtbaar. Vervolgens rekte ze zich weer even naar buiten en verdween weer. Dit was ook onze laatste waarneming.

3.3 *Nestbomen in 2002 in Austerlitz*
Omstreeks 5 juni hoorde ik van Bert van 't Holt dat de bekende 'Kerstbeuk' (waar wij op 2e Kerstdag 1999 een winterlatrine vonden) aan de Oude Woudenbergse Zandweg nabij de Franse put een latrine had. Diezelfde dag ben ik nog gaan kijken en om 20.25 u zag ik de boommarter thuiskomen van de jacht.

Bert van 't Holt heeft ook geobserveerd en meldde de volgende notities uit zijn dagboek. Op 29 mei, om 12.00 u vond hij de verse latrine. Op 9 juni, omstreeks 13.00 u zag hij al vanuit de verte de kop van een volwassen boommarter uit het gat steken. De marter keek naar Bert en bleef kijken toen Bert voorbij fietste. Op 16 juni (20.15 u) steekt de boommarter haar kop uit het gat, waarbij de gelige bef met 'moedervlek' opvalt (dit was Henri Wijsman en mij ook opgevallen). Even later steekt een tweede kop van een jong uit een ander gat (kleiner, grijziger en met witachtige bef), na enige tijd ook een kop van een jong uit een ander gat (mogelijk hetzelfde jong). Op 17 juni (20.15 u) nam Bert voor 't eerst geen verse uitwerpselen waar onder de boom en concludeerde dat de marters waarschijnlijk zijn vertrokken. Deze boom is uiteindelijk bezweken in oktober 2002 ten gevolge van de heftige herfststormen.

Johan Metselaar vond ook een nest op de terreinen van Kamp Zeist in een marterkast, zichtbaar vanaf de terreinen van Boswachterij Austerlitz. Johan beschreef het geluid gehoord 'als van jonge poesjes'. Op 4 mei heb ik om 15.20 u deze 'Schotse' boommarter op inmiddels weer Nederlands grondgebied (Kamp Zeist) uit de marterkast zien krabbelen en wat verse mest zien deponeren op een enorme heuvel van mest; de onderste mest oud en grijs en de bovenste mest glimmend zwart en vers. Uit het gat van de nestgat zag ik de kop van de marter verschijnen en hij krabbelde het dak op.

3.4 *Nagekomen zichtwaarnemingen*
Een bewoner op Den Treek had in 1995 vier boommarters te gast in de schuur achter zijn huis. Hij vertelde me dat de marters enorm

tekeer gingen als hij in zijn schuur was. Prooiresten (vleugels) vond hij overal tot onder de motorkap van zijn auto. Hij had vier marters geteld, twee 'volwassenen' en twee 'jongen'. Opvallend was dat de twee 'groten', 'het mannetje en het vrouwtje' altijd bij elkaar in de buurt bleven en de twee 'kleinen' ook. Vanuit de ramen van de eerste verdieping van zijn huis heeft hij prachtige taferelen gezien. Op het moment dat hij zijn camera met telelens klaar had gezet, waren de marters verdwenen (begin juni). Enkele dagen later zijn ze nog eenmaal teruggekeerd. Naast zijn huis is een drinkpoel met wat takken en een grote den. De bewoner zag hoe de marters keer op keer tot in de top van de den klommen en zich naar beneden lieten glijden (kop boven), nagels om de stam geklemd.

Omstreeks 14 maart 2001 meldde Teunis Glismeier uit Putten een zichtwaarneming op de begraafplaats Rusthof bij het Hazenwater dat aansluit op Den Treek.

Bewoners van de Paradijsweg op Den Treek hebben in de zomer van 2002 jonge boommarters in hun tuin waargenomen. Het zou hierbij goed om de jongen van de Noordmarter kunnen gaan. Boswachter Hajo Hoogendijk van Landgoed Den Treek-Henschoten heeft ten noorden van de A28 dit najaar een boommarter gezien vlak bij het restaurant van Golfterrein Hoge Klei.

3.5 *Uit de dagboeken van Bert van't Holt*
Bert van 't Holt leverde de volgende informatie:

- Op 22 mei 1998 in vak 9c op de Leusderheide bij in 1969 aangeplante Corsicaanse dennen, liggen tientallen veren en veertjes van een adulte ransuil met afgebeten schachten. Er hangen ook wat veren in de bomen, onder één boom ligt veel smeltsel en enkele tientallen braakballen, in een boom op plusminus 6 meter hoogte zit een oud en gaaf nest van een zwarte kraai. Zeer waarschijnlijk is een adulte ransuil door een boommarter gegrepen bij het verdedigen van haar jongen.
- Op 23 februari 1999 lagen enkele tientallen keuteltjes van een boommarter onder een in 1998 bewoonde havikshorst in een oude douglas in Boswachterij Austerlitz. De keutels liggen allemaal binnen 1 meter afstand van de voet van de boom.
- Op 25 februari 1999 steekt om 15.30 u een boommarter vliegensvlug een bospad over in Den Treek nabij Bergzicht, waarschijnlijk in sprongengalop.
- Op 7 maart 1999 is de op 23 februari 1999 bij de havikshorst ontdekte latrine van de boommarter gecheckt. Géén verse uitwerpselen gevonden, wel enige afgebeten veren die er al een tijd liggen en op 23 februari 1999 over 't hoofd waren gezien.
- Op 4 december 1999 een niet verse keutel van een boommarter aangetroffen onder een oude buizerdhorst in douglas in vak 10e (Leusderheide).
- Op 11 mei 2000 een niet verse latrine van een boommarter gevonden onder een boommarterkast in de Corsicaanse den in vak 6n op Leusderheide.

4. Conclusies
In 2002 zijn op Landgoed Den Treek-Henschoten twee nestbomen gevonden. In de nestboom nabij Leusden-Zuid zijn ten minste twee jongen vastgesteld. De tweede nestboom was de bekende nestboom 2000 op de Hoogt. Vermoedelijk gaat het hier weer om dezelfde marter als uit 2001 en 2000. In deze nestboom op De Hoogt is één jong gezien, en ook is gezien dat de boommarter een bosmuis aandroeg op het nest en er zijn geluiden gehoord.

Zoals bekend vinden veel boommarters een nestboom aantrekkelijk, als er krooncontact mogelijk is met bomen in de onmiddellijke nabijheid. Op de Hoogt is de bekende nestboom uit 2000 opnieuw in gebruik genomen in 2002. Geconcludeerd kan worden dat het opvolgen van ons advies om de beuken met bles ('de toegangsroute') in de onmiddellijke nabijheid van de nestboom 2000 te sparen tot resultaat heeft geleid. In het seizoen 2002 is in Boswachterij Austerlitz ook een nestboom gevonden. In het nest van Austerlitz 2002 is ten minste één jong vastgesteld. Ook in het aangrenzende Kamp Zeist vond Johan Metselaar in 2002 een bewoonde marterkast. Hier zijn

geen jongen waargenomen, maar Johan Metselaar heeft ze wel gehoord.

We concluderen verder dat de afgelopen jaren er een sprongsgewijze toename is geweest in het aantal nestbomen dat we vonden. Wat betekent dit nu precies ? Een interessante vraag is hoeveel nestgelegenheden we nu eigenlijk missen. In 2000 vonden we toevallig onze eerste nestboom op de Hoogt. Een jaar later vinden we weer toevallig een nestboom in Boswachterij Austerlitz met dezelfde boommarter. Is dat toeval, of is dat met grote waarschijnlijkheid de enige marter in het gebied ? Het niets vinden dat elke WBN-er over grote oppervlakten doet is dan wellicht niet langer toevallig. Integendeel, niet vinden is niets vinden omdat er niets is.

De steeds beter wordende bekendheid met het studiegebied uit zich in de vondst van meer bomen met holten en bijgevolg meer kansen om een nestboom te vinden. De vondst van vier nestbomen in 2002, waarvan één in een tot 2002 nog onbekende boom, kan hier bijna niet los van worden gezien.

5. Tot slot het belang van contacten

Bij deze stapsgewijze aanpak is contact geweest met Gerard van Haaff en Bert van't Holt van de Werkgroep Roofvogels Nederland. Zij hebben enthousiast gereageerd op onze vraag om de ogen en oren open te houden en hebben daarmee bijgedragen aan het behalen van de hier beschreven resultaten, waarvoor onze dank.

Individueel herkenbare boommarters

Henri Wijsman

In 1951 vond Mannus de Boer een nest van de boommarter in een prachtige holle eik De boommarter miste de helft van een oor. In 1952 was de eik wederom bewoond, maar nu door een boommarter met een gaaf oor! Dezelfde boom, een andere marter (De Boer, 1951 en 1952).

In 1997 zag Johan Metselaar het eerst dat de boommarter die toen in Austerlitz een nestboom bezet hield, een sneetje had in het rechteroor. Sim Broekhuizen vertelde ons dat dat nogal zeldzaam is; mannen hebben wel eens een scheur in het oor, maar wijfjes bijna nooit. In 1998 zat er 80 meter verder een nest. Omdat de boommarter van het nest 1998 precies in hetzelfde oor precies zo een snee had, was het niet moeilijk te raden dat het om hetzelfde dier ging. In 1999 zat in de boom uit 1998 in het voorjaar een duidelijke latrine, maar die werd niet groter en bij posten bij de boom werd nooit een marter meer gezien. Er is toen ook geen nest in de buurt gevonden.
Conclusie: deze boommarter was drie jaar actief. Voor twee jaar is dat heel duidelijk bewezen; dat zij het ook was die in dezelfde boom althans sliep in 1999 leek een redelijke aanname.
In volgende jaren is langs de Oude Woudenbergse Zandweg, waar deze nesten gesitueerd waren, regelmatig aanwezigheid van boommarters gesignaleerd. In MARTERPASSEN VIII (Wijsman, 2002) heb ik enige gevallen opgesomd van hergebruik van dezelfde boom. Opvallend zijn vooral gevallen waarin er enige jaren zijn overgeslagen. Eigenlijk is het zonde en jammer dat in al die gevallen geen signalement van het moertje is gemaakt! Nu wordt meestal maar aangenomen dat het wel om hetzelfde dier zal gaan. Maar zoals al gezegd, daar moet je mee oppassen.

Het boommartervrouwtje van het Cronebos 1995 vulde in de jaren 1996 en 1997 het bos met aanwezigheidssporen en in 1998 werd er weer een nest ontdekt. Het is een aanname dat het om hetzelfde dier ging, maar er is wel een heel duidelijke aanwijzing: dat dier had een specifieke mengeling van tamheid en alertheid in haar gedrag. Ik had de indruk dat zij in dat opzicht verschilde van andere boommarters die ik inmiddels heb leren kennen. Ze was dan eerst heel oplettend maar zodra zij van haar kant de individuele waarnemer herkende, liet ze af waakzaam te zijn.
Toen zij in 1998 overreden was, waren op slag alle aanwezigheidssporen uit het bos en omgeving verdwenen. Kennelijk werd het bos

ook niet meer door een boommarter-man bezocht. De mannetjes schijnen zich op te houden waar de wijfjes zitten. Inmiddels is er na drieëneenhalf jaar een andere boommarter teruggekeerd.

Van 1997-2000 werd rond de Hazenberg bij Amerongen een boommarter gevolgd. Veel foto's zijn ervan gemaakt, veel artikelen zijn geïllustreerd met nu juist foto's van dit dier. Afgezien van een typisch wit vlekje onder het rechteroog, een soort eilandje van de lichte bef in de bruine vacht, was ook het gedrag heel kenmerkend doordat het dier zo tam was. Ik herinner me dat ze rondjes liep even boven mijn hoofd, en als Chris Achterberg er foto's van zat te nemen, zat hij soms op slechts enkele meters afstand. Dit dier koos elk jaar een andere boom. Er bestaan foto's uit elk jaar dat dit dier is gevolgd, zodat iedereen kan zien dat het echt om hetzelfde patroon gaat. Na 2000 is het dier niet meer terug gevonden en in het beukenvak waar ze in 1997, 1998 en 2000 zat, zijn voorzover Chris zich herinnert geen sporen gevonden. Echter, eind 2002 zijn in de laan waar ze in 1999 zat uitwerpselen gevonden onder een boom met holten, enige tientallen meters van de nestboom 1999. Misschien dat in 2003 is uit te maken of dit wijfje toch nog in leven is, dan wel dat een herkenbaar andere marter haar territorium heeft overgenomen.

Wat zouden we graag weten of de boommarter die in 1992, 1993, 1995, 1996 en 2001 in de Kaapse Bossen die ene prachtige holle beuk bewoonde – negen jaar zou nét nog passen in de spanne tijds van fertiliteit in het wild levende boommarters van 8 tot 10 jaar volgens Schmidt – hetzelfde exemplaar is geweest. Vanaf een van de drukst belopen wandelpaden van westelijk Nederland kon je haar jongen uit de boom zien hangen, als je maar wist waar je kijken moest.

Zo komen we op de Drentse boommarter Sm37, die twee jaar op locatie A huisde, twee jaar op locatie B, toen naar een nieuwe boom ging (C, alle drie lariksen) en nu in 2002 opnieuw A lijkt te hebben verkozen – lijkt, want voor 2002 is niet geverifieerd of het echt wel om Sm37 ging, de boommarter die in 2001 haar jongen in de steek heeft gelaten. Ze sliep al de gehele winter 2000/2001 in boom C en winter 2001/2002 in boom A. Sm 37 is een filmster, bij iedereen bekend van de Veluwe-video van Natuurmonumenten. De afstand AB bedraagt 1575 meter, BC 1180 meter en AC 660 meter. Deze voorliefde voor lariksen maakt haar wel uniek.
De boommarter van Quadenoord die daar in 2000 en 2001 elk jaar drie jongen had, met 1300 meter tussen de beide bomen, was herkenbaar aan het patroon van vlekken op de bef, twee witte uitlopers ter hoogte van de rechterkant van de kop op oor- en ooghoogte, en een witte uitloper op de linkerkaak. Op de witte kin zat een klein bruin vlekje en ook een bruin vlekje linksonder-midden. Daarnaast was haar gedrag opvallend, rustig uit een gat hangend en niet schuw. Na de verhuizing 's nachts uit de nestbomen bleven in beide jaren 's ochtends enkele dode muizen onder de boom achter.

De boommarter van de Hoogt ('Treek-Zuid', afgebeeld in MARTERPASSEN VIII) was in 2002 terug in haar nestboom van 2000. Ze is herkenbaar aan de bef; ook was de latrine precies op dezelfde plek op dezelfde tak. De nestboom 2002 die in haar territorium pas laat ontdekt werd in boswachterij Austerlitz was van een marter met een andere bef.

Hans Kleef vond in 2000 een schijnzwanger wijfje bij Borger, dat in 2001 in dezelfde boom één jong had; de latrine lag op dezelfde plek in de boom. Bovenop dit gedragskenmerk zouden foto's van de bef toch ook erg welkom zijn geweest.

Wat het identificeren van een verhuizende boommarter betreft: dat het moertje van nabij Remmerden beschreven in 'Veldwaarnemingen in 2002 van de boommarter' op pagina 24 in deze MARTERPASSEN, zoals ontdekt in boom 29 inderdaad afkomstig was uit boom 37 (600 meter weg) kon Bram Achterberg bewijzen op grond van een witte vlek op de kop en de vorm van de keelvlek. Op het gebied van het bewijzen dat een boommarter verhuisd is, ligt nog een uitgebreide toekomst.

Reeds in 1996 kon ik bij een nestboom in Beekhuizen bij Velp vaststellen dat er meer dan

één jong aanwezig was. De boom had twee openingen diametraal tegenover elkaar, zodat de waarnemer maar één opening tegelijk kon observeren. Soms keek daar een jong uit, maar op die manier zie je er altijd maar één tegelijk. Tot ik kon waarnemen dat de lijn tussen het wit en het bruin onder de kaken bepaalde kronkels vertoonde bij het ene dier die bij een ander ontbraken. Zelfs leek het wel alsof soms een derde patroon te zien was, maar dat kon niet waterdicht worden vastgesteld. In elk geval: meer dan één jong. Uiteindelijk zag iemand ze lopen met moeder op de grond en bleken het er liefst vier te zijn. Dus zoveel heb je er ook weer niet aan, maar toch: boommarters zijn nu eenmaal van elkaar te onderscheiden en daar moet je van profiteren. Later heb ik van anderen ook gehoord dat jongen van elkaar te onderscheiden vielen.

Een hoogst interessante marter uit Drenthe die enige jaren gevolgd is huisde in 1997 en 1998 in boom A, in 1999 in B, in 2000 wederom in A, maar in 2001 in C. De afstanden waren: AB is 1436 meter, AC 123 meter en BC 1313 meter. De nabijheid van de bomen doet vermoeden dat het om dezelfde boommarter gaat, maar in dit geval leek ook het gedrag van jaar op jaar overeenkomstig. Echte zekerheid is er niet. Dit geldt ook voor Veenhuizen I. Daar staat een beuk A waarin in 1994 zowel als in 1998, 2000 en 2001 een boommarter huisde. In 1999 was er een boom B bewoond op 444 m afstand, en in 2002 een dode kale staak op slechts 34 m van A. Graag zou je iets meer kenmerken van zo een dier kennen.

Het aantal jongen dat Sm37 heeft geworpen, en ook dat van de andere Drentse wijfjes die hier boven genoemd zijn, is precies bekend en Hans Kleef zal ze ergens anders publiceren. Als je nu maar zeker weet dat het echt om één bepaald moertje gaat, dan krijg je aldus een idee van de variatie in worpgrootte van jaar op jaar bij één dier. Niet veel dus om te beginnen, maar wel heel zeker; en te verwachten is dat dit soort gegevens zal gaan toenemen.

Dan zijn er nog de verkeersslachtoffers. Zorgvuldige observaties en met name foto's kunnen helpen om een dier, waarvan men aldus het signalement heeft en dat verkeersslachtoffer wordt, te kunnen herkennen. Dat is tot nu toe nog maar één keer gelukt. In 1999 werd tussen Bennekom en Renkum een jong dier overreden dat aan de eigenaardige bef zonder vlekjes kon worden benoemd als een van de twee jongen uit het nest dat op 500 m van de vindplaats lag. Van tijd tot tijd wil men controleren of het gaat om een reeds bekende boommarter uit een naburig bos. Toen bijvoorbeeld een moertje dood werd gevonden nabij Dartheide (Utrecht) was de eerste vraag of dit de boommarter van het nabij gelegen Kasteel Broekhuizen zou zijn. Meteen vergeleek Chris Achterberg de foto's die zijn broer Bram gemaakt heeft van de Broekhuizense marter. Maar het was duidelijk een ander vrouwtje. Kennelijk zat er nog een additioneel moertje tussen de reeds bekende territoria.

We hebben nog veel gegevens van nieuwe gevallen nodig. Elk kan het begin van een nieuwe reeks zijn. Op dit moment hebben we zeker niet genoeg signalementen, maar door dat vast te stellen betekent dat toch al dat je extra goed gaat letten op een boommarter, zoals Treek-Zuid 2000 of die van Remmerstein. Wellicht moet er een objectiever systeem van beschrijving ontwikkeld worden. Ooit zal een DNA analyse de boommarter van jaar op jaar kunnen identificeren, en bovendien zal daarmee kunnen worden nagaan of de opvolging er misschien een is door jongen. In Drenthe en op de Veluwezoom worden al verse uitwerpselen verzameld voor een toekomstige DNA-analyse. Dergelijke waarnemingen gaan het niveau van alleen maar melden dat er in een bepaald terrein "een nest is geweest" wel verre te boven, en hier ligt een prachtig werkterrein voor de WBN

BELEVING

Onze ‘eerste’

Monique van der Horst & Abi

We vertrekken met zijn vieren; Bram Achterberg, Chris Achterberg, mijn hond Abi en ik, om sporen van boommarters te zoeken. Dit is de laatste weken een vaste gewoonte. In het bos verdelen we ons, één persoon in het midden en de andere twee aan de buitenzijde van de bomenlaan. De opdracht: gaten en de sporen van marters zoeken.

Voor mij is dit het eerste seizoen. Gaandeweg begrijp ik dat ik zeer bevoorrecht ben met twee leermeesters. Als nieuwkomer heb je er geen idee van wat er allemaal voor nodig is om uiteindelijk een glimp van een boommarter te zien. Laat staan deze te fotograferen. Chris, Monique Bestman en Bram hebben de laatste jaren kaarten gemaakt met daarop de bomen met gaten. En nauwkeurig alle sporen en waarnemingen genoteerd. Als ik zo om mij heen kijk en al die bomen zie lijkt dit onbegonnen werk. Maar ik zie nu in dat dit noodzakelijk is en hierdoor de kans vergroot wordt om een nestboom te vinden. Dus worden de kaarten ieder jaar bijgehouden en uitgebreid.

Wanneer één van de twee mannen een haar of andere sporen vindt, wordt de boom en de grond er om heen heel nauwkeurig onderzocht. En de bevindingen worden opgeschreven. Al zoekende komen we bij een boom waar Bram op de grond een oude keutel vind. Chris ziet aan de rand van het gat een haar. Voor de rest kunnen we geen enkel spoor meer vinden. De boom wordt als ‘verdacht’ genoteerd.

We zoeken verder en komen bij een groepje bomen, waar ik mijn eerste latrine vind. Ik ben heel trots op me zelf. Onder de boom vinden we wat prooiresten. Er wordt besloten om bij deze boom te gaan posten. Dus de volgende middag zit Bram er als eerste en later ook wij. Gewapend met broodjes, een verrekijker en fototoestel zitten we op een matje tegen een boom. De blikken zijn vol spanning gericht op het gat in de boom. Langzaam begint het te schemeren en we hebben nog niets gehoord of gezien.

Opeens zie ik Abi, mijn hond, zeer gespannen omhoog kijken. Ik volg haar blik en zie iets bewegen in de boomkruin. Vast een eekhoorn, ik stoot Chris aan en wijs in de richting van de boomkruin. Op dat moment zien we het dier van de ene top naar de andere springen. Daar is de boommarter, ze springt op de stam van de boom voor ons, zodat we haar goed kunnen zien. Nu hadden we verwacht dat ze via deze boom naar de nestboom er achter zou gaan. Tot onze verbazing springt ze verder en verdwijnt uiteindelijk in het sparrenbos naast

ons. Later blijkt dat ze deze nestboom al verlaten had en deze route gebruikt om te gaan jagen.

Opgewonden en tevreden verlaten we het bos. Onze eerste boommarter zullen Abi en ik niet gauw vergeten.

Hoe de WBN ons bracht in Białowieża National Park

Ben van den Horn

Op een vrijdagavond in september 2001 werd ik verrast door een telefoontje van Gerard Müskens vanuit Duitsland. Gerard had deelgenomen aan een 'Marderkolloquium' en vroeg mij of ik twee van zijn Poolse wetenschappelijke contacten 'iets' kon laten zien van het inventarisatiewerk van de boommarter op de Utrechtse Heuvelrug. De heren zouden de volgende dag om 13.00 u bij WBN-lid Wim Bomhof arriveren om gebruik te maken van het gastvrije aanbod om daar te logeren. Bij het noemen van de namen 'Andrzej Zalewski' en 'Rafal Kowalczyk', begreep ik dat het niet om de eerste de besten ging en dat het uiterste gevergd zou worden van mijn vaardigheden als Pine Marten Guided Tour Operator.

Uiteraard viel het allemaal mee en was het gezellig, leuk en leerzaam. We hebben een ronde gemaakt langs een viertal nestbomen uit de jaren 2000 en 2001 en ook nog wat oude uitwerpselen gevonden. Het scherpe oog van Andrzej richtte zich keer op keer op uitwerpselen en diersporen, die ik gemist zou hebben. Ten slotte hebben we Bart de boommarter bezocht in de gewenningskooi bij Jolan Hellebrekers op Stameren (Van den Horn en Müskens, 2002) en dus zelfs een levende boommarter gezien.

Andrzej en Rafal waren verrast te merken dat er naast de professionals ook nog gepassioneerde liefhebbers uit hele andere beroepsgroepen met veldwerk bezig waren; in een land in opbouw als Polen blijkbaar een ondenkbare situatie. Ik probeerde mij voor te stellen hoe het was om beroepsmatig een buitenlands congres over de veiligheid van waterbouwkundige constructies bij te wonen en in het weekend door een enthousiaste boommarteronderzoeker rondgeleid te worden, om meer te weten te komen van zijn grote hobby: beweegbare waterkeringen.

Na een geslaagde middag leverde ik de heren weer af bij Wim Bomhof. Na een goede nachtrust zouden Andrzej en Rafal de volgende dag te gast zijn bij Hans Vink om informatie uit te wisselen over de das. Bij het afscheid werd ik aangemoedigd om eens naar Białowieża te komen om te leren over de Poolse aanpak….

Niet morgen, maar nu is ons motto en in augustus 2002 sloegen Elise en ik de haringen in de grond op de camping van Białowieża aan de rand van het gelijknamige park. Terwijl Duitsland en Tsjechië geteisterd werden door rampzalige overstromingen, mocht Białowieża zich verheugen in stabiel zomerweer. Dit uitgestrekte boscomplex met een totale oppervlakte van 1250 km^2 is een beschermd gebied, waar de natuur vrij spel heeft. Het is er heerlijk stil en verlaten; een onmisbaar onderdeel van het bestaan van de WBN-er. In het donkere, hoogopgaande bos liggen vele paadjes en open plekken die zijn ontstaan door de elanden, edelherten, wisenten en wilde zwijnen. Het wemelt er van de vogels; wij hebben elke dag een vroege ochtendwandeling in de bossen rond het park gemaakt en zonder noemenswaardige inspanning onder meer rode wouw, schreeuwarend, visarend, blauwe kiekendief, sperwer, boomvalk, kraanvogel, middelste bonte specht, witrugspecht, drieteenspecht en hop gezien.
Het park, dat op de monumentenlijst staat van de UNESCO, kan alleen bezocht worden onder leiding van een gids. En dan zie je nog maar een klein deel van het park. Als je het voorrecht hebt om via de WBN lieden als Andrzej Zalewski en Rafal Kowalczyk – beiden werkzaam bij het Mammal Research Institute van de Polish Academy of Sciences – aan je kennissenkring toe te voegen, dan blijkt er veel meer mogelijk te zijn. Hoogtepunt was om onder leiding van

Rafal een dag te struinen door het afgesloten gedeelte van het park. De edelherten en wilde zwijnen sprongen voor onze voeten weg. Het bos overtrof onze stoutste verwachtingen; tientallen soorten bomen, waaronder sparren en dennen van 50m hoogte, oeroude eiken (uit de 14e eeuw zelfs) en haagbeuken tot 40m. Ook vele soorten orchideeën en honderden soorten paddestoelen. Het bos blijft zich verjongen. Omgevallen stammen vormen de voedingsbodem voor weer nieuwe vegetatie.

Uiteraard hebben we ook gesproken over boommarters in Białowieża. Wat zijn nou de verschillen tussen de Poolse en de Nederlandse aanpak bij het opsporen van de boommarter ? Tijdens onze omzwervingen werd mij duidelijk dat onze brute-kracht-aanpak, waarmee wij *elke* boom bekijken, met de ambitie om wellicht uiteindelijk 'alle' holle bomen van Utrecht, Gelderland, Drenthe en Friesland in kaart te brengen, niet werkt in de dichte oude Poolse bossen. De situatie is daar veel minder overzichtelijk; bijna elke boom die we zagen had een (rottings)gat – vaak ook op heel grote hoogte – en bood een potentiële schuilplaats. *Sneeuwsporen zoeken* is het Poolse antwoord om een beeld te krijgen van het voorkomen van de boommarter. Op deze wijze kan men in de winter de individuen traceren en een goed beeld krijgen van alle aanwezige boommarters in een gebied en daarmee van de territoriumgrootte. Een andere aanpak is het tellen van uitwerpselen op omgevallen stammen op de randen van km-vakken. Het aantal gevonden uitwerpselen op de randen per km-vak geeft door de jaren ook een indicatie van schommelingen in de boommarterpopulatie.

"Hoe lang blijven de jongen nu bij de moeder ?" is een van de onderzoeksvragen waar Andrzej zich op richt. Hij meende in Nederland de ideale omstandigheden te hebben gezien om deze vraag te beantwoorden. De jonge Nederlandse boommarters zijn makkelijk op te sporen en van een zender te voorzien. Theoretisch heeft hij gelijk denk ik. De praktijk is weerbarstig; de nieuwe Flora- en Faunawet legt beperkingen op aan de uitvoerbaarheid en ook vrees ik dat de financiële middelen hiervoor ontbreken.

Wij hebben ook het Mammal Research Institute bezocht en kennis genomen van de telemetrieprojecten inzake de Amerikaanse nerts, de wezel en de bunzing. Ook hoorden we dat de wasbeerhond ('marterhondje' volgens de ANWB Reisgids) de vos in grote delen van Polen al in aantal heeft overtroffen. Ten slotte onthulde dassenonderzoeker Rafal Kowalczyk ons zelfs nog een paar dassenburchten en hebben we een prachtige dassenobservatie gedaan. Het was nog licht en we hadden vrij zicht op twee dassen (helaas geen jongen); we hebben zelfs samen met de dassen een groep wilde zwijnen met vele jongen bekeken, die ons omsingeld bleken te hebben.

Samenvattend: dankzij de WBN hebben we ons eerste bezoek aan Polen gebracht en dat was een goede ervaring. We kunnen elke WBN-er aanbevelen eens naar Polen af te reizen en een bezoek te brengen aan Białowieża.

Zie ook: http://bison.zbs.bialowieza.pl

BESCHERMING

Boommartervriendelijk beheren

Monique Bestman

Dit artikel is verscheen eerder in het Vakblad Natuurbeheer: *Boommartervriendelijk beheren*, Monique Bestman, Mei 2002.

1. Inleiding

Verspreid over de bossen van de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en de Drents-Friese Wouden leven ongeveer 300 volwassen boommarters. De boommarter is verreweg de zeldzaamste van onze landroofdieren. Hun nesten zijn moeilijk te vinden. De afgelopen tien jaar hebben leden van de Werkgroep Boommarter Nederland van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming in een aantal gebieden de nesten met jongen geïnventariseerd. In de winter en in het voorjaar brengen ze een flink aantal uren door in het veld. Op basis van hun observaties worden in dit artikel een aantal praktische richtlijnen gegeven voor terreinbeheerders die de boommarter een warm hart toedragen.

2. Verborgen leefwijze

De boommarter is een roofdier ter grootte van een laag op de poten staande slanke kat, bruin met een geel-oranje, soms witte bef. Het is een opportunist die eet wat makkelijk en veel voorhanden is: in het voorjaar worden eieren, jonge vogeltjes en zoogdieren, in de nazomer bessen en in de herfst muizen. Globaal gesproken kunnen in een ‘geschikt’ bosgebied van 1000 hectare één mannetje en twee à drie vrouwtjes leven. Hoewel de dieren een vast leefgebied hebben, hebben ze geen vaste slaapplek. De soort leidt een nogal verborgen leven. Niet omdat hij zo schuw zou zijn, maar meer omdat hij 's nachts actief is en zich ook nog eens deels door de boomkruinen verplaatst. Zowel in de tijd als in de ruimte een totaal ander leven dus dan wij mensen. Er is echter één periode in het jaar waarin de boommarter zich makkelijker laat zien en dat is de kraamtijd: april-mei. De wijfjes zijn dan gedurende zo'n twee maanden gebonden aan één nest en ze kiezen daarvoor vaak een holte in een boom en bij voorkeur gaten die gemaakt zijn door een groene of zwarte specht. In de periode dat het wijfje prooien naar het nest brengt, jaagt ze ook overdag, waardoor ze makkelijker waargenomen wordt. In de maanden juni en juli worden soms meerdere boommarters tegelijk waargenomen: een wijfje met haar jongen. In het vroege najaar verlaten de meeste jongen het territorium van hun moeder. Een zorgwekkend groot aantal van deze jongen, vooral mannetjes, wordt dan als verkeersslachtoffer gemeld.

3. Nesten zoeken

De Werkgroep Boommarter Nederland richt zich vooral op het vinden van de nesten met jongen. In de winter worden bossen systematisch op holle bomen bekeken, welke in het voorjaar gecontroleerd worden op uitwerpselen onder de boom of op de zijtak net boven de holte, op prooiresten en andere sporen van bewoning door een vrouwtje met jongen. Zwarte- en groene spechtengaten blijken favoriet. Jaarlijks worden in Nederland zo'n 20-25 nesten bij de werkgroep bekend.

4. Holle bomen

De meeste boommarternesten zijn holten die oorspronkelijk door een zwarte of groene specht gemaakt zijn. Deze vogels maken hun nesten graag in oudere bomen met onderstammen zonder zijtakken. Zulke bomen zijn vaak laanbomen en zelfs grenzend aan een (fiets)pad mijden boommarters ze niet. De nestholte wordt door de boommartermoeder meestal via de kruinen van omliggende bomen benaderd. Zodra de jongen het hol verlaten om buiten te gaan spelen, ze zijn dan twee maanden oud, gaan ze via de stam naar beneden. Voor de moertjes is dit aanleiding om het kroost te verhuizen naar een makkelijker te bereiken en vooral veiliger plek zoals een holle eik met een ruwe stam (dat klimt makkelijker) of een konijnenhol. Op de grond wordt geravot en wordt alles besnuffeld,

omgekeerd en uitgegraven. Na enkele dagen is de omgeving van een marternest met puberende jongen dan ook veranderd in een waar slagveld. Om de jongen een betere overlevingskans te bieden, kan het beheer het beste gericht worden op goede nestgelegenheid en dekking. Holle bomen kunnen het beste zo lang mogelijk gespaard blijven, ook als ze dood zijn. Als er weinig holle bomen zijn, kunnen eventueel de bijna dichtgegroeide openingen van oude nesten van zwarte en groene spechten vergroot worden, waardoor deze weer geschikt voor gebruik worden.

5. Honden en marters

Volwassen boommarters kunnen zich makkelijk uit de voeten maken door in een boom te klimmen. Voor jonge marters betekenen loslopende honden echter een groot gevaar. Jonge marters kunnen dat echter veel minder goed of denken er tijdens hun spel niet aan om in de buurt van een boomstam te blijven. Hondenlosloopzônes horen dan ook niet in een boommartergebied. Als er toch loslopende honden (of veel mensen) komen, maken ondergroei en liggend dood hout, stobben, takkenbossen en dergelijke, met name in de buurt van potentiële nestbomen, het bos ondoordringbaarder.

6. Algemene beheertechnische maatregelen voor een aantrekkelijk leefgebied

Oude gevarieerde opstanden, afgewisseld met open plekken en jonge opslag vormen een optimaal biotoop. Met gefaseerd bosbeheer (niet in één keer een heel bosvak kappen, maar slechts een deel) wordt voorkomen dat grote oppervlakken gedurende lange tijd ongeschikt worden. Als her en der cirkels van anderhalve boomlengte afgezet worden, kan pleksgewijs bosverjonging plaatsvinden. Zo creëer je dekking en trek je prooidieren aan. Door aan de rand van het bos een geleidelijke overgang naar het open land te creëren met struiken en ruigte, worden insecten, vogels en kleine zoogdieren aangetrokken. Een dergelijke gradiënt biedt de boommarter voedsel en dekking. Tenslotte kunnen meerdere kleine landschapselementen samen een geschikt geheel vormen als ze verbonden worden door struiken en ruige akkerranden.

7. Kappen, ringen of gewoon nietsdoen

Aangezien de nestbomen vooral via de boomkruinen van naastgelegen bomen worden benaderd, is het belangrijk deze naastgelegen bomen te laten staan, ook dode. Boswerkzaamheden als kappen en dunnen in de voortplantingsperiode (maart - juni) zijn desastreus. Indien meer dood hout gewenst is en men dit wil bewerkstelligen door te ringen, is het van belang om dan juist geen holle bomen te ringen. De kans is groot dat ze dan al binnen enkele jaren omliggen. Dit geldt ook voor bomen, grenzend aan holle bomen.

8. Holen onder de grond

Aan rustplekken, welke voor één of hooguit enkele dagen achtereen gebruikt worden, worden andere eisen gesteld dan aan nestplaatsen. Uit onderzoek aan een gezenderd mannetje op de Veluwezoom bleek dat vogel- en eekhoornnesten, ondergrondse holen van vos, das en konijn en holle bomen als dagrustplaats werden gekozen. De rustplaatsen bevonden zich echter hoofdzakelijk in opstanden van grove dennen tot 40 jaar. Als de rustplaats zich in een gemengde naald-/loofopstand bevond, werd binnen een dergelijke opstand vaak de spaarzaam aanwezige naaldboom gekozen. Ook holle stammen van afgebroken bomen worden gebruikt, ondanks de grote kans op inregenen. Uit onderzoek in het buitenland blijkt dat ook jong naaldhout niet geschuwd wordt. Voor het beheer betekent het voorgaande dat afgebroken holle bomen en holen in de grond het beste met rust gelaten kunnen worden.

9. Andere diersoorten profiteren mee

Behoud van oudere bomen is gunstig voor zwarte- en groene spechten. Behoud van grotere holten is ook gunstig voor holenduiven en bosuilen. Holten kunnen ook door vleermuizen gebruikt worden. Het meer ontoegankelijk maken van het bos levert ook meer rust op voor reeën, vossen en dassen. Takkenhopen en stobbenwallen zijn gunstig voor bunzingen en wezels. Het aaneengesloten houden van boomkruinen is ook gunstig voor de eekhoorn. Het niet kappen in het voorjaar is gunstig voor broedvogels en voor alle andere dieren met jongen. Uit waarnemingen is gebleken dat in één opstand naast een nest van een boommarter ook

nesten van bosuil, zwarte specht, holenduif en slaapplaatsen van vleermuizen voor kunnen komen. Oude opstanden zijn dan ook waardevolle stukken bos. Wanneer het beheer gericht wordt op de boommarter, profiteren een aantal andere diersoorten ook van deze maatregelen.

10. Conclusies

In de volgende tabel worden enkele maatregelen en waarop ze effect hebben, weergegeven.

Maatregel	**Effect op**
Vermindering houtproductie	Ouder worden bos, meer holten
Selectieve dunning en beperkte kaalkap, gericht op variatie	Diversiteit, voedsel, veiligheid
Toegang alleen op wegen en paden, selectieve recreatie	Verstoring
Boswerkzaamheden alleen in najaar en winter	Verstoring, voedsel; sterfte
Hondenlosloopzônes beperken	Overleving van de jongen
Omgeving nesten sparen	Voortplantingspotenties

Tot slot enkele belangrijke telefoonnummers:

- Dode marters (ook platgereden exemplaren!) kunnen nog waardevolle gegevens leveren. Na sectie kunnen de gave exemplaren overigens nog goed opgezet worden. Dode dieren kunt u melden bij Gerard Müskens (Alterra, Wageningen): 0317-477700 of 06-51312667. Toesturen kan ook (ingevroren gewikkeld in kranten !): Anatwoordnummer 313, 6700 WB WAGENINGEN t.a.v. H. Jansman of G. Müskens.
- Dode dieren in de periode maart-mei kunnen het beste ook zo snel mogelijk gemeld worden bij Henri Wijsman: 035-5389031 of Chris Achterberg: 0343-452524 of 06-51995134. Mogelijk zijn het zogende wijfjes, van wie de nestplaats bij de werkgroep bekend is. Indien nodig kunnen de jongen dan opgevangen worden.
- Opvang van verweesde of gewonde jongen geschiedt bij Adrie van Nieuwenhuizen: 0577-456466, of bij de Vereniging Das & Boom: 024-6842294.
- Waarnemingen van nesten kunnen worden gemeld bij Henri Wijsman: 035-5389031. Indien deze nesten zich in het gebied van één van de leden van de Boommarterwerkgroep bevinden, kunnen gegevens hiervan gebruikt worden voor onderzoek.
- Voor meer informatie over de boommarter of over de Werkgroep Boommarter Nederland kunt u zich wenden tot de secretaris van de werkgroep, Ben van den Horn: 033-4625970, of per E-mail: belise@freeler.nl.

Een kast voor een boommarter in Flevoland

Jeroen Reinhold & André Wolfs

Landschapsbeheer Flevoland

1. Aanleiding

De boommarter is één van de doelsoorten van de Provincie Flevoland en staat op de rode lijst van bedreigde diersoorten. Het aantal waarnemingen van deze soort in Flevoland is jarenlang erg schaars geweest. De laatste jaren lijkt daar iets verandering in te komen. Het lijkt of de soort enige voet aan de grond krijgt binnen de provincie. Holle bomen zijn voor boommarters heel belangrijk. Met name holten van de zwarte specht zijn belangrijk, omdat deze groot genoeg zijn om doorheen te komen. De bossen van Flevoland zijn echter jong en nog maar net geschikt voor de zwarte specht en daarmee ook net voor de boommarter.

Als tijdelijk alternatief heeft Landschapsbeheer Flevoland aan de Provincie voorgesteld om 10 boommarterkasten op te hangen, zodat de aanwezige dieren meer kans van overleven hebben. Daarnaast biedt het kans om meer zicht te krijgen op het voorkomen van het dier in Flevoland.

2. Kastontwerp

Een accurate bouwtekening van een boommarterkast kon niet snel gevonden worden. Samen met enkele leden van de WBN-VZZ is gewerkt aan een bouwtekening. Een prototype is gepresenteerd op een overleg van de VZZ waarna enkele kleine wijzigingen zijn doorgevoerd. Uiteindelijk kwamen we tot het volgende ontwerp. Op de Veluwe hebben de nestbomen vaak twee openingen. Vandaar dat in het ontwerp van de boommarterkast ook twee openingen voorkomen. Om de dieren optimaal kans te geven om de kast onzichtbaar te verlaten zijn de openingen aan twee verschillende zijden aangebracht.

Ter hoogte van de plank die de nestbodem vormt, is nog een klein gaatje (2 cm doorsnede) geboord, zodat de jongen voldoende frisse lucht krijgen. Als er veel prooidieren in liggen kan zo'n kast behoorlijk gaan stinken. De kast zelf heeft drie verdiepingen. De middelste is bedoeld als kraamkamer terwijl de bovenste en onderste het volwassen dier de mogelijkheid geeft om apart te liggen.

Het gewicht van zo'n kast loopt behoorlijk op. Het ophangsysteem is dan zodanig dat er slechts even met de kast getild hoeft te worden. Gekozen is voor een afgevlakt latje waar de kast vervolgens overheen gehangen wordt. Aan de onderzijde is een gleuf waar een schroef in geboord kan worden. Sommige terreinbeheerders hebben moeite met het gebruik van schroeven in hun boom. Dit vanwege de kans dat kettingzagen hierop breken (met alle eventuele gevolgen van dien). Aluminium spijkers zijn zo zacht dat de kettingzaag deze als boter doorzaagt.

3. Kastlocatie

De nestkast moet zo in een boom opgehangen worden dat een tak dicht bij de onderste opening is (zie Figuur 9). Het dier kan dan via de opening op de tak komen. Daarnaast moet de boom dicht in de buurt van andere bomen staan. Boommarters hebben namelijk de eigenschap om na het verlaten van het nest eerst naar de boomkroon te klimmen en vandaar naar een andere boom te lopen of springen. Nadat de marter zo verder van het nest komt zal het dier pas naar de grond komen. Op deze wijze keert de boommarter ook weer terug naar de nestholte.

Figuur 9 *Het bevestigen van een nestkast (Foto: Jeroen Reinhold).*

Bij de keuze van de percelen waar de kast opgehangen diende te worden, speelde in Flevoland met name de oude waarnemingen een belangrijke rol. Gekozen is om bossen te nemen waar de laatste jaren waarnemingen zijn gedaan van (boom)marters. Zowel in het waarnemingenbestand van de VZZ als bij terreinbeheerders werd naar waarnemingen gezocht.

Uiteindelijk komen we tot de volgende waarnemingen:

Bremerberg: Dood dier op de weg. Onduidelijk is of het daadwerkelijk een boommarter betrof. Dier niet meer te achterhalen, evenmin de datum.

Roggebotzand: Op een vergroeiing in een den lagen resten van buizerd en keutels. Vrij aannemelijk dat het boommarter betrof (22-4-2002)

Zuigerplaspark: Een marterachtige kwam met jong uit een boom, stak het pad over en klom weer naar boven. Aannemelijk dat het boommarter betrof (lente 2001/2)

Hollandse Hout: Dood dier in de greppel van de weg. Vrouwelijk dier is opgestuurd naar Alterra voor onderzoek. Het dier had ook jongen gehad (3-4-2002)

Hollandse Hout.Vrijwilliger ziet dier aan achterzijde van boom omhoog klimmen en via de takken verdwijnen. Waarnemer is vertrouwd met boommarter, maar had tijdens de waarneming tegenlicht. (najaar 2002).

Kuinderbos: Dode de boommarter op de weg en wellicht een dood jong bij een vossenhol. Dode dier van de weg bleek een vrouwtje dat ook jongen had gehad (juli 2002). In het verleden zijn ook sporen van boommarter gevonden op de nesten van roofvogels.

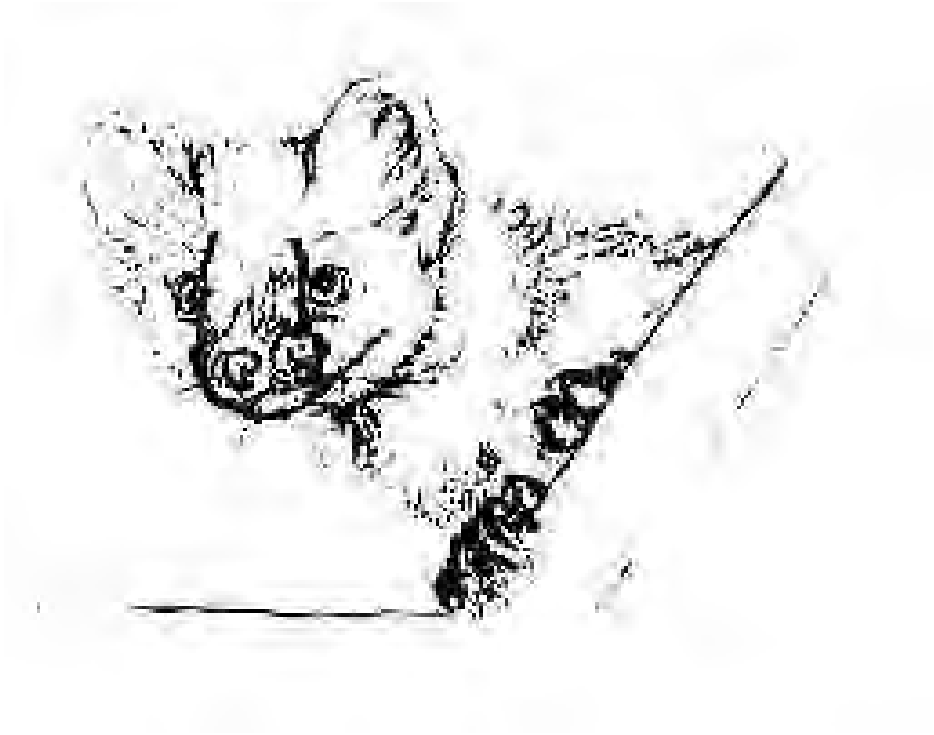
Voorsterbos: Dode boommarter op de weg. Bij onderzoek door Alterra bleek het een volgroeid vrouwtje te zijn dat zich echter nog niet had voortgeplant (18-10-2002).

In vijf van de zes gebieden zijn uiteindelijk kasten geplaatst. Per gebied twee, met een onderlinge afstand van enkele tientallen meters.

Alle terreinen zijn in beheer bij Staatsbosbeheer. In het Voorsterbos, in beheer bij Natuurmonumenten, konden vanwege het anti-kastenbeleid geen boommarterkasten opgehangen worden. Natuurmonumenten hanteert het principe dat holten op termijn vanzelf komen en dat nestkasten de natuurlijke ontwikkeling van het bos beïnvloeden. Dit beleid is in het verleden opgesteld vanwege het grote aantal koolmeesnestkasten die werden opgehangen.

4. Tot slot

De auteurs danken alle terreinbeheerders (Harco Bergman, Ger Klijnstra, Egbert van Wijhe en Jan Akkermans) voor hun medewerking en de Provincie Flevoland voor de financiering.

FOTOGRAFIE, MEDIA, LITERATUUR

Boommarter in focus, boommarter (onder- of over-)belicht

Ad van Roosendaal

In dit artikel geef ik aan hoe men marters kan fotograferen, welke mogelijkheden er zijn en welke moeilijkheden men tegenkomt. Verder wordt er technische informatie gegeven over het gebruik van camera's, lenzen en toebehoren.

Fotograferen van boommarters vraagt vaak een goede voorbereiding. Dit begint al met het contact te zoeken met de plaatselijke boswachter of terreinbeheerder, om toestemming te vragen om in het terrein te zijn en de plannen kenbaar te maken. Voorafgaand aan het fotojaar probeer je te zoeken naar martersporen. Je inventariseert of er boommarters aanwezig zijn en je gaat in het voorjaar op zoek naar het territorium en nog belangrijker … naar de nestboom. Het vinden van de nestboom is niet vanzelfsprekend. Ben je eenmaal op zoek naar bomen met holtes, dan zie je er steeds meer. Maar ze zijn niet allemaal even geschikt voor de boommarter. Bij het zoeken naar de nestboom richt je je op latrines. Vind je een (verse) latrine in de loop van het voorjaar, dan houd je die scherp in de gaten. Mogelijk dat een boommarter de boom bij de latrine als slaapplaats gebruikt of als een plek om haar jongen te werpen. In de periode half maart tot eind april worden er 3 tot 4 jongen geworpen. Vooral holten gemaakt door de zwarte specht worden door het vrouwtje als nestplaats verkozen om haar jongen te werpen. Deze bosvogels zijn zo groot dat ze een holte kunnen hakken met een toegang van minimaal 5½ centimeter diameter; de ruimte die een boommarter minimaal nodig heeft. Deze holtes zijn vaak aanwezig in oudere beuken- of eikenopstanden. De holtes kunnen erg hoog zitten, hetgeen het fotograferen minder gunstig maakt. Met name geldt dit voor beukenopstanden.

Kort samengevat kun je deze bosbewoner omschrijven als een geheimzinnig dier met tot de verbeelding sprekende eigenschappen. Een felle jager die klimmend en springend als een bruine schicht de boomkruinen doorkruist, zowel in de schemer als in de nacht. Het zijn deze eigenschappen die zorgen dat het dier door de 'gewone mens' weinig wordt waargenomen en gefotografeerd.

Als fotograaf probeer je een rustige achtergrond te kiezen: gaten in het bladerdak probeer je meestal te vermijden. Een mooie achtergrond van een gesloten bladerdak is vaak moeilijk te vinden. In een jaar dat het blad later aan de bomen komt is het gunstig voor de sluitertijd. Een half gesloten bladerdak kan ook voor een onrustige achtergrond zorgen. Vooral de belichting is moeilijk. Met je oog kun je een groot contrastverschil (12 stops) aan, terwijl je diafilm in je camera 'slechts' een derde aan kan (4 stops). Omdat je fotografeert vanaf een zachte bosbodem is het belangrijk de statiefpoten door de humeuze laag goed in de grond te drukken. Zover, dat de poten op een stevige ondergrond staan.

Een lange telelens van 500 mm schiet vaak nog tekort. Het gebruik van een 1.4 x extender is een welkome aanvulling. Voor de beeldopbouw heb je dat wel nodig, voor de sluitersnelheid niet. Vaak grijp ik terug naar een film die ik kan forceren. In de meeste gevallen gebruik ik de Fuji Provia 100F, opgewaardeerd naar 200 iso.
Let wel op dat je zo'n film dan in zijn geheel op 200 belicht en dit kenbaar maakt bij je ontwikkellab of bij het inleveren bij de plaatselijke fotograaf. Vooral de Fuji Provia 400 F is een erg mooie, wel dure film, maar met verbluffende, scherpe, vrijwel korrelloze resultaten voor zo'n lichtgevoelige film.

In de meeste gevallen werk ik, gezien de lichtomstandigheden, met een open diafragma

om te proberen het snelle dier te fixeren. De donkere lichtomstandigheden in het bos zorgen voor een grote pupilopening van het marteroog. Inflitsen lijkt een oplossing. Maar door de grote pupilopening van het marteroog geeft de flitser vaak een witte reflectie van het oog, wat een onnatuurlijk effect geeft. Dit gebeurt met name als de marter naar de fotograaf kijkt. Wanneer de marter schuin weg kijkt zal het flitslicht minder problemen geven. Het werken met flitsers heb ik weinig toegepast. Een enkele keer bij steenmarters in een schemersituatie. Wil je boommarters inflitsen over een grote afstand, maak dan gebruik van een televoorzetstuk op je flitser, die zorgt dat het licht gebundeld naar een punt wordt gebracht. Belangrijk daarbij is dat je de flitser niet direct bovenop de camera plaatst. Beter is de flitser met behulp van een beugel naast de camerabody te plaatsen, zodat het 'rode ogeneffect' (of in dit geval een witte vlek) wordt voorkomen.

Bij zwakke lichtomstandigheden, bijvoorbeeld bij het ondergaan van de zon, kan het een goed moment zijn om de boommarter te zien vertrekken van zijn rustplaats. Het zachte avondlicht zet de gelige bef in vuur en vlam. Het zijn slechts korte momenten dat je het dier waarneemt. Een ander goed moment is vroeg in de ochtend, hopende dat het moertje van de jacht terugkeert, met een prooi in de bek. Zelf maak ik bijna altijd gebruik van een mobiele schuilhut, zie Figuur 10. Om verschillende redenen is dit beter. Je valt minder op voor het dier en je kunt makkelijker bewegen zonder verstoring te veroorzaken. Dit is vooral van toepassing bij marters die wat nerveuzer van aard zijn. Juist het gebruik van zo'n hut geeft een rustige uitstraling voor het dier. Meestal besteedt de marter helemaal geen aandacht aan zo'n bouwsel en is het volledig geaccepteerd. Een niet minder belangrijke reden is dat je in een schuilhut veel minder snel lastig gevallen wordt door muggen. Het geeft meer rust tijdens de observaties, wat allemaal ten goede komt aan het resultaat en het welzijn van de marter minder belast. Voor de buitenwereld trekt een schuilhut direct aan een wandelpad misschien al gauw de aandacht, maar wat verder in het bos wordt de hut aan het oog onttrokken. Ook voor gewone observaties is dit een ideaal hulpmiddel.

Figuur 10 *Het gebruik van een schuilhut (Foto's: Ad van Roosendaal).*

Geduld is een belangrijke zaak bij het fotograferen van boommarters. Vooral in jaren met veel voedselaanbod is er minder activiteit van het moertje. Heeft zij de jongen reeds gezoogd of hebben de wat grotere jongen al voedsel gehad, dan gaat zij meestal slapen. Hooguit dat het moertje dan nog een enkele keer naar haar latrine gaat, of uit het spechtengat loert. Dit zijn de momenten die je wilt proberen vast te leggen.

Een enkele keer is een ander hol noodzakelijk. Het moederdier verhuist de jongen vaak vlak voordat de jongen buiten het nest gaan spelen.

Een mogelijke verklaring hiervoor is dat beuken, die weliswaar goede nestholten hebben, tevens een nogal gladde stam hebben. Het oefenen in het klimmen door de jonge marters is op een gladde stam vaak een moeilijke opgave. Bij een verhuizing gaat het er soms ruw aan toe, omdat de jongen het hol niet uit willen of durven. Moeder sjort haar tegenspartelende kroost naar buiten door het nestgat van de oude behuizing en propt ze bij de nieuwe behuizing weer naar binnen door een spechtengat.

Op het moment dat de jonge boommarters zo'n twee maanden oud zijn, is er meer activiteit en gaan de jongen buiten spelen. Dit zijn unieke momenten voor de fotograaf. Toch is dit moment slecht te fotograferen, omdat er vaak een verplaatsing plaatsvindt naar een onbekende locatie. Dat kan een nabijgelegen boom zijn met geschikte nestholte en klimmogelijkheden.

Steenmarters fotograferen is misschien eenvoudiger, omdat deze sneller en vaker de bebouwing opzoeken. Zij hebben ook een bepaalde wissel, waar langs zij naar buiten klimmen. Het aanzitten of een infrarood opstelling met een paar flitsers biedt in zo'n geval meer en betere mogelijkheden dan bij het fotograferen van boommarters. Toch nemen boommarters vaak ook een vaste route waarlangs zij naar boven of naar de grond gaan. Deze te traceren is moeilijk omdat je dan op twee plekken tegelijk wilt zijn.

Het fotograferen met een geluidsarme camera is een pré. Soms kan het transporteren van de film met enig geruis een voordeel zijn. Het kan de nieuwsgierigheid trekken van de marter. Maar zeer schuwe dieren laten het afweten en trekken zich terug. Het gebruik van een soort hoes, een blimp, zorgt voor een reductie van het transportgeluid. Het achterwege laten van een booster, een winder die zorgt voor een verhoogd transport, kan ook voor een vermindering van decibels zorgen en is het overwegen waard. Ik gebruik voor deze situatie graag de Canon EOS 30: een geruisarm transport en een zachte sluiterklik. Het overdekken van de lens en body met een camouflagedoek zorgt ook voor een onderdrukking van geluid en beweging.

In het verleden heb ik diverse keren aangezeten en dan maak je diverse fotoavonturen mee. Zo zat ik een keer tegen een boom aangedrukt met de statief en lens in positie te wachten op wat komen gaat. Er passeert een paard met ruiter. Het paard wordt onrustig en de ruiter begreep niet waarom: het paard had mij wel gezien, de ruiter niet.
Een andere keer was het nog vroeg als ik richting boommarterboom loop en ik in de verte al de jonge marters onder de boom zie spelen. Voor mij zijn de fotokansen op dit moment verkeken. Uit respect voor deze jonge diertjes zal ik het van een afstand bekijken, hoe de dieren zich trainen in het klimmen en springen. Op zo'n moment gaat het respect voor die jongen vóór het fotograferen.

Zo makkelijk als in dit geval gaat het meestal echter niet. Soms (zoals mij op Koninginnedag 2002 bij de nestboom op Den Treek is overkomen) zit je uren te wachten en zie je geen enkele beweging. De volgende avond zie je bij toeval een marter uit een naburig gelegen boom vertrekken. Dan weet je dat je eigenlijk uren zinloos naar die ene boom hebt zitten loeren. Het blijft natuur. Het onverwachte, het spannende als men er geduld en oog voor heeft. Maar vooral respect voor het dier is een voorwaarde, want je zit wel bij het dier 'in huis'.

Fotozaken die (veel van) bovengenoemde foto-apparatuur en toebehoren in hun assortiment hebben zijn:

Foto Brenner: www.alles-foto.de en e-mail info@fotobrenner.de Isarfoto: www.isarfoto.de en e-mail mail@isarfoto.de. Foto Konijnenberg: www.geengeld.nl en e-mail info@foto-konijnenberg.nl

De boommarter geschetst en geschilderd

Jeroen Verhoeff

Schilderij: Jeroen Verhoeff

Het idee voor dit schilderij ontstond in 1992. Ik bezocht voor de eerste maal Białowieża in Oost-Polen en was enorm onder de indruk van de reusachtige bomen die daar groeien. Ik dacht terug aan de vorige avond, toen ik door een kudde wisenten een boom was ingejaagd. Mijn schuilplaats bevond zich onder een dertig meter hoge eik en ik zat naar eekhoorns te kijken. Ik bedacht me toen dat ik voor het eerst eens *echt* eekhoorns zag, zo helemaal op hun plaats in die kathedraal van een eik, subtiel beschenen door het weinige licht dat door het immense bladerdak viel. Op een zijtak, die zo dik was dat hij in Nederland als stam al als monumentaal bestempeld zou worden, lag een eekhoorn te dutten met alle vier zijn pootjes uitgespreid. Als liefhebber van onaangetaste oerlandschappen bewaarde ik dit beeld al die jaren in mijn achterhoofd. De eekhoorn werd een boommarter, de enorme tak werd een kleinere tak, maar het idee bleef hetzelfde.

Thuis begon ik met een simpele en kleine schets, waarna ik allerlei meetgegevens van boommarters verzamelde.

Schets

Dit leidde tot een zogenaamde ‘bouwtekening’

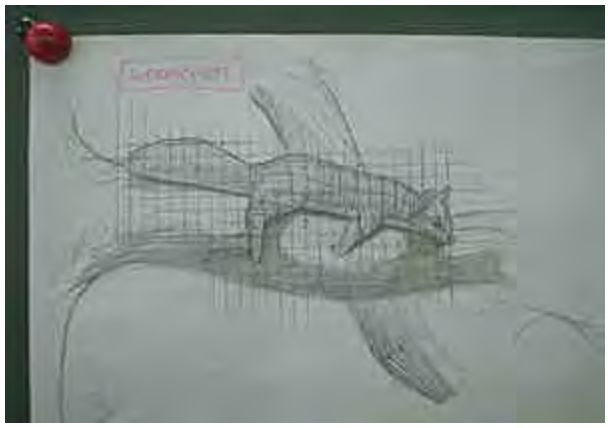
Bouwtekening

Dit was weer de basis voor het maken van een model van boetseerklei. Dit model plaatste ik op een kartonnen tak en met een studiolamp zocht ik naar de mooiste lichtval en schaduwen.

Model van boetseerklei

Hiervan maakte ik een werkschets, die later met behulp van foto’s, schetsen en video uitgewerkt werd tot een definitieve schets. De helft van het werk zit er dan al zo’n beetje op, nu hoeft het alleen nog maar geschilderd te worden.

Werkschets

Op http://www.jeroenverhoeff.com/ kan het schilderij in kleur worden bekeken. Eveneens is te zien hoe dit schilderij tot stand kwam, evenals mijn andere werk dat te koop is, net als dit schilderij van de boommarter.

Definitieve schets

Referenties en nieuwe literatuur

Hans Vink & Henri Wijsman

Balharry, E.A. & D.W.MacDonald, 1999, Cost-effective Fencing for Protecting Gamebirds against Pine Marten *Martes martes* predation, *Tests met gaas om marters te weren, al of niet met electrische draadjes.* – Mammal Rev., 29/1: 67-72.

Biancardi, C.M., & L. Rinetti, 2002, Alimentazione della Martora *Martes martes* (L.,1958) (Mammalia, Mustelidae) nell' Alto Luinese (Italia settentrionale), *148 marteruitwerpselen in een Tamme Kastanjebos bevatten grotendeels muizen met wat vogels en reptielen en in de hersfst wat fruit.* – Atti Soc. Sci. Nat. Museo civ. Stor. Nat. Milano, 142/2001 (II): 165-172.

De Boer, M., 1951, De Edelmarter en zijn kroost. – De Levende Natuur, 54: 159.

De Boer, M., 1952, Boommarters in 1952. – De Levende Natuur, 55: 181-183.

Brainerd, S.M., 1990, The Pine marten and Forest Fragmentation: a Review and General Hypothesis, *Kleinschalig kappen behoeft marters niet te schaden, grootschalig wel*. – Trnsact. XIX IUGB Congress, Trondheim 1989, Wildlife Management, II: 421-434.

Dijkstra, V.A.A., 2001, Het gebruik van boomholten op de Veluwezoom door de boommarter *Martes martes*. – Lutra, 43: 171-184.

Grischtschenko, V., & E.Yablonovska-Grischtschenko, 2001, Der Baummarder *Martes martes* bewohnt einen alten Horst des Seeadlers Haliaeetus albicilla, *In een oud groot horst van een zeearend in de Oekraïne een holte waarin een boommarter huisde*. – Ornith. Mitteilungen, 53: 349.

Halliwell, E., 1998, The Effect of Pine martens *Martes martes* on the Density of Red Squirrels Sciurus vulgaris in Scotland - a survey, *In bossen met een gesettelde boommarterpopulatie zijn eekhoorns het meest schaars*. – Säugetierkundliche Informationen, Band 4, Heft 22: 411-413.

Helldin, J.O., 1998, Pine Marten (*Martes martes*) Population Limitation: Food, Harvesting or Predation? *Dissertatie te verkrijgen bij de auteur. Predatie door vos en mens beperken de uitbreiding van de boommarter*. – Martes Working Group Newsletter 6 (1): 9.

Helldin, J.O., 1999, Diet, Body Condition, and Reproduction of Eurasian Pine Martens *Martes martes* during Cycles in Microtine Density, *Plagen van woelmuizen hebben geen effect op de aantallen boommarters.* – Ecography, 22: 324-336.

Horn, B.A. van den, 2001, Boommarters op landgoed Den Treek-Henschoten en in boswachterij Austerlitz, *Beschrijving van één nest*, Verslag seizoen 2000.

Horn, B.A. van den, & G.D.J.M. Müskens, 2002, Inventarisatie van verkeersslachtoffers onder boommarters in Utrecht, *Met kaartje inclusief nestbomen*. – MARTERPASSEN VIII: 16-20.

Horn, B.A. van den, 2002, Het ballet van Amerongen. *Verslag belevingswaarde boommarterwaarneming tijdens voorjaarsbijeenkomst van de WBN in 2001*. – MARTERPASSEN VIII: 21-22.

Juskaitis, R., 1999, Mammals occupying nestboxes for birds in Lithuania, *Boommarters werpen in uilenkasten en roven soms nestkastjes leeg*. – Acta Zoologica Lituanica, 9 (3): 19-22.

Keizer, R., 2000, Boommarter Quadenoord, *Protocol van een nest, alsmede van de verhuizing.*

Messenger, J.E. & J.D.S.Birks, 2000, Monitoring the Very Rare: Pine Parten Populations in England and Wales, Chapter 14, pp. 217-230 in Mustelids in a Modern World, *Nuttig overzicht van hoe je boommarters kunt inventariseren, met geurstations, haarvallen, grote vallen, uitwerpselen zoeken*. – Management and Conservation Aspects of Small Carnivore: Human Interactions, ed. H.I.,Griffiths; Bachhuys Publishers, Leiden.

Müskens G.J.D.M. & S. Broekhuizen, 2002, Boommarterwaarnemingen in de jaren 2000 en 2001. – MARTERPASSEN VIII: 10-13.

Nitze, M., 1998, Untersuchung zur Ernaehrungsbiologie des Baummarders (*Martes martes* L.) in Waldgebieten der Agrarlandschaft Suedwest-Mechlenburgs, *Uitgebreide analyse van het voedsel; opmerkelijk veel bosmuis (nachtdier), veel meer dan rossewoelmuis (dagdier).* – Beitr. z. Jagd- u. Wildforschung, 23: 193-218.

Nyholm, E. 1970, Naeaedan elintavoista, Summary: on the Ecology of the Pine Marten in Eastern & Northern Finland), *Lapland; gegevens van jagers; veel op de grond; een klein vrouwtje kan wel door een opening van 5,0 cm, vaker 5,2. aan urinesporen in de sneeuw zijn vr. en m. wel te onderscheiden. eet veel eekhoorns, veel moerassneeuwhoen, ook aas en het liefst eieren.* – Suomen Riista, 22: 105-118.

Pulliainen, E., & A. Karusalmi, P. Ollinmaeki, P.Tunkkari, 1999, Fidelity and Core Area in the Space and Resource System of the Pine Marten, *Martes martes, Telemetrie: territorium van het enorme Finse formaat.* – Small Carnivore Conservation, 20: 18-19.

Reuter, G.,1997, Wie steht es met dem Wildtierbestand in den Wallonischen Waeldern? *Boommarter: dun verbreid over de Ardennen*. – Natur und Umwelt: 1: 16.

Schaumann, F., & T. Heinken, 2002, Endozoochorous Seed Dispersal by Martens (*Martes foina, Marter martes*) in Two Woodland Habitats, *Uitwerpselen van beide marterssoorten werden verzameld langs hun vaste routes door een bos in Brandenburg; zaadjes werden geïsoleerd; deze kwamen vooral van de bosbes, in mindere mate van braam en framboos, overige waren te verwaarlozen. Bosbes-zaadjes uit uitwerpselen kiemden beter dan zaadjes zo uit de vrucht. Marters verspreiden dus de bosbes*. – Flora, 197: 370-378.

Schulze, A., 2000, Greifvögel - gefärdet durch Marder?, *Beide marters pakken roofvogels en bosuil. Ter bescherming: smeer dieselolie of petroleum aan de stam onder de vogel*. – Ornith. Mitt., 52 (12): 404-407.

Sidorovich, V.E., 1999, How to identify mustelid tracks, *Sporen in sneeuw: steen- en boom- te onderscheiden*. – Proceedings of the 18th Mustelid Colloquium, Zeillern, Oostenrijk.

Sonerud, G.A., 1985, Risk of nest predation in three species of hole nesting owls: influence on choice of nesting habitat and incubation behaviour, *Nestkasten voor drie soorten niet-nederlandse uilen; ingangen van minder dan 50 mm niet gepredeerd.* – Ornis Scandinavica, 16: 261-269.

Sundbaum, K., 1999, Vardag i maardfamiljen, *Zeer weinig tekst, mooie foto's*. – Sverges Natur 6/99: 1-9.

Stier, N., 1998, Aktionsräume und Sozialsystem des Baummarders (*Martes martes* L.) in kleinflaechigen Waeldern Suedwest-Mecklenburgs, *Telemetrie van zes boommarters die in kleine bossen leven en dus als "paartje", een vr. en een m. Ruim voldoende voedsel ook in deze bosfragmenten*. – Beitr. z. Jagd- u. Wildforschung, 23: 179-192.

Verheggen., L., 2001, Zoogdieren in het plangebied voor de uitbreiding van recreatieterreinen bij Beekbergen, *Boommarter-gegevens geleverd door G.J.D.M. Müskens en becommentarieerd door H.J.W. Wijsman*. – VZZ-rapport 2001.02, VZZ, Arnhem.

Webster, J.A., 2001, A Review of the Historical Evidence of the Habitat of the Pine Marten in Cumbria, *In het Lake district wijzen veldnamen op voorkomen van boommarters eertijds; net als oude gegevens komen ze uit de hogere delen, het rotslandschap, dat altijd arm aan geboomte geweest is, dus veeleer uit parklandschap dan uit bos. Men denkt dat een boommarter in bomen klimt om de vos te ontlopen en dat hij dat ook op rotshellingen en in nauwe rotsspleten kan, dus dat het rotslandschap van oudsher even geschikt is.* – Mammal Rev., 3: 17-31.

Wijsman, H.J.W., 2002, Hergebruik van dezelfde boom. – MARTERPASSEN VIII: 15.

Wijsman, H.J.W., 2002, Veldwaarnemingen bij nestbomen van de boommarter. – MARTERPASSEN VIII: 23-26.

Wijsman, H.J.W., 2002, De drie weesjes van 2001. – MARTERPASSEN VIII: 27-28.

Wijsman, H.J.W., & H. Vink, 2002, Gebruikte literatuur. – MARTERPASSEN VIII: 29-31.

Wijsman, H.J.W., 2002, Zitten er in Gaasterland boommarters? Mededeling 66 van de VZZ, VZZ, Arnhem.

Zalewski, A., 1999, Identifying Sex and Individuals of Pine Marten Using Snow Track Measurements, *Maten geven géén onmiskenbaar onderscheid tussen wijfjes en mannetjes. De plek van urineren kan helpen, maar daaromheen is vaak gelopen.* – Wildlife Society Bulletin, 27: 28-31.

HUISHOUDELIJK

Redactie

Excursie Gaasterland op 18-19 mei 2002

Op 18 en 19 mei vond de tweedaagse excursie naar Gaasterland plaats. Tot de Tweede Wereldoorlog was de boommarter daar standwild. In de loop der jaren zijn er enige waarnemingen gedaan die zouden kunnen betekenen dat een enkele boommarter in Gaasterland heeft kunnen standhouden dan wel dat kolonisten het gebied opnieuw bereikt hebben. Ook twee verkeersslachtoffers in de nabijheid gevonden in de jaren ’90 lijken hierop te wijzen.

Deelnemers: Monique Bestman, Elise Schokker, Willemien Wijsman, Ben van den Horn, Gerrit Visscher, Meine de Vries, Henri Wijsman.

In Elfbergen werden afgebeten duivenveren gevonden op en onder twee nesten in een sparretjesopstand waar Gerrit Visscher ingedoken was. Verderop zaten op een beuk met uilenkast heel brede krabsporen (drie lijnssporen van 44 en 35 mm breed, bij lengten van 140 mm en 160 mm). In de middag sloegen we de Bremer Wildernis over en we zochten in enige rabatten van het Starnumanbos (vol muggen en teken!). Er werd behalve een reekalf ook een plek ontdekt met wat veelbelovende uitwerpselen en afgebeten veren. De laatste dankten we aan onze Friese contactpersoon, Meine de Vries.

De volgende dag gingen we naar het Ryster Bos. En daarna naar een uitspanning bij Laaxum. Daar is een marterachtig dier gezien. Inderdaad lagen er marterachtige uitwerpselen.

Ten slotte werd aan het eind van de middag de lange beukenlaan in de Lyclamabossen afgelopen.

Een volledig verslag van de excursie is gepubliceerd in het rapport: Zitten er in Gaasterland boommarters?, mededeling 66 van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming.

In het rapport kun je lezen hoe er direct na afloop van de excursie nog een belangrijk gegeven binnen kwam: in de Bremer Wildernis waren, in de week voorafgaand aan het Pinksterweekeinde van onze excursie, uitwerpselen gevonden op het dak van een bosuilkast! Precies zoals boommarters dat plegen te doen. De ontdekking was gedaan door Willem Louwsma, die we vergeten waren uit te nodigen voor onze excursie. Hij had nog meer aanwijzingen: eieren die verdwenen waren uit nesten van roofvogels en ransuil.

Alle verzamelde uitwerpselen zijn aan Hans Kleef gestuurd die er in gezocht heeft naar marterharen. In de tijd dat de marter verhaart, krijgt die veel eigen haren binnen die in de ontlasting geraken. Maar de rest van het jaar vind je die eigen haren nauwelijks. Ook nu slaagde Hans er niet in om een marterhaar te ontdekken.

Er waren dus veel aanwijzingen voor het voorkomen van marters, maar of het nu om boom- of steenmarter ging kon nog niet vastgesteld worden.

De stemming was geweldig. We wisten precies waar we op uit waren, het weer werkte helemaal mee, je bent in een prachtig wandelgebied en de boswachter van het Rijster Bos liep enthousiast mee. Prima!

De publicatie: *Wijsman, H.J.W., 2002, Zitten er in Gaasterland boommarters ?, Mededeling 66 van de VZZ, ISBN: 90-73162-66-1* is verkrijgbaar voor € 4,55 in de VZZ-winkel. VZZ-leden krijgen een korting van € 0,90.

Bijeenkomst en excursie te Veluwezoom op 29 maart 2002

In 2002 kwam de WBN op 29 maart bijeen op de Carolinahoeve op de Veluwezoom; het aantal deelnemers bedroeg 17.

Tijdens de huishoudelijke vergadering werd de wens naar meer jonge leden uitgesproken en ook de functies in het bestuur zijn herverdeeld. Ben van den Horn is nu secretaris en penningmeester en Chris Achterberg is bestuurslid zonder portefeuille. Als bijdrage aan het lustrum van de 50 jaar oude VZZ werd MARTERPASSEN VIII geproduceerd en de eerste oplage werd hier uitgereikt. Een voorstel tot contributieheffing in 2002 van 7 € (inclusief MARTERPASSEN VIII) is aangenomen. Ook is de wenselijkheid van vertrouwelijkheid doel van de Boommarter Newsletter tijdens de vergadering aan de orde gesteld. De onduidelijke afspraken bij de WBN over hoe om te gaan met de Boommarter Nieuwsletter is mede de oorzaak geweest tot spanningen tussen de WBN en de Gemeente Ede. André Westendorp is helaas lid-af geworden ten gevolge van dit geëscaleerde meningsverschil (op de najaarsvergadering is dit onderwerp goed bediscussieerd en is er een gedragen besluit genomen, zie elders in deze MARTERPASSEN)[5]. Verder is de nieuwe wet op de dierproeven genoemd. Deze wet is bedoeld om op een ethische manier om te gaan met dieren, hetgeen een belemmering vormt bijvoorbeeld bij het zenderen van boommarters.

Sprekers op deze bijeenkomst waren Vilmar Dijkstra met 'Boommarters op de Veluwezoom', Walter de Wit met 'Beheer van de Veluwezoom door Natuurmonumenten' en Gerard Müskens met 'Boommarters en wegen; relatie verkeersslachtoffers en bermen'.

Tijdens de excursie is onder leiding van Vilmar Dijkstra gewandeld op de Imbosch en Hagenau langs zeer vele gebruikte rustplaatsen en nestbomen.

[5] Noot van de redacteur: gelukkig is André Westendorp in februari 2003 weer lid geworden en kan de WBN weer profiteren van zijn kennis.

Bijeenkomst en excursie in Fochteloërveen op 5 oktober 2002

In 2002 kwam de WBN op 5 oktober bijeen bij Natuurmonumenten op het Fochteloërveen. Het aantal deelnemers bedroeg 18. Daarnaast was er ook nog een jongste deelnemer van vier weken oud ! Ad van Roosendaal nam op deze dag een prijs in ontvangst van het Gesellschaft Deutsche Tierfotografen en had een goede reden om verhinderd te zijn.

Op de huishoudelijke vergadering zijn de volgende punten behandeld: het bestuur heeft een profiel gemaakt van de gewenste nieuwe voorzitter als vervanger voor Henri. Diepgaande kennis over de boommarter en een deskundige gesprekspartner. De meeste geschikt geachte voorzitters zijn reeds vergeefs benaderd en Henri is bereid om waarnemend voorzitter te blijven totdat één van de potentieel geschikte kandidaten binnen de WBN-gelederen zich beschikbaar stelt. Verder is het voornemen uitgesproken in 2003 naar het Nederlands-Belgische grensgebied op excursie te gaan. Er worden veel Belgische deelnemers verwacht. Daarnaast heeft de WBN in de vergadering besloten over de vertrouwelijkheid van de Boommarter Newsletter; de vertrouwelijke versie zal blijven bestaan voor gebruik binnen de kerngroep die bestaat uit een ieder die bereid is deze informatie versie vertrouwelijk te behandelen. Ook zal deze vertrouwelijke versie worden geredigeerd tot een niet-vertrouwelijk versie voor de WBN-leden die behoefte hebben om informatie ook in bredere kring buiten de werkgroep te laten circuleren.

Ook is besloten tot de productie van deze MARTERPASSEN IX in 2003 en uw redacteur heeft zich hier bereid verklaard de redactie van MARTERPASSEN IX op zich te nemen. De rapportages aan Natuurmonumenten en Landgoed Den Treek-Henschoten zullen onderdeel worden van MARTERPASSEN IX.
De noodzaak tot een inhaalslag bij de ingevulde inventarisatieformulieren is geadresseerd. Alle aanwezigen beloven deze winter de ontbrekende inventarisatieformulieren in te vullen en aan te beiden voor een analyse door Sim Broekhuizen (zie 'Wat zijn de karakteristieken van een boommarternest?' op pagina 29 van deze MARTERPASSEN).

Het VZZ-bureau en Fred Alleijn gaat samen met de WBN (Henri Wijsman) een studie uitvoeren over het effect op boommarters van de uitbreidingsplannen en herinrichting in de Geldersche Vallei. De rapportage zal zich onder meer richten op de verbindingszones als onderdeel van planologische ingrepen. Dit thema Herinrichting Geldersche Vallei is tevens als idee aangedragen bij de VZZ voor het beschikbare bedrag van pluminus 2000 € die zij willen uitgeven aan goede plannen vanuit de VZZ-werkgroepen. Het idee lijkt te kunnen rekenen op enige steun.

Sprekers op deze bijeenkomst waren Willem Klok (Natuurmonumenten) over het Fochteloërveen en Hans Kleef over Boommarters op de grens van Friesland en Drenthe.

Ten slotte een zeer geslaagde excursie bij Veenhuizen onder leiding van Hans Kleef. Het aantrekken van de regenbroek van uw redacteur was voldoende om de weergoden sidderend in hun schulp te doen terugtrekken, waarmee een einde kwam aan de stortregens tijdens de huishoudelijke vergadering.

Jaarverslag 2002 van de Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ

Bestuur WBN

De nadruk bij onze activiteiten lag ook dit jaar op het vinden van nestbomen van boommarters. Dit jaar werden bijzonder veel nesten opgespoord, meer dan ooit tevoren. Dit ligt vooral aan het feit dat het aantal onderzochte terreinen nog steeds groeit, en daarnaast ook aan de verfijndere methoden van opsporen. Hans Kleef vond dit jaar liefst tien nesten. Tussen de ruim dertig leden bestond een intensief contact via emails.
De Boommarter Nieuwsbrief werd tienmaal rondgemaild in vertrouwelijke vorm. Vertrouwelijkheid is nodig naar de boswachters en terreinbeheerders toe die ons goedgunstig toestemming voor inventarisatie geven, alsmede omdat soms nadere verificatie van de gegevens nodig is, terwijl bovendien berichtgeving snel moet zijn, zodat er niet te lang bij de vormgeving stil gestaan kan worden. Soms is snel een reactie op de vondsten door anderen nodig, en dan kan waar nodig voor het vastleggen van het vlekkenpatroon van de bef een goede fotograaf ingeschakeld worden.

Het bestuur heeft contact gezocht met Natuurmonumenten alsmede met het Geldersch Landschap om toestemming te krijgen meer terreinen in onderzoek te mogen betrekken. Een probleem is dat wij niet voldoende leden hebben om alle terreinen zelf te kunnen inventariseren. Daarom zijn er artikelen geplaatst in de vogeltijdschriften De Kruisbek (in Utrecht) en Anser (op de Noord-Veluwe) om te proberen medewerking van vogelaars te verkrijgen bij het inventariseren.
Natuurmonumenten organiseerde in november een bijeenkomst van alle boswachters die regelmatig iets met boommarters te maken hebben tezamen met de WBN, waar André ten Hoedt, Henri Wijsman, Chris Achterberg, Sim Broekhuizen, Gerard Müskens en Tim van den Broek spraken.

Er is begonnen aan het organiseren van meerdaagse excursies in gebieden waarvan het niet duidelijk is of er boommarters voorkomen. In 2002 vond de excursie plaats naar

Gaasterland. Er werd een rapport uitgebracht: Zitten er in Gaasterland boommarters? De twee dagen onderzoek leverden voldoende aanwijzingen op om te mogen aannemen dat er in elk geval 'marters' zitten, maar of het steenmarters of boommarters zijn mag nog niet als bewezen gelden.
Bij het zoeken naar en transporteren van verkeersslachtoffers kon de nodige assistentie verleend worden.

In 2002 verscheen onze jaarbrief MARTERPASSEN VIII, die de jaren 1999, 2000 en 2001 betrof, met verslagen van de (werk)vergaderingen en excursies, beschouwingen over de faunistiek, de subjectieve beleving, de oecologie en de bescherming van boommarters.
Voorzitter Henri Wijsman kondigde aan naar een opvolger te gaan zoeken. Als secretaris en penningmeester fungeerde Ben van den Horn; als derde bestuurslid Chris Achterberg; als adviseur Sim Broekhuizen.

Op onze voorjaarsvergadering op de Carolinahoeve in maart werd na het huishoudelijke deel o.a. een voordracht gehouden door Gerard Müskens over zijn veelbelovende onderzoek van verkeers-slachtoffers op de Veluwe en hoe wellicht in de toekomst hun aantal te verminderen. Dit werd gevolgd door een excursie naar Hagenau onder leiding van Vilmar Dijkstra.

De najaarsvergadering had plaats bij het Fochteloër Veen op de grens van Drenthe en Friesland. Hans Kleef vertelde van zijn populatieonderzoek in het Drents-Friese Wold en leidde vervolgens de excursie naar de bossen bij Veenhuizen.

Ook dit jaar zijn er weer verscheidene interessante foto's gemaakt. In Zoogdier, Nr. 13 verscheen een artikel over de Nederlandse boommarterpopulatie(s). In het Vakblad Natuurbeheer een artikel over beheer van terreinen in verband met boommarters.

Onze plannen voor de toekomst zijn:

- tweemaal per jaar een vergadering met aansluitende excursie. Zo om de drie jaar komen we terug bij gebieden die bekend staan als rijk aan nesten van boommarters, en tussendoor verkennen we nieuwe terreinen.
- elk jaar een tweedaagse excursie naar nog te onderzoeken gebieden: het Vlaamse gewest, zuid-, oost- en west- Nederland. – Voor 2003 is de keus gevallen op Vlaanderen.
- blijven zoeken naar nestbomen.
- uitbrengen van MARTERPASSEN IX met onder andere de verslagen van inventarisaties.
- publiceren van de nieuwsbrief betreffende nestbomen, die vertrouwelijk is.
- daarnaast een algemene editie van de nieuwsbrief waarmee we naar buiten kunnen komen.
- een onderzoeksprogramma bijstellen ter verwezenlijking waarvan wij een collectieve vergunning van Natuurmonumenten en het Gelders Landschap krijgen.
- brochure over boommarters: hoe ze te herkennen; hoe hun woongebied te beheren;
- medewerken aan een plan voor een robuuste verbindingszone dwars door de Gelderse Vallei (project van de VZZ).

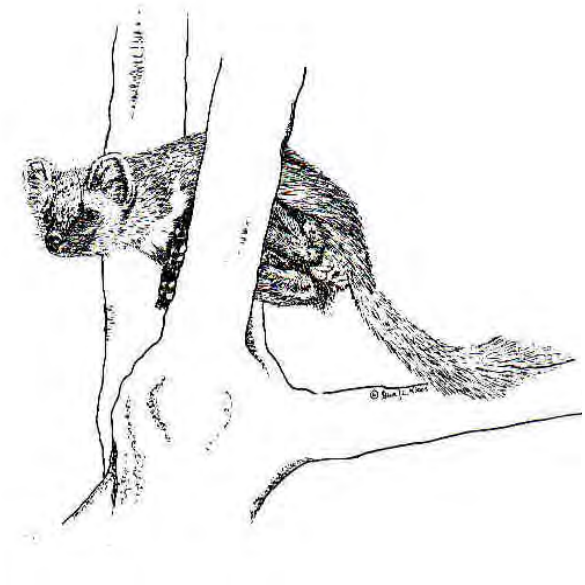
Financieel verslag 2002

Penningmeester WBN

	Inkomsten (€)	Uitgaven (€)
Batig saldo (31-12-2002)		333,35
Kasgeld (31-12-2002)		39,07
Rente	15,59	0,73
Subsidie VZZ		
basissubsidie 2001	91	
basissubsidie 2002	100	
MARTERPASSEN VIII	356	354,03
lustrumviering	225,36	
Contributie WBN-leden (incl. MP VIII)	182	
PR (Recette Winkel)	34,88	
Excursieverslag Gaasterland	20	101,75
Bestuur		
Secretaris (portokosten)	20,71	31,13
Voorzitter (telefoon, portokosten, convocatie)		52,94
Penningmeester		
Onderzoek (Hans Kleef)		117,54
Advies	30	
Vergaderingen		
voorjaar 2002		45
najaar 2002		
Balans 31-12-2002	1075,54	1075,54

Staat van baten en lasten in € (Girorekening en Sterrekening)

Giro 31-12-2001	1299,89
Batig saldo 31-12-2002	333,35
Giro 31-12-2002	1633,24

Begroting Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ 2003

Penningmeester WBN

	Inkomsten (€)	Uitgaven (€)
Rente	15	
Subsidie VZZ		
basissubsidie 2003	100	
MARTERPASSEN IX		350
Contributie WBN-leden (incl. MP X)	210 (=30x7)	
Bestuur		50
Recette winkel	35	
Onvoorzien onderzoek		100
Vergaderingen		
voorjaar 2003		25
najaar 2003		25
Nadelig saldo	190	
Balans	550	550

Werkgroep Boommarter Nederland: ledenlijst

Secretaris WBN

Bram Achterberg
Laan van Soestbergen 19 bis
3582 SR UTRECHT
A.Achterberg@phys.uu.nl
030-2511766

Chris Achterberg
Koningin Wilhelminaweg 72
3958 CP AMERONGEN
chris.achterberg@wanadoo.nl
0343-452524

Geurt Besselink
Saksenlaan 11
7312 TN APELDOORN
besse086@wxs.nl
055-3551557 (06-42085530)

Monique Bestman
Blauwe Kamer 16
6702 PA WAGENINGEN
tom.monique@wxs.nl
0317-615445

Wim Bomhof
Loolaan 90
3971PP DRIEBERGEN RIJSENBURG
wim.bomhof@planet.nl
0343-515031

Sim Broekhuizen
Herenstraat 19
6981 CT DOESBURG
s.broekhuizen@alterra.wag-ur.nl
0313-471 950 (0317-478 757)

Harry van Diepen
Troelstrastraat 2
8161 DS EPE
vandiepen@introweb.nl
0578-615 114

Vilmar Dijkstra
Pinksterbloemstraat 54
6832 BK ARNHEM
v.dijkstra@vzz.nl
026-4431826

Teunis Glismeier
Bentinckstraat 61
3882 EB PUTTEN
0341-358003

Ben van den Horn en Elise Schokker
Celsiusstraat 4
3817 XG AMERSFOORT
belise@freeler.nl
033-4625970 (06-51217194)

Monique van der Horst
Kaapkoloniestraat 3
5025 BS TILBURG
monique.vanderhorst@wanadoo.nl
06-22481478

Edward van IJzendoorn
Molenveltlaan 8
2071 BS SANTPOORT
ejvanijzendoorn@tref.nl
023-5391446

Hugh Jansman
Van der Hagenstr. 923
6717 DL EDE
h.a.h.jansman@alterra.wag-ur.nl
0318-841093 (0317 477867)

Robert Keizer
Thorbeckestraat 80
6702 BS WAGENINGEN
robertkeizer@hotmail.com
0317-453477 (06 51198227)

Rick van Kesteren
Roland Holstlaan 72
3431 GP NIEUWEGEIN
030-6031627

Hans Kleef
Hoofdweg 225
9621 AJ SLOCHTEREN
hkleef@wanadoo.nl
0598-422193

Dick Klees
Legstraat 2a
4861 RK CHAAM
studio.wolverine@wanadoo.nl
016-149 3170

Peter van der Leer
Capella 10
6922 LG DUIVEN
vdleerbolt@zonnet.nl
0316-281061

Johan Metselaar
Boomstede 337
3608 BA MAARSSEN
johan.metselaar@euronet.nl
0346-567812

Ad van Roosendaal
Groenloseweg 43
7261 RM RUURLO
ad.vanroosendaal@wanadoo.nl
0573-491480 (06-40104747)

Gerrit Visscher
Paulus Potterlaan 32
3931 TE WOUDENBERG
gerrit.visscher@provincie-utrecht.nl
033-2861862

Gerard Müskens
Van Nispenstraat 4
6561 BG GROESBEEK
g.j.d.m.Muskens@alterra.wag-ur.nl
024-3976343 (06 51312667, 0317 478 758)

Gerald Schoots
Eperweg 23A
8084 HB 't HARDE
gerald.schoots@planet.nl
0525-650700 (06-28639790)

André Westendorp
Het Grotenhuis 15
7091 AS DINXPERLOO
a.westendorp@natuurmonumenten.nl
0315-651637

Adrie Nieuwenhuizen
Meervelderweg 22
3888 NK NIEUW-MILLINGEN
nie-mill@hetnet.nl
0577-456466

Christiaan Sjobbema
Van Neslaan 61
3742 MP BAARN
h.e.boschma@planet.nl
035-5420215

Rombout de Wijs
Arminiushof 58
1216 KG HILVERSUM
rombout.dewijs@net.hcc.nl
035-621 8157

Michel Poot
Buggenumstraat 29
6845 GR ARNHEM
cigdem.michel@planet.nl
026-3893443 (06-44692397)

Jan Snoijink
Zwartewater 13
6741 EN LUNTEREN
jhm.snoijnk@wxs.nl
0318-482687

Henri en Willemien Wijsman
Tony Offermansweg 6
1251 KJ LAREN
hwijsman@ncrvnet.nl
035-5389031

Silvan Puijman
Rister 9 7861
CA OOSTERHESSELEN
jos.baartdelafaille@forbo.com
0524-581260

Heidi Spanjers
B vd Brinkstraat.17
3532 GB Utrecht
heidispanjers@hotmail.com
030 293 8533

Rob van 't Zelfde
Ambtsjonkerstraat 5
6991 WD RHEDEN
RobenChris@hetnet.nl
026-4954327

Jeroen Reinhold
Archipel 35-44
8224 HK LELYSTAD
reinhold@landschapsbeheer.net
0320-231971 (0320-294939)

Hans Vink
Boterhoeve 5
3992 NB HOUTEN
h.vink@sbb.agro.nl
030-6926316 (030-6374917)

Wanda Zwart
Klarendalse Weg 6A
6822 GA ARNHEM
zwaw@ede.nl
0318-680 671 (06-52480501)

Nieuwe leden opgelet !

De 'bestseller' van eind jaren negentig:

Canters, K.J. & H.J.W. Wijsman, 1997, *Wat doen we met de boommarter ? Onderzoek naar voorkomen, leefwijze, bedreiging en bescherming van de boommarter in Nederland*. – Wetenschappelijke mededeling 219, Uitgeverij KNNV, Utrecht.

is nog steeds verkrijgbaar in de VZZ-winkel voor € 11,95, plus € 2,30 verzendkosten. **Voor leden van de WBN is de prijs slechts € 9,10.**

Zie: www.vzz.nl

COLOPHON

MARTERPASSEN is een uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) en vooral bedoeld voor interne communicatie tussen de leden.

Redactie en vormgeving
Ben van den Horn

WBN-logo en alle illustraties
Dick J.C. Klees

Ontwerp voorkant
Koen Sandifort

Reproductie en Bindwerk
Drukkerij Zuidam &Uithof

Oplage
80.

Contributie WBN
EUR 7,- inclusief Marterpassen
Giro 344938
Ten name van:
Penningmeester
Werkgroep Boommarter Nederland
te Amersfoort

VZZ
Oude Kraan 8
6911 LJ Arnhem
Telefoon: 026 3705318
Website: www.vzz.nl
postgiro 203737

België en Luxemburg
Postgiro 000-1486269-35
Ten name van:
Penningmeester VZZ Arnhem
Nederland;

lidmaatschap €25 per jaar, inclusief de abonnementen op de verenigingstijdschriften Lutra en Zoogdier.

Verschijningsdatum
Maart 2003

Verkrijgbaarheid
Bestellen - zolang de voorraad strekt!- bij het VZZ-bureau (adres zie bovenstaand), de kosten worden gebaseerd op de verzend- en administratiekosten (een verdere vrijwillige bijdrage wordt op prijs gesteld); een rekening wordt meegestuurd.

Verantwoording
Redactie streeft niet naar uniformiteit in schrijfstijl of niveau. Wel wordt getracht een uniforme spelling en schrijfwijze te hanteren. Er is voor gekozen om namen van soorten met een kleine letter te schrijven. Topografische namen worden volgens de Topografische kaart van Nederland gespeld. Literatuurverwijzingen worden in één aparte lijst verzameld.
De vermelding van wetenschappelijke namen wordt in het algemeen achterwege gelaten, met een uitzondering, hier gemaakt, voor de boommarter, die de wetenschappelijke naam *Martes martes* (Linnaeus, 1758) draagt.

Overname en gebruik van gegevens.
Citeren van of verwijzen naar artikelen uit MARTERPASSEN is toegestaan mits duidelijke bronvermelding plaatsvindt. De volgende kanttekening wordt hierbij gemaakt. Omdat MARTERPASSEN vooral is bedoeld voor intern gebruik, kunnen en mogen niet alle vermelde gegevens als wetenschappelijk bewezen feiten worden beschouwd. Redactie is dan ook niet aansprakelijk voor de juistheid van de in de verschillende bijdragen beschreven informatie, inzichten of meningen. Het gebruik van de in MARTERPASSEN gepresenteerde informatie is voor eigen verantwoordelijkheid.

WBN
Secretariaat:
Ben van den Horn
Celsiusstraat 4
3817 XG Amersfoort
Telefoon: 033-4625970
E-mail: belise@freeler.nl
Web-site : www.vzz.nl

